

**Kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Grönqvist.
Keisarinajan helsinkiläinen yrittäjä**

Ritva Saari
Maisteritutkielma
Historian maisteriohjelma
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2021

Tiivistelmä

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Historian maisteriohjelma

Opintosuunta: Suomenkielinen historian maisteriohjelma

Tekijä: Ritva Saari

Työn nimi: Kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Grönqvist. Keisarinajan helsinkiläinen yrittäjä.

Työn laji: Maisteritutkielma

Kuukausi ja vuosi: Huhtikuu 2021

Sivumäärä: 73

Avainsanat: Grönqvist F.W, porvari, yrittäjä, Helsinki, keisarinaika, teollistuminen, tapettiteollisuus, tiiliteollisuus, ajoneuvoteollisuus, metalliteollisuus, kylpylä, pesula, hotelli, rakentaminen, Johanneksen kirkko, Kämp hotelli, Vapaanpalokunnan talo, Grönqvistin kivitilo

Säilytyspaikka: Pääkirjasto Kaisa-talo (E-thesis).

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tarkastelen tutkimuksessani Suomen keisarinajan yrittäjän ja yhteiskunnallisen vaikuttajan kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Grönqvistin (1838–1912) elämänsä, yrittäjyyttä sekä toimintaa. Vastaan kysymyksiin, miksi hän oli merkittävä toimija Helsingin ja sen liike-elämän kehitystarinassa kohti eurooppalaistuvaa maan pääkaupunkia. Kohteestani ei ole julkaistu tutkimusta tai elämäkertaa. Kaupunkien teollistumiskauden uusia porvareita on tutkittu vähän, joten työni täydentää kuvaa Suomen talouselämän kehityksestä. F.W. Grönqvist oli aikanaan tunnettu julkisuuden henkilö, joka kartutti huomattavan omaisuuden. Työssäni tukeuduin monipuoliseen tutkimuskirjallisuuteen, lehdistöaineistoon sekä arkistolähteisiin. F.W. Grönqvistin sekä kaupunkien uuden porvariston uuden yritystoiminnan mahdollistivat yrittäjien omat kyvyt, Venäjän ja Suomen uusi liberaali talouspolitiikka sekä kasvun tuomat uudet liiketoimintamahdollisuudet.

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin yritystoiminnan motiivina oli parantaa omaa taloudellista ja yhteiskunnallista asemaansa. Yli ammatti- ja yhteiskuntarajojen syntyneiden suhdeverkostojen tukemana hän pääsi etenemään kaupungin liike-elämässä sekä nousemaan sosiaalisesti käsityöläisestä uuden porvariston edustajaksi. Liike-elämässä verkostojen merkitys korostui 1800-luvun lopulla. Haasteena oli pääomien puute ja liiketoiminnan kehittämiseen liittyi finanssialan kehittymättömyyden vuoksi suuri taloudellinen riski.

Tehtailija F.W. Grönqvist siirtyi 1870-luvun vaihteessa pääomavaltaisesta metalli- ja ajoneuvoteollisuudesta hyvinvointi- ja palveluelinkeinojen harjoittajaksi. Rouvasväen kylpylä, puhtaan veden jakelupalvelu ja uusi pesulalaitos edistivät naisten hyvinvointia sekä helpottivat kotityötä. Hygienia, puhtaus ja vastuu omasta hyvinvoinnista koroistuvat porvarillisen elämänpiirin omakuvassa. Valtion 1880-luvulla myöntämät suuret rakennuslainat mahdollistivat Grönqvistin siirtymisen rakennuttajaksi ja Grönqvistin kivitalon sekä hotelli Kämpin rakennuttamisen Pohjoisesplanadille. F.W. halusi eurooppalaisten esikuvien mukaan luoda Helsinkiin uutta kaupunkikulttuuria sekä luoda uutta julkista kaupunkitilaa. Hän edisti myös toiminnallaan aikakauden startup-yritysten kuten sähkö- ja puhelinliiketoiminnan kehittämistä.

Suhdanteiden heiketessä ja poliittisen ilmapiirin kiristyessä hän palasi 1890-luvulla takaisin teollisuudenharjoittajaksi. Hän hankki vientivetoisen Sanduddin tapettitehtaan sekä rakennusaineteollisuuden yrityksiä sekä Jokelan tiilitehtaan maataloineen. Vuosisadan vaihteessa hän suunnitteli liiketoimintansa sukupolvenvaihdoksia. Maatilakaupoista syntyneet luottotappiot Sanduddin tehtaan suuri tulipalo sekä muut vastoinkäymiset verottivat ilmeisesti hänen voimiaan ja omaisuuttaan. Grönqvistin perheen jäsenet jatkoivat hänen liikeyritystensä johdossa.

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset.....	1
1.2	Aikaisempi tutkimuskirjallisuus	5
1.3	Arkistolähteet	6
1.4	Painetut lähteet ja lehdistö	7
2	ISÄNTÄVALLASTA YRITTÄJÄKSI JA LUOTTAMUSTEHTÄVIIN	9
2.1	Lapsuus, nuoruus ja muutos.....	9
2.2	Kovan koulun kisälli	11
2.3	Oma perhe ja paja	13
2.4	Ajopelejä, metallivärkkejä ja aikuisten avioliitto.....	14
2.5	Järjestötyössä Käsityö- ja Wabriikilais-Yhtiössä	17
2.6	Valtuustomiehestä kunnallisneuvokseksi.....	20
3	KERROSTALOJA, KYLMIÄ KYLPYJÄ, RAIKASTA VETTÄ JA PUHDASTA PYYKKIÄ.....	24
3.1	Kivitalot nousevat Kaivokadulle, huvilaelämää Kaivopuistossa	24
3.2	Rouvasväen kylpylaitos.....	27
3.3	Raikasta vettä kotiin kuljetettuna	30
3.4	Puhdasta pyykkiä pesulasta - Helsingin Pesulalaitososakeyhtiö	32
4	HELSINKIÄ RAKENTAMASSA	35
4.1	Työväenasuntoja ja vuokrahuoneistoja.....	35
4.2	Grönqvistin kivimuuri – paljon enemmän kuin kivitalo.....	36
4.3	Johanneksen kirkon rakentaminen	42
4.4	Hotellin Kämpin omistajaksi	45
4.5	Yhteinen ponnistus – Vapaaehtoinenpalokunta ja VPK-talo.....	47
5	RUOTSALAISEN TEATTERIN NÄYTTÄMÖLLÄ.....	50
5.1	Teatterinjohtajaksi.....	51
5.2	Viimeinen sana Hufvudstadsbladetissa	53
5.3	Käännekohta.....	55
6	TAKAISIN TEOLLISUUTEEN	57
6.1	Kyröskosken Paperitehdasta ostamassa	57
6.2	Sanduddin tapettitehtaan omistajaksi	58
6.3	Kauppaneuvos Paul Chemelewskin vararikko	60
6.4	Tiilitehtailijaksi ja kartanonomistajaksi	63
6.5	Raalan kartano.....	65
7	OMAN ONNENSA SEPPÄ.....	69
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	71
	LÄHTEET	

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni aiheena on keisarinajan helsinkiläinen teollisuusmies, rakennuttaja ja yhteiskunnallinen vaikuttaja kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Grönqvist (1838–1912) sekä hänen elämänsä. Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist tunnetaan parhaiten Pohjoisesplanadille rakennuttamastaan Grönqvistin kivitalosta. Hän oli Helsingin rakentamisen lisäksi kiinnostunut laajasti hankkeista, jotka edistivät kaupunkilaisten hyvinvointia, uusien innovaatioiden käyttöönottoa ja Helsingin kehittymistä eurooppalaiseksi pääkaupungiksi. Professori Laura Kolbe on luonnehtinut F.W. Grönqvistiä ”eurooppalaisen uudemman porvariston mallikkaimmaksi edustajaksi Helsingissä”.¹ FT Eeva Maija Viljo toteaa laatimassaan elämäkerta-artikkelissa, että ”hän kuului aikansa vaikutusvaltaisimpiin helsinkiläisiin yrittäjiin”.² Fredrik Wilhelm Grönqvististä ei ole julkaistu elämäkertaa tai tutkimusta.

FT Maarit Leskelä-Kärki toteaa kirjassaan *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkertoista*, että tutkijoiden käsitykset elämäkerrallisuudesta pohjautuvat modernin ajan perinteeseen, jossa eri elämästä kirjoittamisen muotojen välille halutaan tehdä eroa. Kansainvälisessä keskustelussa on tuotu esiin, että myös historiallisissa biografiaissa voisi toteuttaa laajempaa elämäkerrallisuutta korostavaa tutkimusperinnettä (life-writing). Leskelä-Kärki toteaa, että Suomessa keskustelu aiheesta on vielä satunnaista ja kaipaa lisää tieteellisiä julkaisuja. Historioitsija Eva Österberg on tyypitellyt historialliset elämäkerrat neljään tyyppiin: työhön ja uraan keskittyvään elämäntyöbiografiaan, lapsuuden kokemusten merkitystä pohtivaan psykologiseen biografiaan, eksistentiaaliseen biografiaan, joka keskittyy eettisiin ja ihmisyyden ydinkysymyksiin sekä kollektiivibiografiaan, joka kuvaa yksilöä ryhmän jäsenenä.³

Tutkimukseni näkökulma on Eva Österbergin luokittelua mukaillen elämäntyöbiografia, jossa keskityn kohdehenkilöni työhön ja uraan ja jossa kuvaan Fredrik Wilhelm Grönqvistin yrittäjätoimintaa sekä hänen julkista elämäänsä kehittyvän kansalaisyhteiskunnan jäsenenä. Työni tuo uutta tietoa ja monipuolistaa kuvaa tästä kivitalojensa varjoon jääneestä Helsingin kehittäjästä, pääkaupungin 1800-luvun porvaristosta sekä Suomen ensimmäisestä teollistumiskaudesta.

¹ Kolbe 2018, 90.

² Viljo 1997.

³ Leskelä-Kärki 2017, 18–20.

Kaupunkien teollistumiskauden uusia porvareita on tutkittu vähän, joten työni täydentää kuvaa Suomen talouselämän kehityksestä myös tästä näkökulmasta. Pääkaupunkiin sijoittuva työni on kasvavan ja teollistuvan Helsingin paikallishistoriaa ja se valottaa osaltaan myös Uudenmaan tiiliteollisuuden historiaa.

Ajallisesti kerrontani etenee kronologisesti lapsuudesta vanhuuteen. Työni sijoittuu Suomen keisarin aikaan alkaen 1830-luvulta ja päättyen ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä 1910-luvulle. Ajanjaksoa 1860–1913 on kutsuttu Suomen ensimmäiseksi teollistumiskaudeksi.⁴ Tutkija Olli Alho nimittää samaa kautta 1860–1914 Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty- ja kehityskaudeksi.⁵ Professori Niklas Jensen-Eriksen luonnehtii 1800-luvun jälkivuosisikymmeniä Suomen yrittäjyyden kultakaudeksi, jolloin mm. tyypillisesti maaseudulle syntyneiden perinteisten kaivannais-, tekstiili- ja puuteollisuuden yritysten lisäksi maahan alkoi ripeästi syntyä uutta ja monialaista teollisuutta.⁶ Tutkimukseni loppukautta 1800-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä ensimmäiseen maailmansotaan on kutsuttu ensimmäiseksi globalisaatiokaudeksi, jonka aikana Suomi entistä tiiviimmin linkittyi kansainväliseen talouteen. FT Tuomas Möttönen nimittää kautta teollisuuskapitalismin aikakaudeksi ja kuvaa sitä vapaayritystaloudeksi, jossa yksityinen yritystoiminta tuotti suuren osan arvonlisästä.⁷ Liberaali talouspolitiikka, pääomien ja työvoiman vapaa liikkuvuus, uudet teknologiat ja logistiikan kehitys, rajoja ylittävä omistus sekä kansainvälistyvä kauppa synnyttivät uutta liiketoimintaa.⁸

Suomen taloudellisen kasvun käynnistymisestä 1860–1913 on esitetty kolme tulkintaa: metsäsektoritulokinnassa kasvun nähdään alkaneen metsäteollisuuden viennistä, teknologiatulkinta korostaa kasvun selittäjinä koneellistumista ja uusia teknologioita sekä institutionaalinen tulkinta korostaa rakennemuutosta. VT Olli Poropudas näkee, että kasvun käynnistivät ensimmäisessä vaiheessa 1860–1880-luvuilla sahatavaran vienti länsimarkkinoille ja muiden tuotteiden vienti Venäjälle. Toisessa vaiheessa 1880-luvun lopulta Venäjän tuontitullien kiristytessä kasvua vauhditti kotimaan kysyntä: metsärahaa virtasi maanomistajille, karjatalous kehittyi ja maatalouden rakennemuutos muutti sen kaupalliseksi toiminnaksi. Muiden toimialojen vienti vilkastutti kauppaa ja nämä yhdessä kotimaan teollisuustuotteiden kysyntää. Olli Poropudas painottaa, että Venäjän

⁴ Heikkinen, Hjerpe jne. 1986, 29.

⁵ Alho 1949, 9.

⁶ Jensen-Eriksen 2013, 30.

⁷ Möttönen 2019, 26,

⁸ Ekholm ja Hjerpe 2019, 241.

politiikan liberaali suunnanmuutos Krimin sodan jälkeen nivoo yhteen Suomen taloudellisen kasvun eri tekijät.⁹

Tohtori Riitta Hjerppe korostaa *Suomen talous 1860–1985, Kasvu ja rakennemuutos* - tutkimuksessa, että aikaisemmasta metsäsektoritulkinnasta poiketen Suomen talous kasvoi 1800-luvulla nimenomaan kapeilla toimialoilla vakaasti, pitkän ajan kuluessa ja ilman jyrkkiä muutoksia. Hän toteaa, että kapeiden toimialojen kasvu alkoi muuttaa hitaasti Suomea maatalousmaasta kohti kaupungistuvaa ja teollistuvaa yhteiskuntaa.¹⁰ Uutta teollisuutta monille uusille toimialoille syntyi nimenomaa kaupungeissa.

Helsinki oli 1850-luvulla pikkukaupunki, jossa asui 21 000 kaupunkilaista. Aleksanterinkadun sekä kaupungin laitamien pääasiassa kulutustavaroita tuottavissa verstaissa ja työpajoissa työskenteli noin 2000 työntekijää. Kaupungin kasvua hidastivat 1850-luvulla Krimin sota ja sitä seuranneet epidemiat sekä 1860-luvulla nälkävuodet. Pääkaupungin kasvava väestö, rautatien ja satamien kehittyminen, uusien teknologioiden kuten höyryvoiman käyttöönotto ja vapautunut elinkeinolainsäädäntö käynnistivät kuitenkin 1860-luvulla uutta yritystoimintaa, ja tämä puolestaan kasvatti alueen vetovoimaa edelleen kasvu- ja työpaikkakeskuksena.¹¹ Helsinki kasvoi 1870-luvun puolivälistä vuosisadan vaihteeseen nopeammin kuin muut suomalaiset kaupungit. Vuonna 1875 kaupungissa toimi 126 tehdasta ja pienteollisuuslaitosta. Kaupungin väestö viisinkertaistui 1870-luvulta 1910-luvulle, jolloin kaupunkilaisten määrä oli noussut 140 000 asukkaaseen. Samaan aikaan teollisten työpaikkojen määrä kaksinkertaistui ja työväestöstä muodostui Helsingin suurin väestöryhmä. Helsinki muuttui teollisuuskaupungiksi ja Suomen kaupan keskuksesi.

Perheellä ja sosiaalisilla verkostoilla oli 1800-luvun porvariston piirissä keskeinen merkitys. Tutkija Pekka Hirvosen toteaa lisensiaattitutkimuksessaan, että 1800-luvun kuluessa sukulaisuussuhteiden lisäksi liike-elämässä merkittäviä verkostoja olivat enenevässä määrin myös ystävyys-, kollega- ja liikekumppanuussuhteet. Verkostoissa välitettiin tietoa, suositeltiin luotettavia kumppaneita ja yhdistettiin sen jäseniä ja toimia yli luokkarajojen.¹² Tulkintani on, että poikkeuksellisen hyvät ja tiiviit verkostot mahdollistivat F.W. Grönqvistin nousun käsityöläisestä kaupungin johtavaan eliittiin ilman suvun tukea tai esim. avioliiton tuomaa sääty- ja varallisuusnostetta, Työssäni kuvaan F.W. Grönqvistin yhdistys- ja yrittäjätoimintaa sekä pitkää kautta Helsingin kunnallispolitiikassa.

⁹ Poropudas 2015, 114–115, 32–33.

¹⁰ Hjerppe 1988, 19.

¹¹ Hakkarainen, Putkonen 1996, 17, 233.

¹² Hirvonen 2003, 146–148

Teatteri- ja kulttuuriharrastukset myös loivat myös kosketuspintaa kaupungin eliittiin sekä hallinnon ylimpiin virkamiespiireihin.

Kuvaan työssäni F.W. Grönqvistin yrittäjäuraa sekä Helsingin kasvutarinaa pienestä varuskunta- ja kauppakaupungista kohti eurooppalaista, modernia maan pääkaupunkia. Tutkimuskysymykseni on, *miksi Fredrik Wilhelm Grönqvist oli merkittävä toimija keisariajan Helsingin ja sen yritystoiminnan kehitystarinassa. Lisäksi pohdin, mitkä seikat olivat vaikuttamina hänen elämänvalintoihinsa, ja mitä hän saavutti työssään.*

Jaan tutkimukseni neljään jaksoon, joista ensimmäisessä luvussa *Isäntävallasta yrittäjäksi ja luottamustehtäviin* taustoittaa F.W. Grönqvistin nuoruus- ja kisällivuotia, perheen perustamista ja yrittäjäuran alkua ajoneuvo- ja metalliteollisuusyrittäjänä. Tähän lukuun olen sijoittanut myös 1860-luvulla alkaneet luottamustoimet Helsingin Käsityö- ja Teollisuusyhdistyksessä sekä 1870-luvulla alkaneen valtuustouran kuvauksen, vaikka valtuustokausi ajallisesti jatkui 1890-luvulle saakka. Toinen jakso alkaa 1870-luvun alussa, jolloin F.W. Grönqvist luopui teollisuusyrityksistään ja aloitti yrittämisen talonomistajana ja hyvinvointipalveluiden tuottajana. Kuvaan tätä kautta luvussa *Kerrostaloja, kylmiä kylpyjä, raikasta vettä ja puhdasta pyykkiä*. Viimeisen puhtauteen ja veteen liittyvän yrityksensä, Helsingin Pesulalaitos Osakeyhtiön, Grönqvist perusti vasta 1880-luvun puolivälissä keskellä rakentamiskautta, mutta mielestäni se vielä on jatkumoa 1870-luvun yritysideoille.

Kolmannessa jaksossa luvussa *Helsinkiä rakentamassa* kuvaan 1870-luvun loppupuolella alkanutta vilkasta rakentamisen kautta, jonka aikana F.W. Grönqvist rakennutti kuuluisan ”kivimuurinsa” ja Hotelli Kämpin sekä johti Johanneksen kirkon ja Helsingin VPK:n talon rakentamisprojekteja, jotka päättyivät 1890-luvun alkuun. Kunnallisneuvoksen taloudellisen ja sosiaalisen nousun läpimurtovuodet ajoittuvat 1880-luvulle. Rakentamiskauden aikana Grönqvist toimi seitsemän vuotta Ruotsalaisen teatterin johtajana. Teatterijohtajakautta kuvaan luvussa *Ruotsalaisen teatterin näyttämöllä*. Johtajakausi oli mielestäni Grönqvistin toiminnassa käännekohta, jonka jälkeen hän palasi takaisin teollisuudenharjoittajaksi ja käytännössä lopetti julkiset luottamustehtävänsä. Neljäs jakso 1890-luvulta 1910-luvulle luvussa *Takaisin teollisuuteen* käsittelee F.W. Grönqvistin uutta teollisuusyrittäjyyden kautta, jolloin hän osti Sanduddin tapettitehtaan ja Jokelan tiilitehtaan sekä johti rakennustuotealan yrityksiä. Yritystoiminnan lisäksi hän toimi Jokelan ja Raalan kartanoiden tilanomistajana Tuusulassa ja Järvenpäässä.

1.2 Aikaisempi tutkimuskirjallisuus

Helsingin Käsityö- ja Wabriikilais-Yhtiö julkaisi matrikkelitiedot tehtailija F.W. Grönqvististä julkaisussa *Elämäkerrallisia tietoja valtuutetuista sekä erinäisistä muista luottamusmiehistä yhdistyksen perustamisesta 1868 vuoteen 1900*.¹³ Julkaisun laati yhdistyksen sihteeri, oikeusneuvos J.H. Edvard Berg, joka oli kunnallisneuvos Grönqvistin pitkäaikainen kollega sekä yhdistyksessä että mm. Helsingin valtuustossa. Matrikkelissa lueteltiin F.W. Grönqvistin työ- ja luottamustehtäviä vuodesta 1861, jolloin hän 23-vuotiaana perusti ensimmäisen tehtaansa. Käsityöläismatrikkelin kuvauksessa huomiota herättää se, että siinä muista jäsenten henkilökuvista poiketen F.W. Grönqvistin käsityöläisammattiin liittyvät tiedot jätetään kertomatta. Ilmeisesti F.W. Grönqvist näin itse halusi ja pystyi vaikuttamaan julkaisun sisältöön.

F.W. Grönqvistin rakennuttamasta Pohjoisesplanadille rakennetun kivitalon vaiheista on julkaistu kaksi kirjasta. FM Leo A Pesonen julkaisi vuonna 1959 Oy Suomen Ilmoituskeskus Oy:n toimeksiannosta kirjasen *Grönqvistin kivitalo -kronikka Helsingin kaupungin kortteliin ”Yksisarvinen” rakennetusta talosta, joka valmistuessaan oli Helsingin ja Pohjoismaiden suurin yksityistalo*. Kirjanen kuvaa talon rakennusvaiheita, sen liiketilojen vuokralaisia ja asukkaita sekä ympäröivän kaupungin muutoksia ja siinä esitellään muutamalla sivulla talon rakennuttaja sekä talon piirtänyt arkkitehti Carl Theodor Höijer.¹⁴ Kirjailija Aarni Krohn kirjoitti 1981 pienen juhlakirjan *Grönqvistin kivitalo: Yksisarvisen ylpeys 1881–1981*. Kirjan kustansi Aktiebolag F.W. Grönqvist yhtiön 100-vuotisjuhlan kunniaksi.¹⁵ Kuvaus keskittyy Grönqvistin kivitalon rakentamiseen ja asukkaisiin, mutta kirjassa on edeltävän julkaisun tavoin kuvaus talon rakennuttajasta. Molemmissa julkaisuissa on lyhyt lähdeluettelo, mutta kirjoissa ei ole lähdeviittauksia.

FT Eeva Maija Viljo laati F.W. Grönqvistin elämäkerta-artikkelin Kansallisbiografiaan. Teoksen *Historiallinen elämä* johdannossa todetaan, että Kansallisgallerian pienoismuotokuvien on nähty muodostavan kansallisen omakuvan, jossa biografian kohdehenkilöä on ”yleensä katsottu alaviistosta niin että parempi puoli näkyy”.¹⁶ Eeva Maija Viljon kuvaus F.W. Grönqvististä ei piirrä tätä kuvaa vaan tulkinta F.W. Grönqvistin henkilöstä ja toiminnasta luo kuvan häikäilemättömästä liikemiehestä, joka oli ”vain yksi, vaikka ehkä aluksi merkittävin, laskelmoivista rakennuttajista, joiden omaisuutta kartutettiin nopeasti kasvavan Helsingin vuokralaislaumoilla”. Hän toteaa, että

¹³ Berg 1904.

¹⁴ Pesonen 1971; Vilho 1997.

¹⁵ Krohn 1981.

¹⁶ Hakosalo, Jalagin, Junila ja Kurvinen 2014, Johdanto.

Grönqvistin ura oli ”self-made nousukkaan, jonka toimintaa hallitsi talousajattelu ” ja hän täydentää vielä kriittistä henkilökuvaa luonnehtimalla Grönqvistiä mm. määräileväksi ja kahnauksia aiheuttavaksi. Taidehistorioitsija Eeva Maija Viljo näkee F.W. Grönqvistin päätoiminnan olleen rakennuttajan, jonka liiketoimista pääosan muodostivat rakennus- ja rakennusaineteollisuus.¹⁷ Mielestäni tulkinta on kapea.

FT Tuomas Möttönen toteaa tutkimuksessaan Suomen perustajayrittäjistä ajanjaksolla 1875–1913, että perinteissä amerikkalaisissa liike-elämän sankarikertomuksissa self-made-man määritellään henkilöksi, joka nousi omien kykyjensä ja luonteenvoimansa kautta varallisuuteen ja asemaan. Yrittäjien sosiaalisten taustojen tarkastelun on nähty olevan liiankin korostunutta. Tuomas Möttösen tutkimuksessa vajaa puolet aikakauden perustajayrittäjistä edusti tätä omin voimin menestynyttä yrittäjätyyppiä. F.W. Grönqvistin ura oli tästä näkökulmasta Suomessa melko tavanomainen yrittäjätarina. Toinen mielenkiintoinen FT Möttösen esille nostama ilmiö liittyy yrittäjiin yhdistettyyn ”rosvobaroni” -genreen, joka tuli tunnetuksi 1930-luvulla ja jossa suurliikemiesten katsottiin olevan moraalittomia oman edun tavoittelijoita.¹⁸ FT Anu Lahtinen on korostanut kirjoittajan vastuuta siitä, miten historian henkilöitä tuodaan esille ja menneisyyttä muistetaan.¹⁹ Myös Birgitte Possing pohtii artikkelissaan *Elämä pelissä*, elämäkertatutkimuksen kohteen ja kirjoittajan suhdetta.²⁰ Tunnistan lähestymistavassani kohdehenkilööni Birgitte Possingin esille tuoman ”kuvan korjaamisen” -tarpeen

Sanna Kaisa Spoofin väitöskirja *Savikkojen valtias* on tutkimus Tuusulan Jokelan tiiliteollisuusyhteisöstä ja sen muuttumisesta vuosikymmen aikana. Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist perheineen omisti Jokelan Tiilitehtaan noin viidentoista vuoden ajan 1902–1917. Väitöskirja avaa näkökulmaa Grönqvistin perheen roolia maatalanomistajina teollisuus- ja maatalousyhteisössä.²¹

1.3 Arkistolähteet

Tutkimuksessani olen käyttänyt Kansallisarkiston (KA) Svenska Normallyceum i Helsingfors -arkistoa, Helsingin raastuvanoikeuden, Ammattikuntalaitoksen ja Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkistoja. Henkilöhistorian tietoja olen tarkistanut kirkonkirjoista www.hiski.genealogia.fi -sivustolta. Helsingin kaupunginarkiston (HKA) aineistoista olen

¹⁷ Viljo 1997.

¹⁸ Möttönen 2017, 119.

¹⁹ Lahtinen 2018, 229–230.

²⁰ Possing 2004.(e-kirja; sivunumeroita)

²¹ Spoof 1997.

käyttänyt Raastuvanoikeuden ja Maistraatin arkistoja sekä kaupunginarkiston Kertomuksia Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta.²² Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist toimi seitsemän vuoden ajan Ruotsalaisen teatterin johtajana 1880-ja 1890 lukujen vaihteessa. Käytin tästä kaudesta lähdeaineistona Svenska Litteratursällskapet i Finland -seuran arkiston Svenska Teaters Garantieförening -aineistoja.

Kansallisarkiston ja Helsingin kaupunginarkiston aineistoja olen tutkinut sekä alkuperäislähteinä että digitoituna ja Svenska Litteratursällskapet i Finland -aineistoja alkuperäislähteinä.²³ Lähteeni ovat olleet pääosin ruotsinkielistä ja olen itse tehnyt käännökset. Aineistossa nimien, sekä henkilöiden että yritysten, kirjoitusasut ovat vaihdelleet.

1.4 Painetut lähteet ja lehdistö

Kansalliskirjaston digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet muodostavat lukumääräisesti suurimman lähdeaineistoni. Käytin aineiston keräämisessä ja käsittelyssä Historiallinen sanomalehtiarkisto -portaalaa ja sen hakutoimintoja.²⁴ Kunnallisneuvos Grönqvist oli näkyvä toimija Helsingissä, joten hänen nimensä mainittiin monien hankkeiden yhteydessä useiden vuosikymmenten ajan. Tämän lisäksi hän mainosti aktiivisesti tuotteitaan, joten hakuosumia oli paljon. Lehtiartikkeleiden kuvaus tapahtumista vaihteli usein lehden linjan mukaan, mikä tuli esille vertailemalla samasta aiheesta kirjoitettuja uutisia. Vertaamalla lehtien uutisointia alkuperäislähteisiin totesin, että uutisoinnissa oli myös virheellistä tietoa.

Mainintoja F.W. Grönqvistin toimista alkoi esiintyä lehdissä 1860-luvulta alkaen, jolloin Suomessa ilmestyi ruotsinkielisiä sanomalehtiä kahdeksan ja suomenkielisiä yhdeksän. Suomenkielisten sanomalehtien lukumäärä oli vuosisadan vaihteessa jo 56 ja ruotsinkielisten 28. Hufvudstadsbladet Helsingfors Tidningar ja Helsingfors Dagblad sekä Nya Pressen olivat työssäni tärkeimmät lehdistölähteet. Helsingfors Tidningar ilmestyi vuosina 1829–1866 ja liberaalien äänenkannattaja Helsingfors Dagblad 1862–1889. Vuonna 1866 Helsingfors Dagblad osti Helsingfors Tidningar -lehden ja sulautti sen toimituksen omaansa.

Frenckellin perhe osti vuonna 1885 August Schaumanin vuonna 1868 perustaman Hufvudstadsbladetin, ja lehden päätoimittajana ja omistajana aloitti toimittaja Arthur Frenckell. Hänen päätoimittajakaudellaan HBL nousi 1800-luvun loppuun mennessä Suomen suurimmaksi

²² Helsingin Tietokeskus on julkaissut Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta ja hakemistot 1875–1930 sekä tilastot 1875–1904 www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset

²³ KA:n digiarkisto www.narc.fi ja HKA:n digiarkisto www.sinettiarkisto.fi

²⁴ Historiallinen sanomalehtiarkisto. <https://digi.kansalliskirjasto.fi>

päivälehdiksi. Nya Pressen perustettiin 1882 Ruotsalaisen puolueen ja svekomaanien äänenkannattajaksi. Lehti lakkautettiin vuonna 1900 mutta se jatkoi ilmestymistään vuonna 1906. Useiden omistusvaihdosten jälkeen Nya Pressen siirtyi pääosin Arthur Frenckellin omistamalle yhtiölle ja näin Hufvudstadsbladetin kustantamaksi. Suomenkielisistä lehdistä johtavia sanomalehtiä olivat 1868 perustettu vanhasuomalainen Uusi Suometar, vuosina 1889–1904 ilmestynyt liberaali Päivälehti ja sen jatkajana Helsingin Sanomat.²⁵

Tutkimuksessani olen käyttänyt lähteenä useita historiikkeja, joista suurin osa on julkaistu ennen 1990-lukua. Monista aihealueista ei ole julkaistu uudempaa historian alan yleisesitystä tai sitten teoksissa pääpaino on ollut myöhemmissä tapahtumissa. F.W. Grönqvist esiintyy historiikeissa sekä muissa lähteissä usein pienin huomautuksin tai viittauksenomaisesti.

²⁵ Tommila, Salokangas 1998. 64–70, 77, 81. HBL sai ensimmäisenä 10 000 tilaajaa 1894 ja Uusi Suometar 1897.

2 ISÄNTÄVALLASTA YRITTÄJÄKSI JA LUOTTAMUSTEHTÄVIIN

2.1 Lapsuus, nuoruus ja muutos

Kasvavaan Helsinkiin muutti 1830-luvulla työväkeä Uudeltamaalta. Puuseppäkisälli Anders Johan Grönqvist saapui Helsinkiin Sipoosta ja neito Agneta Forsström Vihdistä. Nuoret vihittiin avioliittoon Helsingissä huhtikuussa 1831 ja perheen esikoispoika Johan Edvard syntyi 1832 ja toinen lapsi Andreas Ferdinand 1835. Molemmat lapset kuolivat pienokaisina. Isä Anders Johan sai syksyllä 1836 oikeuden harjoittaa puuseppämestarin liikettä Helsingissä ja hänelle myönnettiin porvarinoikeudet.²⁶ Perheen kolmas poika Fredrik Wilhelm Grönqvist syntyi Helsingissä keuhkotaukulla 8. maaliskuuta 1838. Äiti Agneta oli Fredrikin syntyessä 32-vuotias ja isä Johan 40-vuotias. Fredrik Wilhelmille syntyi vielä kaksi nuorempaa sisarusta: Otto Edhard huhtikuussa 1840 sekä Maria Josefina huhtikuussa 1842.²⁷

Kahdeksan vuotta myöhemmin, perheen ja varallisuuden kasvaessa, puuseppämestari Anders Grönqvist päätti rakentaa perheelleen talon ja anoi kaupungilta vuokratonttia uudelta Ullanlinnan esikaupunkialueelta. Kaupunki vuokrasi Korkeavuorenkadun asuntotontit pääasiassa Helsingin käsityöläisille: seppämestari Anders J. Ålström oli saanut seppämestarin arvon ja porvarioikeudet Helsingissä helmikuussa 1842 ja hän oli perheineen muuttanut Korkeavuorenkadun tontille numero 22.²⁸ Korkeavuorenkatu 35:n tontille sijoittui satulaseppämestari Gustaf Vilh. Björklund perheineen.²⁹

²⁶ KA. Helsingin puuseppien ammattikunnan arkisto, ammattikuntaan kuuluvien luettelo 1750–1822(1); ” 21.6. 1819 Anders Johansson, s. Sipoon pitäjässä 1798, uloskirjattu 20.12.1822 nimellä Grönqvist.”

HKA, 1093 Maistraatin pöytäkirjat 1809–1874; Ammatti- ja yrityshakemisto, B-Ö, Fabriker, 5. kortisto Mestari A.J. Grönqvistin hakemus 5.9.1836 §2 ja 14.9.1836 §2 oikeus harjoittaa ammattia sekä porvarinoikeudet

²⁷ SSHY, Helsinki tietokanta. www.hiski.genealogia.fi/hiski/g9u2j, 1843, kuolleet 1843–1855, MKO1-71F:3, asiakirjoja 1817–1855, OS442 Anders Johan Grönqvist, kuolleet. Vihityt, haudatut ja kastetut Puoliso Agneta Forsström, s. 11.11.1804, Vihdin Vanjärven Ali-Vuohenojan kylässä, k. Helsingissä k. 23.8.1848. Kuulutukset Helsingissä 29.10.1830 ja vihittiin 1.4.1831. Anders oli 32-vuotias ja Agneta 27-vuotias.

²⁸ HKA, Maistraatin ptk 1809-1874, Ca:151 Maistraatin ptk, 866/12; 1487 Tuomiokirjat 13.8.1842-29.8.1842; 2.8.1841 §7, p.1142 Burskapsansökning smed.

HKA Maistraatin ptk. Ca:152, 866/16, Tuomiokirjat 18.11.1843-2.12.1843, 29.11.1843 §4 s. 1880–1882; Arentitontit, kortisto Högerbergsgatan 35

Järvelä 1970, 159, 110. Seppämestari Anders Ålström (s. Mäntsälässä 1808 ja k. Helsingissä 1871; nuormestari 1841-ammattioikeuden jäsen 1847-).

HKA, Maistraatti, kartat ja piirustukset, Ullanlinna, Korkeavuorenkatu 7/106, 22.; 22.7.1844 Korkeavuorenkatu 22 - vuokratontilla. Piirustus seppämestari Anders Ålströmin asuintalo Sillin korttelissa

²⁹ Berg 1943, 200. Satulaseppä, oltermanni Gustav Wilhelm Björklund 1779-1940; Sepänliike 1818-1840.

Maistraatti hyväksyi puuseppämestari Anders Grönqvistin vuokraoikeuden 1. joulukuuta 1843 Korkeavuorenkadun nro 25 tonttiin. Puuseppämestari ehti saada tiedon tontin hyväksymisestä päivää ennen menehtymistään keuhkosairauteen.³⁰ Leski Agnetalle jäi miehensä kuoleman jälkeen vuokratontin lisäksi mm. lehmä, uusi testamentti, frakki, puusepän työkaluja ja oikeus harjoittaa leskenä miehensä jälkeen puuseppäliikkeen toimintaa. Huollettaviksi Agnetalle jäi kolme alle viisivuotiasta lasta.³¹

Liikkeenharjoittaja Agneta Grönqvist rakennutti käsityöläisyhteisön tuella perheelleen porvaristalon. Fredrik Wilhelmin lapsuusajan pihapiirissä kisällit valmistivat talon puusepänverstaassa tilaustöitä ja piika hoiti kotitaloutta. Agnetan talo oli tilava ja hän oli kalustanut monihuoneisen asuntonsa kunnioitettavalla määrällä huonekaluja. Porvariskodissa oli myös kirjoja ja koriste-esineitä. Rakennustöihin ja muihin hankintoihin hän oli lainannut varoja naapureiltaan ja muilta porvareilta. Pari vuotta miehensä kuoleman jälkeen hän oli löytänyt uuden kumppanin ja kihlautunut puuseppäkisälli Michael Hedlundin kanssa. Parille syntyi kesäkuussa 1845 poika, joka kasteessa sai nimekseen Michel Renhold. Agneta Grönqvist ei solminut uutta avioliittoa.³²

Puuseppämestarinleski ilmoitti poikansa Fredrik Wilhelmin Helsingin Ylä-alkeiskoulun ensimmäiselle luokalle lukuvuodeksi 1847–1848. Vanha Helsingin triviaalikoulu jatkoi vuoden 1843 asetuksen mukaan Helsingin yläalkeiskouluna, joka koulutti oppilaita joko papin tai alemman virkamiehen uralle. Senaatin sekä hallinnon keskittyminen Helsinkiin loi kysyntää uusille virkamiehille ja Ylä-alkeiskoulu tarjosi mahdollisuuden virkamiehen taloudellisesti turvattuun työhön ja sosiaaliseen nousuun.³³ Yläalkeiskouluun ilmoittautui samana vuonna Fredrik Wilhelmin kanssa 33 oppilasta. Matrikelin oppilasluetteloon listattiin henkilötiedot, tiedot papintodistuksesta sekä todistus alkeiskoulun suorittamisesta. Fredrik Wilhelmin matrikelikirjaus päättyi merkintään: ”Sisään kirjataan 1 kl”, mutta tämän jälkeen arkistosta ei löydy enää uusia mainintoja.³⁴ Fredrik Wilhelmin koulunkäynti keskeytyi.

³⁰ HKA Maistraatin pöytäkirjat Ca:152, 866/16, Tuomiokirjat 18.11.1843-2.12.1843, 29.11.1843 § 4, 1880–1882; Maistraatin pöytäkirjat 1809–1874, Arentitontit, kortisto; Korkeavuorenkatu 25.

³¹ HKA Raastuvanoikeus, Saapuneet, Ec:19, Perukirjat 2087–2329, nro 2129 (1844–1846); *Snickaremästaren Anders Johan Grönqvist (s.1798, k. 1.12.1843)*.

³² HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet asiakirjat, Ec:20 Perukirjat 2330–2543, nro 2525, 72. (1809–1898) *Grönqvist Agneta*. Puuseppäkisälli Michael Hedlundin ja lapsi Michel Renhold perukirjassa. Perinnönjakoa ei löytynyt. Järvelä 1970, 106. Usein leski kihlautui kisällin kanssa. Kisälli sai helpommin mestarinoikeudet hänen kihloutuessaan lesken kanssa.

³³ Halila 1955, 42–43.

³⁴ KA, 29974 Svenska Normallyceum i Helsingfors -arkisto. Elevmatriklar; Ba:3 Album Scholae Trivialis Helsingforsensis (1823 – 1863) Lukuvuosi 1847–48.

Agneta Grönqvist kuoli 40-vuotiaana koleraan kesällä 1848.³⁵ Kolera tunnettiin Helsingissä jo vuodesta 1831, jolloin maailmanlaajuinen toinen epidemia saavutti Suomen Venäjän kautta. Toinen epidemia oli alkanut leviää 1829 ja se jatkui aaltoillen vuoteen 1851. Koleraa pelättiin, sillä sen itämisaika oli lyhyt ja sairastuneet saattoivat menehtyä nopeasti. Sairauden aiheuttajaa ja parannuskeinoja ei tunnettu, mutta Suomen lääkintöhallitus arveli 1831 julkaisemassaan lehtisessä, että ”tartunnan lisäksi” tauti syntyi ”myös liiallisesta syömisestä ja juomisesta, epäterveellisestä ravinnosta, saastuneesta ilmasta, likaisuudesta ja liian nopeasta siirtymisestä lämpimästä ilmasta kylmään”.³⁶

Puuseppämestarin lesken Agneta Grönqvistin kuolinpesässä oli varoja yli kaksi kertaa lainoja ja velkoja enemmän. Perunkirjoitustilaisuudessa pesän hoitajaksi sekä lasten huoltajaksi nimettiin naapuri, seppäoltermanni Anders Ålström.³⁷ Agnetan kihlatusta Michael Hedlundista ja heidän yhteisestä pojastaan Michel Renholdista ei löytynyt perunkirjoituksen jälkeen tietoja. Vanhemmat lapset siirtyivät uusien huoltajiensa talouteen. Anders ja Johanna Ålströmin lasten, oppipoikien, kisällien ja työväen muodostamassa perhekunnassa seppämestarilla oli kokonaisvaltainen kasvatus-, koulutus ja kurinpidollinen oikeus.³⁸

2.2 Kovan koulun kisälli

Fredrik Wilhelmille kaavailtu virkamiehen ura vaihtui käsityöläisten perinteiseen käytännön ammattikoulutukseen oppipojasta kisälliksi. Oppipoikien työpäivät olivat 12-tuntisia ja työtä tehtiin kuutena päivänä viikossa sepän pajassa. Sepän työ vaati voimia ja oli raskasta nuorelle pojalle. Mestarin isäntävallan alla väen ruumiillinen kuritus saattoi olla kovaa ja elinolot niukat. Helsingissä oli käsityöläisiä 1840-luvulla vielä verraten pieni joukko. Seuraavan vuosikymmenen lopulla kaupungissa toimi 207 käsityöläismestaria ja näiden ohjauksessa työskenteli 399 kisälliä ja 496 oppipoikaa.³⁹

³⁵SSHY, Helsinki tietokanta. kuolinsyyksi kirjattu ”Cholera”. www.hiski.genealogia.fi/hiski.

³⁶ Paasikivi 2016, 4–9. Robert Koch todisti vasta 1883, että koleraa aiheutti saastunut vesi.

Vuorinen 2006, 13. Helsingissä oli koleraa ja muita kulkutauteja 1850-luvun alkuvuosina ja Krimin sodan aikaan; vielä 1894 Venäjältä levisi Suomeen kolera.

³⁷ HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet, Ec:20 Perukirjat 2330–2543, Agneta Grönqvist, nro.2525. Pesän varat olivat 502 ja velat 182 ruplaa. Agneta Grönqvist oli hyvin toimeentuleva liikkeenharjoittaja.

³⁸HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet, Perukirjat 5447–5801, Ec:20, nro 5638. Anders Ålström. Perheeseen syntyi kuusi lasta vuosina 1840–1850, joista neljä kuoli pienokaisina 1842–49. Lapsista Edla Sofia Ålström (s. 1840) ja Frans Fridolf Ålström (s. 1850) elivät aikuisiksi.

³⁹ Laine-Juva 2018, 21. Taulukko Helsingin käsityöläisten määrien kehitys

Oppipoika Fredrik Wilhelm Grönqvist aloitti 14-vuotiaana kisälliopinnot mestari Ålströmin ohjauksessa joulukuussa 1852.⁴⁰ Kolera- ja kulkutautiepidemiat sekä Krimin sota varjostivat opintovuosia sekä hiljensivät kauppaa ja liike-elämää.⁴¹ Helsingissä työskenteli 1852–1857 kaksi vaununtekijämestaria, joiden ohjauksessa oli kuusi kisälliä ja viisi oppilasta. Satulaseppämestareita oli viisi, heillä neljä kisälliä ja seitsemän oppilasta. Viiden vuoden työn, sunnuntaikoulun suorittamisen ja kisällityön hyväksymisen jälkeen Grönqvistille myönnettiin kisällioikeudet sepän ammattiin kesäkuussa 1857.⁴²

Krimin sota tuli lähelle helsinkiläisiä elokuussa 1855, kun kaupungin edustalle purjehtivat Ranskan ja Britannian laivastot. Meritaistelussa Viaporin pommitettiin ankarasti yli kaksi vuorokautta. Fredrik Wilhelmille taistelun seuraaminen oli erityisen piinaavaa, sillä 14-vuotias pikkuveli Otto Edhard oli kirjautunut palvelukseen Suomen Meriekipaasiin samana vuonna. Helsingissä tilanne kuitenkin rauhoittui pian pommitusten jälkeen. Sota päättyi Pariisin rauhansopimukseen maaliskuussa 1856. Rauhan tultua Otto Grönqvist poistui varuskunnastaan. Hän ei enää ilmoittanut viranomaisille olinpaikkaansa ja katosi. Tutkimusaineistosta ei ilmene, pitivätkö veljekset vielä yhteyttä vai katosiko Otto myös veljeltään.⁴³

Fredrik Wilhelmien opintovuosina lehdistössä julkaistiin uutisia keksinnöistä ja koneellistumisen uusista innovaatioista, jotka alkoivat rantautua Suomen kaupunkeihin aluksi kaivos-, metalli- ja tekstiiliteollisuudessa. Euroopassa uusi metalli- ja koneteollisuus kehittyi ripeää vauhtia, mutta 1850-luvun alussa muutoksesta oli Suomessa näkyvissä vasta ensimmäisiä merkkejä. Seppäkisälli Fredrik Wilhelmia kiinnostivat uudet tekniset ratkaisut ja menetelmät. Vaunut ja rattaat, koneistot ja mekanismit, höyryvoima ja sähkö olivat osa yleiseurooppalaista teollisuuden vallankumousta, joka muutti ympäröivää maailmaa. Sepän ammatti ei ollut F.W. Grönqvistin oma valinta, mutta antoi kuitenkin hyvän lähtökohdan hänen myöhemmälle teollisuusyrittäjän uralleen.

⁴⁰ Järvelä 1970, 124. Helsingissä seppäoppilaiden aloitusikä oli 1850-luvulla noin 18 vuotta. Raskaassa ammatissa sallitussa 14-vuoden aloitusiässä aloitti vain harva ja he olivat yleensä mestareiden omia lapsia.

⁴¹ Berg 1943, 11. Lähteenä olivat Manufaktuurijohtokunnan kertomukset vuosilta 1852–57, 1856–57, 1860, 1865.

⁴² KA, Helsingin satulaseppien ammattikunta (HSA) 1. Ammattikuntaan kuuluvien luettelo (1771–1867). Aloitus 18.12.1852. *Snickaresonen Anders Johan Grönqvist född .. den 8 Mars 1838 ..i lära hos mästarare Ålström per 5 år 1857 den 19 Juni utskrifven fo den Gesäll..* – syntymäaika täsmää, mutta kirjatuksi tuli isän etunimi.

⁴³ KA, Raastuvanoikeuden arkisto, II os. riita-asiain tuomiokirja Call:369; Pöytäkirja 10.10.1935 15§. Kuolleeksi julistaminen. Anomus: kadonnut Otto Edhard Grönqvist. Perusteluna olivat tiedot poistumisesta meriekipaasista 13.5.1856 ja selvitys virkatodistuksessa, että hän ei enää ilmoittanut asuinpaikkaansa. Hakemuksen liitteenä oli Grönqvistien perheen laaja sukuselvitys. Suomen Meriekipaasi (1.os. 1830–62, ja 2.os. 1854–56) oli merijalkaväen osasto Viaporissa sekä Merikasarmissa.

2.3 Oma perhe ja paja

Uudistusmielinen Keisari Aleksanteri II antoi vuonna 1856 Suomen senaatille tehtäväksi tutkia, millä keinoin Suomen teollisuutta voitaisiin edelleen kehittää ja laajentaa. Työn tuloksena Suomessa astui vuonna 1859 voimaan Asetus handvärkeistä ja käsikeinollisuudesta, joka laajensi elinkeinovapautta siten, että vain 15 ammattikuntaa jäi vanhan ammattikuntasäännösten alaisuuteen.⁴⁴ Uusi elinkeinoasetus mahdollisti tehtaan perustamisen aikaisempaa helpommin. Helsinkiin alkoi syntyä erioikeudella uutta ajoneuvo-, metalli- ja konepajateollisuutta. Sepänkisälli Fredrik Wilhelm takoi vielä mestari Ålströmin palveluksessa, mutta päätti myös hakea erivapautta omalle ajoneuvotehtaalle sekä solmia avioliiton neito Amalia Gustafva Ahlstedtin kanssa.⁴⁵

Seppä F.W. Grönqvist avioitui 21-vuotiaana neito Amalia Ahlstedtin kanssa syyskuussa 1859.⁴⁶ Nuoripari muutti kaupungin ulkolaidalle Björkqvistin taloon osoitteeseen Kaivokatu (Runnikatu) 1. Uusi koti ja paja sijaitsivat Kluuvissa Hyeenan korttelissa, nykyisen Rautatientorin alueella. Kaupunginosa oli laitakaupunkia, jossa nökötti soistuvan Kluuvin lahden rantamailla muutamia asuintaloja, varastoja ja työpajoja. Uuden vuosikymmenen alkaessa F.W. Grönqvist oli vapaa mestarinsa isäntävallasta ja perheellinen mies. Hän alkoi valmistaa ajopelejä ja mainostaa tuotteitaan ensimmäinen kerran omalla nimellään. Yritys kasvoi nopeasti, sillä jo vuoden 1860 lopussa hän tarjosi työtä osaaville seppäkisällille. Tuotteiden myynti-ilmoittelu jatkui tammikuuhun 1861.⁴⁷

Fredrik Wilhelmille ja Amalialle syntyi poika 20. tammikuuta 1861. Nuoren parin onnellisesti alkanut yhteiselämä päättyi kuitenkin pian, sillä Amalia kuoli lapsivuoteeseen kotonaan 1. helmikuuta 1861.⁴⁸ Lapsi kastettiin neljä päivää myöhemmin Knut Fredrikiksi talonomistaja Karl Fredrik Björkqvistin ollessa kummina. Huhtikuussa pidetyssä Amalia Grönqvistin perunkirjoituksessa todettiin, että pesässä oli käteistä 75 ruplaa sekä 632 kopeekan arvosta irtainta, johon oli luettu mm. ”34 kirjaa, joista 25 muita kuin uskonnollisia” Omaisuus jäi jaettavaksi puoliksi isälle ja lapselle.⁴⁹

⁴⁴ Alho 1949, 37. Vuoden 1720 säädännön mukaan mm. satulasepät, sepät, vaununtekijät, puusepät, kuparisepät, jne.

⁴⁵ Kovero 1950, III osa, 1809–1875, 514–516.

⁴⁶ SSHY, Helsinki tietokanta. hiski.genealogia.fi/hiski/126b6 Amalia Gustafva Ahlstedt, s. 24.10.1839 Lopella. Vihitty Helsingissä 9.9.1859.

⁴⁷ Helsingfors Tidningar 21.12.1859, nro 101, 6; Helsingfors Tidningar 6.12.1860 nro 145, 4. Helsingfors Tidningar, 10.8.1861, nro 93, 7.

⁴⁸ HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet, Ec:27 Perukirjat 4050–4258, nro 4175. *Amalia Gustava Grönqvist k. 1.2.1861.*

⁴⁹ HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet, Ec:27 Perukirjat 4050–4258, nro 4175. *Amalia Gustava Grönqvist.*

Samana keväänä 1861 Fredrik Wilhelmin sisar Maria Josefiina Grönqvist odotti yksin lasta. Hän elätti itsensä palvelustyttönä peruukkimestari Anders Wilhelm ja Sofia Appelrothin taloudessa Aleksanterinkatu 19:ssä.⁵⁰ Maria Josefiina synnytti 16. huhtikuuta tyttären Anna (Alma) Josefiinan, mutta kuoli ”lapsisänkykuumeeseen” kahdeksan päivää myöhemmin. Fredrik Wilhelm ei vaikeassa elämäntilanteessa ryhtynyt Alma Josefiinan huoltajaksi, vaan helsinkiläinen muurari Jonas Adolf ja hänen vaimonsa Maria Henrika Petman ottivat Alman kasvattilapsekseen.⁵¹

Seppä Fredrik Wilhelm Grönqvist oli 23-vuotiaana leski ja yksinhuoltaja. Vaimon ja sisaren kuoleman jälkeen pajan toiminta hiljeni keväällä 1861. Uudet myynti-ilmoitukset ilmestyivät Helsingfors Tidningar -lehteen kuitenkin jo kesällä 1861.⁵² Seppä Grönqvist keskittyi nyt työhön ja syksyllä sepän pajasta alkoi valmistua kärkejä ja ajopelejä säännöllisesti myyntiin.

2.4 Ajopelejä, metallivärkkejä ja aikuisten avioliitto

Syksyllä 1861 seppäkisälli F.W. Grönqvist jätti Helsingin maistraatille anomuksen ajoneuvotehtaan perustamisesta ja erioikeus myönnettiin helmikuussa 1862.⁵³ Tehtailija Grönqvist aloitti yhteistyön ajoneuvojen valmistamiseksi satulaseppämestari Erik Spennertin sekä insinöörien Oskar Osbergin⁵⁴ ja August Baden⁵⁵ kanssa. Seppä Erik Spennert oli aloittanut itsenäisen liiketoiminnan vuonna 1860 ostamalla Korkeavuorenkadulla toimivan hyvämaineisen Björklundin satulasepäni liikkeen, jonka palveluksessa hän oli pitkään työskennellyt.⁵⁶ Mercator-lehden artikkelissa Spennertin ajoneuvotehtaan 50-vuotistoiminnasta todetaan, että ”ensimmäiset ajanmukaiset ajoneuvot kotimaassa valmistivat tehtailija Grönqvist ja yritys Osberg & Bade ja vaunut verhoiltiin Spennertin

⁵⁰ HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet, Ec:30 Perukirjat 4793–5081, nro 4814, *Anders Wilhelm Appelroth* 4814, k. 21.3.1867. Nyt paikalla on ns. Hermeksen talo.

⁵¹ KA, Helsingin raastuvanoikeuden arkisto/II. Osaston riita-asiain arkisto, tuomiokirja Call:369. 10.10.1935 15§. Otto Edhard Grönqvistin kuolleeksi julistamisanomus 24.9.1935 leskipastorinna Alma Josefiina Nybergin (os. Grönqvist) oikeudenomistajien puolesta. Alma avioitui FM, kappalainen Viktor August Nybergin kanssa 6.9.1892. Hän muutti 6.9.1892 Mäntsälään ja palasi miehensä 1919 kuoleman jälkeen Helsinkiin 10.6.1920. Pari oli lapseton.

⁵² Helsingfors Tidningar, esim. 6.7.1861 nro 78, 6; 24.8.1861 nro 99, 6 ja 17.10.1861, nro 122, 4.

⁵³ HKA, Maistraatin pöytäkirjat 1808–1874, Hakemus maistraatille 21.9.1861; Privilegium för åkdonsfabrik 11.12.1861 §7. Tillstånd för åkdonsfabrik 15.2.1861 (nro 172); HKA, Maistraatin pöytäkirjat 1808–1874, Privilegium för åkdånsfabrik 21.9.1861 §23 (N:o 1022).

⁵⁴ Genos 4/1933, 30–36. Georg-Wilhelm Wallgren: *Släkten Osberg i Finland*. Oskar Peter Osberg

⁵⁵ Berg 1904, 93. *Bade August Herman*.

⁵⁶ HKA Saapuneet asiakirjat, Ec:25, Perukirjat 1751–1754, nro 1754 *Björklund Gustaf Wilhelm* (k. 22.1.1840) sekä perinnönjako HKA Saapuneet, Perukirja nro 3932, 16.2.1860 pesä. Leski Hedvig Dorothea Björkqvist jatkoi liikettä 20 vuotta. Seppä Björklundilla oli kaksi poikaa edellisestä avioliitosta ja viisi tytärtä. Perikunta jaettiin 16.2.1860 eli juuri ennen liikkeen myyntiä 21.2.1860

tehtaalla”. ”Ostajain kehotuksesta” mestari Spennert otti myöhemmin vaununvalmistuksen mukaan toimintaansa.

Tehtailija F.W. Grönqvistin vaunutehdas käynnistyi ripeästi ja Helsingfors Dagblad kirjoitti artikkelissaan huhtikuussa 1863, että uuden ajoneuvotehtaan tuotannon arvo oli ensimmäisenä toimintavuonna 10 325 hopearuplaa ja tehtaassa oli 20 työntekijää. Lehti mainitsi myös, että kilpailijan, norjalais-englantilaisen insinööri Smithin ajoneuvotehtaan työntekijämäärä oli pudonnut 53:sta vain kymmeneen ja tuotannon arvo puolittunut 5000 hopearuplaan.⁵⁷ Seppä Grönqvist mainosti tehtaansa ajoneuvoja aluksi omalla nimellään vuosina 1863–1865 ja tämän jälkeen toiminimellä *Åkdon's Fabrik, F.W. Grönqvist*.⁵⁸ Myynti-ilmoituksissaan hän kertoi tehtaan valmistavan näytteillä olevien piirustusten mukaan uusimpia ulkomaisia malleja, tekevän korjaustöitä sekä sepän ja satulasepän töitä sekä maalauksia.

Vuonna 1863 Tehtailija Grönqvist oli jättänyt hakemuksen Maistraatille myös metallitehtaan perustamisesta ”kaikenlaisten töiden valmistamisesta raudasta, teräksestä ja muista metalleista sekä myös puusta.” Samana vuonna Grönqvistin liikekumppanit Oskar Osberg ja August Bade ostivat Smithin ajoneuvotehtaan ja siirsivät palokaluste- ja metallituotetehtaan Mikonkadulta samoihin tiloihin Näkin alueelle Siltasaareen.⁵⁹ Tulkintani on, että Grönqvist perusti metallituotetehtaan voidakseen tehdä laajempaa valmistusyhteistyötä ja alihankintaa Osberg & Baden valimo- ja konepajayritykselle sekä monipuolistuvalle teollisuudelle.

Seppä F.W. Grönqvistille karttui yritystoiminnasta varallisuutta, sillä hän osti alkuvuodesta 1864 talonomistaja Björkqvistiltä vuokraamansa kiinteistön Kaivokadulta 34 000 markalla.⁶⁰ Vuotta myöhemmin hän hankki 66 400 markalla⁶¹ sijoituskiinteistön Punavuoresta, Bulevardi 10 - osoitteesta ja vuokrasi sen leipurimestari Karl F Granbergille.⁶² Seuraavina vuosina 1865 ja 1866 Suomea ja pääkaupunkia koettelivat ankarat nälkävuodet sekä nälänhädän mukanaan tuomat punatauti-, lavantauti ja koleraepidemiät.⁶³ Leskimies ja yksinhuoltaja kaipasi synkkänä aikana rinnalleen kumppania.

⁵⁷ Helsingfors Dagblad 24.4.1863, nro 95,1. *Den industriella verksamheten i Finlands Hufvudstad*

⁵⁸ mm. Helsingfors Tidningar 22.11.1864, nro 272, 3–4, Helsingfors Tidningar 16.5.1866 nro 111, 4.

⁵⁹ Kovero 1950, 518.

⁶⁰ HKA, Kiinteistökortisto. 4/87, Bulevardi 10. Osto 22.5.1865. 1519 m2, kiinnelaina 23.10.1865,

⁶¹ Finlands Allmänna Tidning 10.8.1864, *Fastighetsköp*. Myyjä oli Aug. Frid. Fohlström.

⁶² HBL 12.06.1866, nro 35, 4; HBL 14.7.1866, 1.

⁶³ Kunnas 2018. Suomessa kuoli nälänhädän johdosta 180 000–220 000 ihmistä, noin 12 % väestöstä. Arvio on korkeampi kuin aiemmin esitetty; Wiherheimo, Rein 1951, 319. Helsingissä 1868 lavantautiin kuoli noin 500 henkeä. Koleraepidemia vaivasi Helsinkiä myös mm. 1871 jolloin siihen kuoli kaupungin köyhiä sekä sotilaita.

F.W. Grönqvist avioitui 20.tammikuuta 1867 Josefina Fredrika Björklundin kanssa. Vihkiminen tapahtui ilmeisesti ilman suuria juhlallisuuksia, sillä HBL uutisoi avioliitosta vasta kesäkuussa.⁶⁴

Kahta aikuista yhdisti sama tausta: he olivat samanikäisiä ja lapsuuden naapureita

Korkeavuorenkadun käsityöläisyhteisössä. Josefina ymmärsi Fredrikin pyrkimyksiä ja Fredrik arvosti puolisonsa kumppanuutta. Josefina oli edesmenneen satulaseppämestari Björklundin nuorimmainen, viides tytär.⁶⁵ Avioliittoa edeltävänä vuonna Grönqvistin liikekumppani seppämestari Erik Spennert oli ostanut Björklundin satulasepänliikkeen. Seuraavan vuoden kesäkuussa 1868 Grönqvistien perheeseen syntyi tytär, Ester Josefina.⁶⁶

Tulkintani on, että Grönqvist luopui ajoneuvojen valmistuksesta 1870-luvun alussa, jolloin hän myi tehtaansa Erik Spennertille. Hän mahdollisesti halusi keskittyä metallitehtaansa toimintaan sen tuotteiden kysynnän kasvaessa. Grönqvistin ajoneuvotehtaan valmistusarvo oli vaihdellut 1862–1871 ollen alimmillaan 14 500 mk ja suurimmillaan 60 100 mk Vuoden 1871 jälkeen yrityksen tuotannosta ei ole tilastotietoja.⁶⁷ Satulaseppämestari Erik Spennert oli hakenut lupaa vaunu- ja maalaustehtaan perustamiseksi maistraatilta 1866 ja F.W. Grönqvistin liiketoiminta sulautui hyvin uuden tehtaan toimintaan.⁶⁸

Grönqvistin liikekumppanin Osberg & Baden konepajan liiketoiminta kasvoi voimakkaasti. Yritys sai mm. suuria kalusto- ja rautatievaunutilauksia Suomen valtiolta sekä Venäjän tykistöhallitukselta. Vuonna 1875 yhtiön teollisuuslaitoksissa työskenteli jo 750 työntekijää ja tuotannon bruttoarvo oli 2,5 milj. markkaa. Yhtiöstä kasvoi Suomen suurin konepaja ja Helsingistä muodostui Suomen konepajateollisuuden keskus. Syksyllä 1874 alkoivat yrityksen vastoinikäymiset konepajan höyrypannun räjähtäessä ja aiheuttaessa suurta tuhoa. Seuraavana syksynä koko tehdasalue paloi koneineen.⁶⁹ Ilmeisesti tehtailija Grönqvist lopetti metallitehtaansa tuotannon konepajayhtiön kriisien aikaan vuonna 1874 tai viimeistään vuonna 1875. Helsinkiin oli vuosina 1840–1874

⁶⁴ HSS, Helsinki rippikirja 1856–1869, MKO94-121-3P (sshy kuva 439); vihityt 20.1.1867. HBL 25.6.1867, nro 144, 3. *Vihittyjä*. Lehti nimitti nuorikkoa ”demoiselle Björklund” kun muita morsiamia kutsuttiin neidoiksi (*jungfru*).

⁶⁵ HKA, Raastuvanoikeus, Saapuneet, Ec:25 Perunkirjat 1751–1754, nro 1754., satulaseppäoltermanni Gustaf Wilhelm Björklund, k. 22.1.1840; Perinnönjako HKA, RO, Saapuneet asiakirjat, Ec:26 Perukirjat 3780–4049, nro 3932, 16.2.1860. Josefina Björklund s. 20.12.1838. Mestari Spennertin ostettua liikkeen 1860 perhe muutti Korkeavuorenkatu 9:ään, jossa asuivat myös pojat kisälli Gustaf Forsberg ja apteekkari Abraham Forsberg.

⁶⁶ Ester Josefina Grönqvist, s. 21.6.1868. Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, II osaston riita-asiain tuomiokirja. Call:369. PTK 10.10.1935 § 55. Liite: sukuselvitys.

⁶⁷ Kovero 1950, 523. Tietoja yrityksestä ei enää ollut teollisuustilastossa, jolloin toiminta ilmeisesti loppunut.

⁶⁸ Mercator, 25.02.1910, nro 8, s. 15 *Aktiebolag Spennerts sadel- & åkdonsfabrik 50 år*; Ajuri 01.01.1910, nro 3, 6.

⁶⁹ Kovero 1950, 517–518.

perustettu 14 metalliseostehdasta, joista kahdeksan muuta yhtiötä oli myös lopettanut toimintansa vuoteen 1875 mennessä.⁷⁰

Helsinkiläisten teollisuusyritysten verkostoituminen ja yhteistyö loivat synergiaetuja.

Vientitoimituksista kilpailtaessa, kuten esim. Venäjän sotatarvike- ja rautatiekaluston hankinnoissa, yritysten yhteistoiminta toi tarvittavan skaalaedun. Teollistumisen varhaisvaiheessa yritykset olivat haavoittuvia markkinoilla tapahtuvien muutosten tai kriisien kohdatessa ja omistajavaihdokset olivat yleisiä. Pääomien puute pankkitoiminnan ollessa vielä kehittymätöntä oli monille yrittäjille kasvun este. Teollistumiskauden alussa yrittäjät toimivat usein myös monilla toimialoilla, joka pienensi taloudellista riskiä. Keskinäiset taloudelliset riippuvuussuhteet lujittivat yhteistyötä ja vähensivät paikallista kilpailua ja tieto ja osaaminen siirtyivät nopeasti yrityksestä toiseen, mikä vahvisti paikallisen teollisuuden toimintakykyä ja mahdollisti Helsingin kehittymisen teollisuuskaupungiksi.

Yrittäjyys on määritelty mm. ”tilaisuuksien havaitsemiseksi, tunnistamiseksi ja hyödyntämiseksi”, Määritelmä sopii hyvin tehtailija F.W. Grönqvistin yrittäjäkuvaukseen.⁷¹ F.W. Grönqvist ryhtyi yrittäjäksi ajan rohkaisevassa ilmapiirissä haluten parantaa omaa asemaansa ja nousta takaisin perheensä porvarisäätyyn. Hän luotti monien muiden uusien teollisuusyrittäjien tavoin ammattitaitoonsa. Hän ei kuitenkaan onnistunut kasvattamaan ensimmäisiä yrityksiään toisin kuin liikekumppaninsa. Raskas ajoneuvo-, metalli- ja konepajateollisuus vaati menestyäkseen ja kehittyäkseen kalliita investointeja. Rahoitusta ei ollut helppoa saada yksityisiltä sijoittajilta rahamarkkinoiden ollessa vielä kehittymättömät.

2.5 Järjestötyössä Käsityö- ja Wabriikilais-Yhtiössä

Teollisuusyrittäjät valitsivat 1868 F.W.Grönqvistin valtuutetuksi uuteen Käsityö- ja Wabriikilais-Yhtiöön. Eri aloilla toimivien teollisuudenharjoittajien ja käsityöläisten yhdistystoiminta avasi hänelle jatkossa uusia näköaloja yrittäjyyteen. Hän toimi yhteiskunnallisissa tehtävissä, aluksi käsityö- ja teollisuusyhdistyksen luottamustehtävissä ja vuosikymmenen puolivälistä alkaen myös Helsingin kaupunginvaltuutettuna. Hänen verkostonsa laajeni yhdistys- ja luottamustehtävissä liike-elämän vaikuttajiin sekä myös valtionhallinnon johtomiehiin. Helsingissä yrittäjien ja porvareiden

⁷⁰ Kovero 1950, 515. Ignatius 1876, 105. Katsauksessa Suomen kaupunkien tehdasteollisuuteen 1873 lopulla (*Tehtaaston johtokunnan virallista kertomusta myöten*) konepajoja ja valimoita oli 14 ja muita metallin valmistukseen keskittyneitä tehtaita 24. Valmistuksen arvo oli yhteensä n. 5,5 milj. markkaa, kun koko teollisuuden n. 37 milj.mk.

⁷¹ Möttönen 2019, 15.

kiinteät verkostot lujittivat kaupungin johtoasemaa myös valtakunnallisella tasolla, sillä pääkaupungin valtuustomiehet muodostivat puolestaan merkittävän päättäjäjoukon senaatissa.

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kaupasta ja elinkeinosta tuli Suomessa voimaan 1. helmikuuta 1868. Asetus laajensi elinkeinovapautta ja korvasi vanhat ammattikunnat elinkeinoyhdistyksillä. Helsinkiin perustettiin Helsingin kaupungin kauppayhdistys sekä Helsingin Käsityö- ja Wabriikilais-Yhtiö, jäljempänä Helsingin Käsityö- ja Teollisuusyhdistys (HKTY). Asetuksessa todettiin, että jokainen Suomen kansalainen, joka itse hallitsi itseään ja omaisuuttaan, oli vapaa harjoittamaan valitsemaansa ammattia ja yhdistämään toimintaansa eri liikkeitä. Maistraatti myönsi elinkeinoluvan, jonka edellytyksenä oli hakijan osoittama tarvittava ammattitaito. Oppi- ja kisällivuosisia sekä mestarin arvoa ei enää vaadittu. Elinkeinoyhdistysten jäsenyys oli kaupungeissa edellytys ammatin tai tehdastoiminnan harjoittamiselle sekä porvarioikeuksien saamiselle. Elinkeinoyhdistykset myönsivät käsityöläisille kisällin ja mestaritutkinnot sekä antoivat lausuntoja kaupungille porvarioikeuksista päätettäessä.⁷²

Käsityöläis- ja Teollisuusyhdistyksen perustavassa kokouksessa 18.6.1868 Helsingin raatihuoneella tehtailija Grönqvist valittiin yhtiön tilintarkastajaksi vuosiksi 1868–1869 ja vuosikokouksessa yhdistyksen valtuutetuksi. Hän toimi valtuutettuna koko 1870-luvun, varapuheenjohtajaksi hänet valittiin vuonna 1875 ja tämän lisäksi hän osallistui ja vaikutti jäsenenä useissa yhdistyksen komiteoissa. Ilmeisesti Fredrik Grönqvist tunnettiin tarkkana ja terävänä talousmiehenä, sillä hänet valittiin useaan kertaan Tehdastyöntekijäin Eläkekassan sekä Käsityöläisseuran Apu- ja Eläkekassan tilintarkastajaksi sekä näiden johtokuntien jäseneksi.⁷³ Toimiminen elinkeinoyhdistyksessä harjaannutti hänet yhdistys- ja kansalaistoiminnan neuvottelu- ja työtapoihin. Uuden kunnallislain tultua voimaan 1874 hänet valittiin Helsingin kaupunginvaltuustoon. Hän toimi samanaikaisesti sekä yhdistyksessä että kaupunginvaltuustossa seuraavat kuusi vuotta.

Yrittäjät ja käsityöläiset myös arvostelivat uutta elinkeinoasetusta: mm. rajanveto käsityöläisyyden ja teollisen toiminnan välillä oli horjuvaa, vaatimus Suomen kansalaisuudesta herätti ärtymystä ja lupajärjestelmän kalleus ja byrokraattisuus koettiin hankalana. Suomessa liberaalin talouspolitiikan kannattajat halusivat täyden elinkeinovapauden. Ruotsissa säädettiin elinkeinovapaus sekä lakkautettiin käsityöläis- ja kauppayhdistykset jo 1864.⁷⁴ Suomessa uusien kaupunkien asukkaille

⁷² Laine-Juva, Änkö 2018, 36–38.

⁷³ Uusi Suometar 6.2.1871, nro 16, 1. Berg 1904, 255. Käsityöläisyhdistyksen eläkekassassa oli 71 osakasta ja se jakoi sekä eläkettä, apurahoja ja hautausavustuksia.

⁷⁴ Laine-Juva, Änkö 2018, 34.

oli jo 1773 myönnetty elinkeinovapaus, jonka mukaan porvarit saivat harjoittaa ammattiaan anomatta porvarioikeuksia ja vapaana ammattikunta-asetuksen määräyksistä.⁷⁵ Suomessa Senaatin asettama komitea oli ehdottanut 1872 täyttä elinkeinovapautta ja lakiluonnos oli lähetetty sen valmistuttua 1875 lausunnolle kaikkiin Suomen käsityö- ja teollisuusyhdistyksiin. Ajokalutehtailija F.W. Grönqvist kutsuttiin Helsingin yhdistyksen lausuntokomiteaan neljän muun tehtailijan ja käsityöläisen kanssa ja yhdistys päätyi esityksessään täydellisen elinkeinovapauden kannalle. Senaatti päätti myöntää täydellisen elinkeinovapauden huolimatta siitä, että monet maan käsityöläismestareiden johtamista elinkeinoyhdistyksistä vastustivat asiaa.⁷⁶

Lain valmistelua ja voimaantuloa odotellessa elinkeinon- ja teollisuudenharjoittavat näkivät uuden asetuksen aiheuttaneen monia ongelmia. Suomen ensimmäinen kolmipäiväinen teollisuudenharjoittajien kokous järjestettiin Turussa heinäkuun lopussa 1875 pohtimaan vuoden 1868 elinkeinoasetuksen aiheuttaneita epäkohtia ja niiden parannusehdotuksia. Tehtailija F.W. Grönqvist edusti kokouksessa Helsingin yhdistystä. Ensimmäisessä puheenvuorossaan Grönqvist ihmetteli, miksi kutsutut jäsenet olivat vain ammatinharjoittajia, vaikka kyseessä oli teollisuudenharjoittajien kokous. Avauspuheenvuoro toi esille Fredrik Wilhelmin pragmaattisuuden. Hän oli asiakeskeinen ja ratkaisuhakuinen, mutta suorasukainen aloituspuheenvuoro ei ollut paras mahdollinen kokouksessa, jossa oli edustettuna koko Suomen perinteisten käsityöläispiirien johtomiehet.⁷⁷

Kokouksessa käsiteltiin kuutta kysymystä. Ensimmäinen kysymys koski työntekijöiden riittävyyttä. ”Työmiesten puutteen useissa ammateissa” nähtiin johtuvan isäntävallan rajoittamisesta ja kotokurin käyttämisen kieltämisestä, ”vaikka vallattomat sitä hyvin ansaitsivatkin”. Tehtailija Grönqvist kommentoi, että hän ei tahtonut puolustaa kotokuria vaan ongelmaan oli syynä yleinen työmiesten puute. Toisena kysymyksenä pohdittiin oppipoikien ja kisällien ”haluttomuutta suorittaa ammatin harjoittamiseen liittyvät pakolliset opinnot”. F.W. Grönqvist mielestä keskustelu oli turha, sillä hallituksen asettama komitea oli jättämässä pois kaikki oppivaatimukset. Kokouksen kannaksi kirjattiin kuitenkin, että oppipoikien olisi suoritettava opinnot ja todettiin, että oli valitettavaa, että isännät eivät enää voineet tähän pakottaa.

Kolmanneksi arvioitiin, ”ovatko työmiehemme vuoden 1868 jälkeen edistyneet sivistyksen ja siveellisen käytöksen puolesta”. Myöntävästi vastasivat herrat Nikolainen ja Grönqvist, mutta muut

⁷⁵ Bruun 1956, 15. Vanhoja kaupunkeja esim. Tampere 1779, Kaskinen 1783 ja Kuopio 1782.

⁷⁶ Laine-Juva, Änkö 2018, 46–47.

⁷⁷ Uusi Suometar 11.8.1875, nro 93, 1 ja 13.8.1875, nro 94,1. Lehti kirjoitti kaksisivuisen kuvauksen 29.7.1875 alkaneesta Turun kokouksesta ja asiasta kirjoitettiin laajasti, mm. Helsingfors Dagbladet, 24.4.1880 nro 109, 2.

olivat eri mieltä. Tämän jälkeen keskusteltiin, ”minä neuvoin voidaan työmiehissä herättää halua sivistyksen hakemisessa ja tietoa sekä velvollisuuksistaan että oikeuksistaan”. Keinoina tuotiin esille ”jalostuttavat sivistyskeinot” sekä ”ystävällisempi ja hellempi keskuus isäntien ja työväen välille”. Lopulta lausumaksi kirjattiin, että ”vapaus antaa tilaa vallattomuudelle ja hellittää ne siteet, jotka ennen asetuksen ilmaantumista ylläpitivät hyvää isäntien ja työmiesten keskinäisiä välejä”.

Nuorempien työmiesten ”kehnoon ammattitaitoon” kokous näki lääkkeeksi rajoitukset tehtaan perustamisessa. Liiallinen vapaus ammatinharjoittamisessa saattoi suistaa taitamattomat kunnan eläteiksi. Kuudenteen kysymykseen elinkeinovapauden tuomista yleisistä eduista, kokous ehdotti, että yleisen edun turvaamiseksi elinkeinovapautta tulisi rajata, kunnes voitiin varmistaa toiminnan hyödyllisyys. Koulutukseen liittyen ulkomaiseen harjoitteluun suhtauduttiin myönteisesti ja ehdotettiin mm. matka-apurahojen lisäämistä. Viimeinen kysymys koski seuraavaa kokousta, joka päätettiin pitää Helsingissä Suomen ensimmäisen teollisuusnäyttelyn yhteydessä. Kokousta valmistelemaan valittiin tehtailija F.W. Grönqvist sekä neljä muuta jäsentä.⁷⁸

Kokouksen puheenvuoroissa tulee esille käsityöläismestareiden vaikeus sopeutua vanhan ammattikuntalaitoksen murtumiseen ja kansalaisyhteiskunnan alkaviin muutoksiin. Turun kokous oli ensimmäinen yleinen teollisuudenharjoittajien kokous ja kokouskäytäntö jatkui säännöllisesti vuoteen 1928.⁷⁹ Tehtailija Fredrik Grönqvistin kanta elinkeinovapauteen tuli kokouksessa selkeästi esille. Hän kannatti vahvasti uutta, vapaata elinkeinopolitiikkaa. Ammattikuntalaitoksen monet traditiot jatkuivat liike-elämässä kuitenkin vielä pitkään ja muutos vapaampaan markkinatalouteen eteni hitaasti ja vaihteittain.

Vuoden 1877 valtiopäivillä esitettiin lakiehdotus täydellisestä elinkeinovapaudesta, laki hyväksyttiin 1879 ja se tuli voimaan 1. tammikuuta 1880. Lain säätäminen oli 20 vuoden työn tulos ja se tuli voimaan viisitoista vuotta Ruotsia myöhemmin. lainsäädäntökauden ajan.

2.6 Valtuustomiehestä kunnallisneuvokseksi

Elinkeinolainsäädännön uudistukset olivat osa suurempaa yhteiskunnallista muutosta. Vuonna 1873 säädetyin kunnallisasetuksella kaupunkeihin luotiin kunnallisvaltuustot. Kuntataloudessa verotus muuttui pääsääntöisesti yleisveroksi ja verojen kerääminen menokohteisiin päättyi. Porvaristo säätynä tosiasiallisesti edusti nyt myös uusia ja kasvavia ammatti- ja väestöryhmiä, vaikka se

⁷⁸ Berg 1943, 59. Teollisuudenharjoittajien yleiseksi kokoukseksi nimettyyn tilaisuuteen osallistui 96 käsityöläistä ja tehtailijaa ja se pidettiin Helsingin ylioppilastalolla 26-29.8.1876.

⁷⁹ Laine-Juva, Änkö 2018, 142.

valtiopäiväsäätynä jatkoi vuoteen 1906. Helsingissä väestön määrän ja rakenteen muutokset olivat voimakkaita. Vuonna 1910 jo noin kaksikolmasosaa kaupunkilaisista kuului työväestöön ja noin kolmannes ylempään ja alempaan porvaristoon, kauppiaisiin ja keskiluokan ammatteihin.⁸⁰

Helsingin kunnallisvaaleissa ensimmäisen kymmenen vuoden aikana (1875–1885) valtuuston vaaleihin osallistui alle 500 äänestäjää. Äänioikeutettuja 1890-luvun alussa oli noin 10 % kaupunkilaisista ja ääntään käytti heistäkin vain osa. Äänestää saivat pääsääntöisesti hyvämaineiset, kansalaisoikeuden omaavat henkilöt, jotka saivat itse hallita itseään ja omaisuuttaan ja joilla ei ollut verovelkaa. Lisäksi saivat äänestää yhtiöt, ”joiden hallitus oli kaupungin sisällä”. Äänioikeus oli myös kuolinpesillä ja yhdistyksillä, jotka maksoivat veroa kaupunkiin. Äänioikeuden perustana olevan veroäyrin perusteena oli Helsingissä aluksi 500 markan ja myöhemmin 400 markan tulo (1884–1918), joka antoi yhden veroäyrin ja yhden äänen, kolmella äyrillä sai 2 ääntä, neljällä neljä ja enin äänimäärä oli 25.⁸¹ Tämä merkitsi, että kaupungin asioista päätti sen varakkain säätyläis- ja porvaryhteisö.

Helsingin valtuuston 48 jäsenen vaali toimitettiin ensimmäisen kerran joulukuussa 1874. Valtuusto valittiin kolmeksi vuodeksi ja sen toimikausi alkoi heti uuden kunnallisasetuksen voimaantulosta 1.1.1875. Valtuustovaaleja oli käytännössä järjestettävä vuosittain koska kolmasosa valtuutetuista oli erovuorossa ja heidän tilalleen oli valittava uudet jäsenet. F.W. Grönqvist oli ehdokkaana valtuustovaaleissa, mutta jäi ensimmäiselle varasijalle 1601 äänellä.⁸² Hänet valittiin valtuustovuoden aikana jäseneksi kunnallisiin johtokuntiin, mm. kolmijäseniseen pyhäkoulun johtokuntaan ja vaivaishoidon johtokuntaan ja asiamieheksi vuosiksi 1875–1877. Asiamiehet nimitettiin kaupunginosittain ja heidän tehtävänään oli hoitaa köyhien kaupunkilaisten huoltoa.⁸³

Helsingin valtuustokin käsitteli 1876 uutta elinkeinoasetusta ja nimesi asiaa hoitamaan viisijäsenisen valiokunnan, johon F.W. Grönqvist nimitettiin.⁸⁴ Valiokunnan esityksessä ehdotettiin, että hakijan, jolla oli jalostus- tai kaupan alan yritys ja palveluksessaan ulkopuolisia työntekijöitä, oli esitettävä alakansakoulun oppimäärän suorittaminen sekä selvitys kirjanpitokyvystään. Valiokunnan jättäessä lausuntonsa Grönqvist kirjautti siihen vastalauseensa. Hänen mielipiteensä oli, että hakijoilla oli oikeus harjoittaa elinkeinoa ilman, että jokin tietomäärä olisi elinkeinon

⁸⁰ Kuusanmäki 1987, 11, 14.

⁸¹ Kuusanmäki 1987, 30.

⁸² HBL 29.12.1874, nro 301, 1. Äänikuninkaat olivat professorit Leo Mechelin 4915 äänellä sekä Estlander 2336 äänellä.

⁸³ HKA, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1875–1887, vuosi 1875, 84, 87. Esim. Uusi Suometar 11.2.1876, nro 18, 4 ja Uusi Suometar 23.2.1877, nro 24, 8. Esim. Uusi Suometar 11.2.1876, nro 18, 4 ja Uusi Suometar 23.2.1877, nro 24, 8.

⁸⁴ HKA, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta, 1875–1887, vuosi 1876, 38–39.

harjoittamisen ehtona.⁸⁵ F.W. Grönqvist uskoi omaehtoiseen oppimiseen ja vapaaseen yrittäjyyteen.

Vuonna 1876 F.W. Grönqvist ei osallistunut kaupungin yleisten luottamustehtävien hoitoon, Kaivopuistossa avattiin ensimmäinen yleinen suomalainen teollisuusnäyttely 1. heinäkuuta 1876. Helsingin teollisuuspiirit toteuttivat hankkeen senaatin taloudellisen takauksen turvin. Näyttelypaviljongin suunnitteli arkkitehti Theodor Höijer ja näytteilleasettajia oli 1769 teollisuuden, taiteen ja kulttuurin alalta. Kenraalikuvernööri Nikolai Adlerberg avasi näyttelyn ja keisari Aleksanteri II perheineen vieraili Helsingissä. Kaupunginjohtaja Leo Mechelin edusti Helsingin kaupunkia ja Keisari aateloi hänet 1877 kiitokseksi monista ansioista ja onnistuneesta tapahtumasta. Näyttelyvieraita oli kymmenen viikon aikana ennätykselliset 93000.⁸⁶

Joulukuussa 1876 tehtailija F.W. Grönqvist valittiin kaupunginvaltuutetuksi kaudeksi 1877–1879.⁸⁷ Vuonna 1878 hänet nimettiin kaupungin valmisteluvaliokunnan jäseneksi ja vuosina 1880 ja 1881 hän toimi arvostetussa tehtävässä kaupungin rahatoimikamarin jäsenenä, mutta ei valtuutettuna, ja osallistui vain muutamiin muihin kaupungin luottamustoimiin. Grönqvistin aktiivisin kunnallisten luottamustehtävien kausi alkoi 1881 ja jatkui koko 1880-luvun. Valtuustotyön lisäksi hän toimi vuodesta 1882 rahatoimikamarin varajäsenenä kahdeksan vuotta, talousarviovaliokunnan jäsenenä 1881–1882 ja 1884–1886 sekä jatkoi vanhaa, 1877–79 kaudella alkanutta, harrastustaan kaupungin kiinteän omaisuuden katselmusmiehenä kevääseen 1893 yhdessä arkkitehti Th. Höijerin kanssa. Erityisen kiinnostunut F.W. Grönqvist oli kaupungin talouteen liittyvien tehtävien lisäksi koulutukseen liittyvistä kysymyksistä, joiden käsittelyyn hän osallistui pyhä-, sunnuntai- ja iltakoulun sekä kansakoulun johto- ja valiokunnissa.⁸⁸

Talous- ja varsinkin rahoituskysymykset olivat kiinnostaneet F.W. Grönqvistiä koko hänen yrittäjä kautensa ajan. Hän oli toiminut Helsingin Säästöpankin tilintarkastajana jo 1870-luvulta lähtien⁸⁹, ollut perustamassa Kansanpankkia (Folkbank i Helsingfors) jo vuonna 1876 ” koska pieni teollisuus tai yksittäinen työntekijä ja työntekijätär tarvitsevat yhä enenevässä määrin, ja

⁸⁵ HKA, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1875, 38–39.

⁸⁶ Helminen 2008, 56–60.

⁸⁷ HKA, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1876, 205, 208 ja mm. Suomalainen Wirallinen Lehti, 5.12.1876, nro 143, 2. Grönqvist sai 1440 ääntä.

⁸⁸ Esim. HKA, Kertomus Helsingin kaupungin ...1875, .87, pyhäkoulun johtokunnan jäsen 1876–1880, HKA Kertomus 1881, 202 jäsen, 1881–1884; Kertomus 1884 jäsen 1884–1887, HKA Kertomus 1886, 168 Valiokunta sunnuntai- ja iltakoulujen lakkauttaminen ja 254 kansakoulujen valitsijamiesten vaali jne.

⁸⁹ Hufvudstadsbladet 22.11.1874, nro 272, 6.

pienemmässä määrin lainoituksen apua tukemaan yritys- ja käyttöpääoman hankkimisessa”⁹⁰ sekä myöhemmin perustamassa 1895 Suomen Kaupunkien Hypoteekikassaa.⁹¹

Yhteiskunnallisista ansioistaan tehtailija Grönqvistille myönnettiin kunnallisneuvoksen 8. luokan arvonimi vuonna 1885. Helsingin kaupunginvaltuuston historiassa todetaan, että ”tämän melko harvinaiset tittelin saavutti käsiteltävänä aikana (1875–1918) vain neljä muuta valtuusmiestä.”⁹² Hän vetäytyi monista luottamustehtävistään 1890-luvun alkuvuosina, mutta toimi valtuutettuna vielä kaksi kautta vuoteen 1896. Syynä luottamustehtävistä luopumiseen oli tällöin varmasti jo pitkä valtuustokausi sekä karttuva ikä. Päätökseen vaikuttivat ilmeisesti myös kärjistynyt kielikysymys ja sen aiheuttamat ristiriidat. Helsinki oli ollut vahvasti ruotsinkielinen kaupunki, jossa äidinkielenään suomenkielisten asukkaiden määrä nousi noin puoleen vasta vuosisadan vaihtuessa. Kaupunki oli kuitenkin myös monikulttuurinen ja monikielinen kaupunki, jossa eri väestönosat käyttivät eri yhteyksissä useita kieliä.⁹³ Valtuustotyössä ruotsin kieli vaihtui kokouskielenä suomeksi vasta 1900-luvulla ruotsalaisen puoleen säilyttäessä pitkään enemmistöasemansa.

Samaan aikaan kun tehtailija F.W. Grönqvist ratkaisi valtuustossa ja teollisuus- ja käsityöyhdistyksissä kaupunkilaisten ja yrittäjien ongelmia, hän kehitti myös omia liiketoimiaan uusilla toimialoilla. Höyryvoimalla toimivien, kuumaa rautaa takovien pajojen jälkeen syntyivät rouvasväen kylmien kylpyjen virkistys- ja hoitolaitos, juomaveden jakeluyhtiö sekä kaupungin pyykkäreille Suomen modernein pesulalaitos.

⁹⁰ Finlands Allmänna Tidning 01.06.1876, nro 125, 3.

⁹¹ Aamulehti 06.03.1895, nro 54, 2.

⁹² Kuusanmäki, Piilonen 1987, 91. Hanski 1997. Muita esim. kunnallisneuvos Viktor von Wright 1906.

⁹³ Kuusanmäki 1987, 13–14.

3 KERROSTALOJA, KYLMIÄ KYLPYJÄ, RAIKASTA VETTÄ JA PUHDASTA PYYKKIÄ

3.1 Kivitalot nousevat Kaivokadulle, huvilaelämää Kaivopuistossa

Uusi rautatie ja komean rautatieaseman avaaminen yleisölle maaliskuussa 1862 olivat muuttaneet Kaivokadun ympäristöä. Alueen arvo alkoi nousta, kun suuret matkustajavirrat houkuttelivat liikkeenharjoittajia ja vähitellen asuntorakentamistakin. Helsingin kaupunki kaavoitti rautatieaseman edustalle uuden torin ja Grönqvistien oli muutettava rakennustöiden alta. Tehtailija Grönqvist oli ostanut kauppias Sundgrenin talon 13. heinäkuuta. 1868 osoitteesta Kaivokatu 8. Myyjänä oli Byggerifirman U.F.Lundgren & Co:n konkurssipesä ja hinta oli edullinen 16 150 markkaa. Kauppias Albert Ferd. Sundgren oli myynyt talonsa Sopulin korttelista rakennusyhtiölle viittä vuotta aikaisemmin.⁹⁴ HBL julkaisi 29. päivänä joulukuuta 1868 ajoneuvotehtaan ja sepänverstaan muuttoilmoituksen.⁹⁵

Todennäköisesti talon osto juuri tältä Kaivokadun tontilta oli ollut Grönqvistin tarkan harkinnan tulos. Nelihenkisen perheen uudella tontilla sijaitsi yksi Helsingin parhaimmista ja runsasvetisimmistä lähdekaivoista. Koleran, lavantaudin ja muiden kulkutautien sekä vedenpuutteen jatkuvasti vaivaamassa Helsingissä puhdas kaivovesi oli perheen hyvinvoinnin perusta. Tehtailija Grönqvist halusi suojata perhettään likaisen veden aiheuttamilta sairauksilta. Kaupungissa puhdas vesi oli myös rajallinen luonnonvara, jota hyödyntämällä oli mahdollisuus luoda uutta liiketoimintaa.

Grönqvistit muuttivat Sundgrenin puutaloon ja pian muuton jälkeen F.W. Grönqvist alkoi suunnitella tontilleen uutta kivitaloa. Helsingissä oli kasvava puute asunto- ja toimitiloista. Matalien puutalojen Helsinkiin oli jo aiemmin rakennettu joitakin neli- ja viisikerroksisia asuintaloja. Arkkitehti Georg Wilenius suunnitteli Grönqvistien perheelle nelikerroksisen kivitalon, johon piirrettiin liike-, tuotanto- sekä asuinhuoneistoja.⁹⁶ Lisätila olikin tarpeen, sillä Knut Fredrikille ja Ester Josefiinalle syntyi 1870-luvulla neljä uutta sisarusta: Artur Wilhelm 1870, Helmi Dorothea.1872, Valter Fredrik 1875 sekä Felix Wilhelm 1877 sekä vielä yhdeksän vuotta

⁹⁴ HBL 23.06.1868, nro 143, 2. Kiinteistön myynti sekä HKA, Kiinteistökortisto, Kaivokatu 8, 6/96. Grönqvistin kiinnelaina 14.12.1868. Grönqvistit asuivat Kaivokatu 8:ssa 11 vuotta. Kiinteistön osti 12.9.1881 kapteeni Hugo Standertskjöld 350 000 markalla.

⁹⁵ HBL, 29.12.1868, nro 302, 4. *Muuttoilmoitus*.

⁹⁶ Viljo 1985, 36. Georg Wilenius (vanh. 1831–1892) toimi 1870–1883 Helsingissä Yleisten rakennusten ylihallituksessa arkkitehtina; Folkwännen, 11.10.1883, nro 237, 2. Helsingissä oli jo rakennettu 37 neli- tai viisikerroksista kivitaloa, joista 27 taloa vuoden 1870 jälkeen.

myöhemmin Ebba Fredrika 1886. Tehtailija Grönqvist alkoi vuonna 1870 vuokrata tiloja vastavalmistuneesta kivitalostaan: tarjolla oli mm. teollisuustilaa modernilla höyryvoimalla.⁹⁷ Grönqvistit rakensivat kivitaloonsa tilat myös uudelle kylpylaitokselle ja aloittivat kesällä 1871 kylpylän palveluiden markkinoinnin. Kesäsesongin alussa helsinkiläiset lukivat HBL:stä, että ”vastapäätä rautatieasemaa tarjotaan päivittäin kaikenlaisia kylpyjä puhtaasta ja kirkkaasta kaivovedestä”.⁹⁸

Pian ensimmäisen kivitalonsa valmistuttua Fredrik Grönqvist jatkoi rakennuspuuhissa arkkitehti G. Wileniuksen kanssa. HBL kirjoitti heinäkuun 17. päivänä 1873, että hallituksen perustama Helsingin Rakennusrahasto on jättänyt Suomen Pankille laina-anomuksia 802 500 markan arvosta ja koko hallituksen saama anomusmäärä oli yhteissummaltaan lähes miljoona markkaa. Lainan saajissa mainittiin ensimmäisenä seppä Grönqvist, joka sai viiden parhaan hakijan joukossa 100 000 markan lainan.⁹⁹ Grönqvistin kivitalo kasvoi piirustuspöydällä nelikerroksisesta viisikerroksiseksi. Kaupungissa oli vain yksi aikaisemmin rakennettu viisikerroksinen kivitalo.¹⁰⁰ Rahoittaakseen rakentamistaan F.W. Grönqvisti myi Bulevardi 10 -liiketalonsa noin 93 000 markalla.¹⁰¹ Hän oli omistanut kiinteistön seitsemän vuotta. Tässä kuten myöhemmissäkin kiinteistöomistuksissaan hän toimi yleensä pitkäjänteisesti ja hankki tiloja vuokrattaviksi sekä perheensä ja yritystensä käyttöön. Kiinteistöt toimivat myös liiketoiminnassa vakuuksina.

Grönqvistit vuokrasivat uudesta kivitalostaan tilat mm. Helsingin käsityökoululle ja Kansankirjastolle. Rakennuksen valmistuminen ilmeisesti jonkin verran viivästy, sillä Helsingin käsityökoulun ystävät pohtivat 1874 koulun tilakysymystä muuton viivästyessä.¹⁰² Seuraavana keväänä Työmiehen Ystävä -lehdessä ilmoitettiin, että yleinen Kansankirjasto ja lukusali muuttavat ”tehdastelija Grönqvistin 5 kertaiseen kivikartanoon.”.¹⁰³ Grönqvistin taloon muutti myös Rautatiekanslia ”kesäkuukausiksi asemahuoneen korjaamisen tähden”.¹⁰⁴

Rakentamistöiden lomassa Grönqvist hankki porvarisperheiden tapaan kasvavalle perheelleen villan kaupungin ulkopuolelta, raikkaiden merituulten ja vehreän luonnon äärestä Kaivopuistosta.

⁹⁷ HBL 22.05.1870, nro 117, 3. HBL 29.12.1868, nro 302, 4.

⁹⁸ HBL 21.6.1871, nro 141, 4.

⁹⁹ HBL 17.7.1873, nro 162, 5. *Byggnadsfonden i Helsingfors-Regering*.

¹⁰⁰ HBL 16.08.1874, nro 188, 6.

¹⁰¹ HBL 02.11.1873, nro 255, 8. *Kaupunkikiinteistö myytävänä*. HKA, Kiinteistökortisto, 87/4 Bulevardi 10. Leskivapaaherratar Armida de la Chapelle ja baroni Axel de la Chapelle ostivat talon 92 374 markalla.

¹⁰² Uusi Suometar, 26.10.1874, nro 125, 3.

¹⁰³ Työmiehen Ystävä, 04.06.1875, nro 22,4. HKA, Kertomukset kaupungin kunnallishallinnosta 1875—1878, vuosi 1876, 195—196. Vuonna 1860 yksityisvaroin perustettu kirjasto siirtyi 1.6.1875 kaupungin omistukseen. Kirjaston muutti Grönqvistin uuden kivitalon neljä huonetta ja keittiön käsittävään huoneistoon, jonka vuosivuokra oli 5000 mk.

¹⁰⁴ Uusi Suometar, 30.6.1875 nro 75, 2.

Ullanlinnan kaivo- ja kylpylälaitos oli aloittanut toimintaansa Kaivopuistossa vuonna 1834 vuokraamalla alueen kaupungilta 50 vuodeksi. Yhtiö kaavoitti 1875 puiston länsipuolelle kuusi uutta huvilatonttia, jotka sijoittuivat Puistokadun varrelle. Seuraavana vuonna alueelle oli rakennettu jo viisi huvilaa, joista yksi oli F.W. Grönqvistin hankkima osoitteessa Puistokatu 5. Kaivopuiston vuokraehdoissa vaadittiin, että omistajan oli vuokrattava ajoittain huoneita kylpylävieraille. Suomen ensimmäisen teollisuusnäyttelyn päätyttyä Kaivopuistossa syksyllä 1876 Grönqvist tarjosi vuokrattavaksi tilavaa huoneistoa huvilassaan.¹⁰⁵

HBL uutisoi joulukuussa 1877, että tehtailija F.W. Grönqvist oli myynyt Puistokadun villansa neuvosmies A. Åkerbergille 45 000 markalla sekä ostanut konsuli E. Borgströmin huvilan Kaivopuistosta 30 000 markalla. Uusi huvila oli sadunhohtoinen, ruhtinatar Zenaida Jusupoffin vuosina 1842–1844 rakennuttama Rauhaniemi, joka sijaitsi osoitteessa Itäinen Kaivopuisto 8.¹⁰⁶ Rakennus oli jo vanha ja kunnostusta kaipaava, mutta se sijaitsi suuren puistomaisen tontin keskellä. F.W. Grönqvist osti Rauhaniemen kohtuulliseen 30 000 markan hintaan, johon saattoivat vaikuttaa talon ikä sekä tontin jäljellä oleva lyhyehkö vuokra-aika.¹⁰⁷

Grönqvist aloitti Rauhaniemen korjaustyöt heti vuoden 1878 alusta ja jo helmikuussa hän tarjosi vuokralle kuuden sekä kolmen huoneen huoneistoja.¹⁰⁸ Vaikuttaa siltä, että Rauhaniemen talosta ja sen korjaamisesta, muutoksista, lisärakentamisesta ja sisustamisesta tuli Grönqvistille pitkäaikainen harrastus, jossa hän pääsi vapaasti toteuttamaan uusia ideoitaan. Piirustukset muutostöihin laati aluksi arkkitehti Th. Decker, mutta pian työhön ryhtyi arkkitehti Theodor Höijer, josta tuli vuosikymmenten ajaksi F.W. Grönqvistin luottoarkkitehti.¹⁰⁹

Kylpyläyhtiön vuokrasopimus Kaivopuistosta päättyi kaupungin kanssa 1886. Kaivohuoneen ravintola sekä muut Kylpyläyhtiön rakennukset siirtyivät kaupungin omistukseen. Rakennetut tontit kaupunki myi villojen omistajille. F.W. Grönqvist lunasti kaupungilta pääosan suuresta tontista 9000 markalla toukokuussa 1889 ja kaupungille jäi noin kolmannes puistoon rajautuneesta huvilan vuokra-alueesta.¹¹⁰ Yksityinen Kaivopuiston alue avattiin kaupunkilaisille, puisto kunnostettiin ja siitä muodostui Helsingin julkinen kaupunkipuisto ja viherkeidas.

¹⁰⁵ HBL 21.7.1877, nro 167, 3.

¹⁰⁶ HBL 07.12.1877, nro 286, 1; myös *Finlands Allmänna Tidning*, 8.12.1877, 1.

¹⁰⁷ Stockmann, 2006, 3, 20–21. Ruhtinatar Jusupoff (1808–1893) omisti huvilan 1841–1869. Grönqvist osti tontin 3.9. 1877 Emil Borgströmin leskeltä Constance Borgstömiltä.

¹⁰⁸ HBL 17.2.1878, nro 41, 3.

¹⁰⁹ Stockmann 2006, 21, 23.

¹¹⁰ HKA, Kertomus... 1889, 165.

Rauhaniemessä asui Grönqvistien perheen kotiopettajattaria, vieraita, perheenjäseniä ja palveluskuntaa. Huvilaa myös vuokrattiin varakkaille säätyläisille. Villan talleissa pidettiin Grönqvistin hevosia ja ajopelejä. Tehtailija Grönqvist jatkoi Rauhaniemen uudistamista, kunnes lopulta kaupunki tarkastuskertomuksessaan lokakuussa 1898 totesi, että rakennus oli kokonaan uudelleenrakennettu ja remontoitu. Grönqvistien tytär Ester Stockmann ja hänen puolisonsa konsuli Karl Stockmann muuttivat perheineen myöhemmin Rauhaniemeen ja vasta joulukuussa vuonna 1908 Fredrik Wilhelm myi huvilan vävyllleen 300 000 markalla.¹¹¹ Rauhaniemi oli Grönqvistin perheen omistuksessa 25 vuotta.¹¹²

Vanhan epäkäytännöllisen ja epämuodikkaan huvilan ostaminen ja sen vuosikausia kestävä korjausrakentaminen oli mielestäni poikkeuksellista tuloksellista toimintaa arvostavan ja uutta kaupunkikulttuuria ihailevan F.W. Grönqvistin toiminnassa. Fredrik Wilhelm lapsuudessa kylpyläalue oli elänyt kukoistuskauttaan. Kesäiltaisina Korkeavuorenkadulle oli ehkä kuulunut Kaivopuiston konserttien ja tanssiaisten musiikki. Pojat saattoivat lähteä kielletyille retkille yksityiseen puistoon salaa katselemaan kansainvälisiä vieraita, loisteliasta maailmaa, joka oli kaukana heidän omastaan. Ehkä silloin nuorelle pojalle syttyi haave omistaa tuo talo, samanlainen elämä. Rauhaniemi oli ehkä merkki onnistumisesta, unelman saavuttamisesta.

Tutkija Eeva Maija Viljo näkee F.W. Grönqvistin toiminnan motiivina vain taloudellisen ajattelun, jolloin hänelle kaikki oli ”vain kauppatavaraa”. Kirjoittaja viittaa tulkintansa tueksi Rauhaniemen ostoon ja kirjoittaa, että Grönqvist ”hankki Kaivopuistosta ruhtinatar Jusupovan hienon huvilan, joka korjattiin uudelle omistajalleen, mutta myi oitis osan huvila-aluetta Ullanlinnan kylpylälle ja lopulta rakennuksenkin vävyllleen Karl Stockmannille”. Tulkinta ei mielestäni ole Rauhaniemen osalta osuva. Huvila oli perheen omistuksessa pitkään ja se oli mielestäni F.W. Grönqvistin sijoitus myös perheen hyvinvointiin sekä sosiaalisen aseman ja elämäntyylin vahvistamiseen.

3.2 Rouvasväen kylpylaitos

Suomessa 1800-luvun jälkipuolen tyypillinen yrittäjä oli pääomia kartuttanut kauppiaslaivanvarustaja, joka laajensi toimintaansa teollisuuteen tai ulkomainen yrittäjä, joka perusti Suomeen uutta liiketoimintaa. Vähävaraisen, käsityöläisyydestä ponnistavan kisällin oli oltava poikkeuksellisen yritteliäs ja idearikas menestyäkseen. F.W. Grönqvist hyödynsi liiketoimissaan uutta resurssiaan, runsaasti hyvää vettä tuottavaa lähdekaivoaan.

¹¹¹ Stockmann, 2006, 23, 34. Rauhaniemen huvila purettiin vuonna 1972.

¹¹² Stockmann, 2006, 33–34. Stockmannit muuttivat huvilasta vasta kauppaneuvoksen kuoleman jälkeen 1912. Stockmannit muuttivat Rauhaniemestä lohkaistulle tontille rakennuttamaansa uuteen huvilaan.

Grönqvistit olivat rakentaneet uuteen viisikerroksiseen kivitaloonsa uudet kylpylaitoksen toimitilat. Kylpylöiden vesikuurit, hoitavat kylvyt, sähköhoidot ja dieetit olivat suosittuja ja niiden uskottiin suojaavan vaanivilta tartuntataudeilta sekä hoitavan mielen ja kehon sairauksia. Helsingissä hoitoja tarjosivat myös Wilhelmsbad (Villensauna) Wilhelminkadulla ja Langeenin sauna (Langeenska badinrättningen) Siltasaarella. Keväällä 1873 kaupungin lehdissä mainostettiin myös mm. ruotsalaisia Visbyn ja Sköfden kylpylaitoksia sekä Naantalin vesikuuri- ja kylpyhoitoja.¹¹³

Helsingin kylpylöiden kukoistusaika oli ollut 1840- ja 1850-luvuilla, jolloin venäläiset seurapiirit suuntasivat kylpylämatkoille Suomeen ja Kaivohuone ja sen kylpylä tarjosivat kylpylätoiminnan lisäksi huvi- ja taide-elämyksiä. Vesihoito- ja kylpyläperinne jatkuivat tämän jälkeenkin Helsingissä vaikkakin arkisemmissa muodoissa. Kylpyläelämä oli luonteva osa yläluokkaista elämäntapaa, mutta parantavia vesihoitoja eri muodoissaan käytettiin terveyden ylläpitämiseksi laajemminkin. Liikkuvuuden lisääntyessä vuosisadan jälkipuoliskolla ulkomaisiin opinto- ja liikematkoihin yhdistettiin usein myös lomailu suosituissa kylpylöissä, joihin sovittiin liikekumppaneiden kesken tapaamisia ja joissa myös solmittiin uusia liike- ja ystävyyssuhteita ja vahvistettiin verkostoja.¹¹⁴

Helsingin johtavien liikemiesten perustama Hydropaattinen yhtiö oli vuonna 1862 kutsunut vesitohtori Friedrich Wilhelm Evertin¹¹⁵ kaupunkiin johtamaan perusteilla olevaa Vattenkuranstalten Wilhelmsbadia (Villensaunaa) sekä siihen liittyvää hotellia.¹¹⁶ Vesitohtori Evertin johtama Wilhelmsbad sijaitsi Kaisaniemessä, nykyisen Kansallisteatterin paikalla. Vesitohtorin määräämiä hoitoja annettiin myös Langeenin saunassa. Finlands Allmänna Tidning uutisoi edeltävänä kesänä 1872, että Evertillä oli kaupungissa hoidossaan kylpyvieraina 145 vesihoitoa nauttivaa asiakasta Wilhelmsbadin ja Langeenin kylpylaitoksissa¹¹⁷.

Maaliskuun alussa keväällä 1873 Grönqvistit avasivat uusissa tiloissaan päivittäin hoitoja tarjoavan, vain rouvasväelle avoinna olevan kylpylaitoksen, jota mainostettiin mm. HBL:ssä sekä Helsingin ja

¹¹³ Helsingfors Dagblad 05.04.1873, nro 92, 4. Naantali; Helsingfors Dagblad 16.04.1873, nro 101, 4. Wisby, Åbo Underrättelser 22.04.1873, nro 61, 1. Sköfde Vattenkuranstalt.

¹¹⁴ Karonen 2004, 277–278.

¹¹⁵ Lehtonen 1934, 338–345. Friedrich Evert (1823–1894) valmistui hammaslääkäriksi Berliinin yliopistossa ja opiskeli myös jumaluusoppia ja lääketiedettä. Hän erikoistui vesihoitoihin Saksassa ja Moskovassa ja toimi luonnonlääkärinä. Muistikirjoituksissa häntä kuvattiin *eheäksi luonteeksi, hyväsydämiseksi, helläluonteiseksi, anteliaaksi ja lääkärinä vaatimattomaksi, kärsivälliseksi ja tyyneksi* ja lehdissä oli harvoin niin lämpimiä ja monipalstaisia luonnehdintoja. mm. Wiipurin sanomat 11.12.1894, nro 288, 3, Uusi Suometar 11.12.1894, nro 289, 2.

¹¹⁶ Finlands Allmänna Tidning, 4.5.1866 no 102, 5. Vuonna 1866 joukko arvostettuja porvareita, esim. professori Z. Topelius, kauppias F. Kiseleff ja tehtailija P. Sinebrychoff, Osberg & Bade yhtiö jne., esittivät Hydropatiska Bolagetin nimissä, että tohtori Evert nimitettäisiin kaupunginlääkärin virkaan. Hanke raukesi, Evertillä ei ollut lääkärin pätevyyttä.

¹¹⁷ Finlands Allmänna Tidning 2.7.1872, nro 150, 1.

maakuntien lehdissä usean vuoden ajan.¹¹⁸ Ilmeisesti Kaivokadun kylpylä oli ainoa vain naisväelle tarkoitettu kylpylaitos kaupungissa ja mahdollisesti myös koko maassa päätellen lehtimainonnasta ja ilmoittelusta. Oheispalveluna asiakkaille oli tarjolla konemankeli, jonka käyttöön tarvittiin tehokkaasti vain yhden henkilön työ ja jonka vuokrakin oli edullinen 30 pennin tunnilta.¹¹⁹

Vesitohtori Evert ja F.W. Grönqvist ryhtyivät yhteistyöhön ja tohtorin johdolla yksilölliset vesihoidot aloitettiin myös Kaivokadun kylpylaitoksessa. Tohtori Friedrich Evert ilmoitti mm. kesäkuun alussa 1875 useissa lehdissä, että uusi kylpylähoitokausi oli jo käynnistynyt Helsingissä. Ilmoituksessaan hän kertoi, että herra Grönqvistin kylpylaitoksessa rautatieasemaa vastapäätä oli hyvää vettä ja tilaa 120 potilaalle äskettäin tehtyjen merkittävien parannusten ja korjausten jälkeen. Tohtori Evert mainitsi, että samoin kuin 13 aikaisemman toimintakauden aikana kylpyläpakettiin ei sisällynyt lääkehoitoja, mutta hoitokokonaisuuteen sisältyi vesihoidot ja tarkasti säännöstelltyjen elämäntapojen lisäksi yksilöllisesti suunnitellut lempeät vesikäsitteilyt, voimistelu sekä hieronta ja sähköhoidot ja että hinta riippui valitusta kokonaisuudesta.¹²⁰

Vesihoidot ja kylpykuurit dieetteineen ja liikuntaharjoituksineen kuuluivat sivistyneistön vakiintuneeseen terveydenhoitokulttuuriin luonnollisena osana. Uusi hygieni-ajattelu leimasi likaisuuden ja moraalittomuuden köyhyys-käsitteeseen. Puhtaus ja hygieenisuus olivat yläluokan ja sivistyneistön arvostettuja ominaisuuksia ja osa elämäntapaa, mutta niihin liittyi myös ajatus velvollisuudesta huolehtia henkilökohtaisesta terveydestä.¹²¹ Grönqvistien perustama rouvasväen kylpylaitos toimi kahdeksan vuotta.

Naisväen kylpylaitoksen perustamisajatus oli mahdollisesti Josefinan ja hänen miehensä yhteinen, mutta mielestäni on perusteltua tulkita, että erityisesti vaimojen ja äitien hyvinvointi oli F.W. Grönqvistille merkityksellistä ja tärkeää ja kokemukset äidin, sisaren ja puolison menetyksistä vaikuttivat asiaan. Lähteet eivät kerro Josefina Grönqvististä, mutta mielestäni voi ajatella, että hänellä oli rouvasväen kylpylaitoksen toiminnassa tärkeä rooli. Grönqvistien omassa perheessä vesihoidot toivat elinvoimaa ja terveyttä. Perheen seitsemäs lapsi, Ebba Fredrika syntyi vanhempien ollessa 48-vuotiaita.

¹¹⁸ HBL 28.3.1873, nro 72, 4. Helsingfors Dagbladet 4.4.1873, no 91, 4. Åbo Underrättelsen 1.6.1875 nro 123, 3.

¹¹⁹ HBL 5.3.1873, nro 53, 4.

¹²⁰ Vasabladet 5.6.1875, nro 23. 4. Åbo Underrättelsen 1.6.1875, nro 123, 3. Wiborg Tidning 3.6.1875, nro 64, 4. Tohtori Evert mainosti myös Wilhelmsbadia, joka tarjosi 25 potilaalle kylmäkylpykuuria, joka toteutettiin kuten vastaavat kylvyt ulkomailla ja Ruotsissa, sekä sähköhoitoja ja hierontaa *Doktor Metzgersin metodiin* perustuen.

¹²¹ Piela 2017, 112–114

3.3 Raikasta vettä kotiin kuljetettuna

Tehtailija F.W. Grönqvistin lapsuuden ja nuoruuden menetykset sekä omakohtaiset kokemukset kolerasta ja muista tartunta- ja infektiosairauksista motivoivat häntä osallistumaan yleiseen kansanterveystyöhön. Suomessa käytännön järjestö- ja kansalaistoiminta oli jo 1850-luvulla alkanut edistää yleistä terveydenhoitoa ja -huoltoa ja väestöä 1860-luvulla tappaneet nälkä- ja epidemiavuodet kannustivat edelleen terveydenhoidon tehostamiseen. Aikaisemmin seurakuntien tehtävänä ollut köyhäin- ja sairaanhoito siirtyi 1865 kuntien tehtäväksi. Yleisesti tiedettiin, että taudit tarttuivat ihmisestä toiseen ja miasma- teorian mukaan ne levisivät myös pajojen hajujen ja huonon ilman välityksellä. Likaisen veden tiedettiin olevan terveydelle vaarallista.¹²²

Helsingissä oli jatkuva pula hyvästä vedestä, ja kaivoja ei ollut tarpeeksi kasvavan väestön tarpeisiin. Helsingin kallioisilla alueilla ja vanhojen merenlahtien jättö- ja savimailta oli vaikea löytää hyviä lähteitä ja riittäviä vesivaroja. Vettä nostettiin yksityisistä kaivoista talojen pihoilta ja näiden lisäksi kaupunki rakennutti yleisiä kaivoja kaupunkilaisten tarpeisiin. Yleisten kaivojen suunnittelusta toteutukseen kului usein vuosikymmeniä porvareiden pohtiessa uutta verorasitusta. Yleisiä kaivoja oli kaupunkilaisten käytössä 1800-luvun kuluessa alle 30 ja samanaikaisesti kaivoista oli käytössä vain osa. Yleiset kaivot sijaitsivat yleensä toreilla tai paikoilla, jonne kaupunkilaiset pääsivät hevosineen ja rattaineen. Kesäkuukausina kaivojen vedet pilaantuivat jätevesien ja jätteiden valuessa pohjaveteen viemäröinnin puuttuessa. Kaupungin vesipula paheni talvisin kaivojen jäätyessä sekä kuivina kesäkuukausina.¹²³

Yksi Helsingin parhaista ja eniten käytetyistä yleisistä kaivoista oli Kluuvin lähteeseen perustettu kaivo, joka sijaitsi Kaivokadun ja Hakasalmenkadun risteyksessä ja josta Kaivokatu oli saanut nimensä. Kluuvin veden laatu kuitenkin heikkeni, kun uutta rautatietä ja ratapihaa alettiin perustaa syksyllä 1859. Kaupunkilaiset kärsivät vaikeasta vesipulasta erityisesti vuosina 1865–1867, jolloin kaivoista ehtyi vesi ja Kluuvin kaivon vesi ei enää ollut juomakelpoista.¹²⁴ Kaupungin vesipula lisäsi nälkävuosien 1866–1868 koettelemuksia ja väestön sairastumista entisestään. Kaupungin väkiluvun kasvaessa vesipulasta tuli jatkuva.

F.W. Grönqvist pyrki osaltaan ratkaisemaan vesiongelmaa perustamalla yrityksen, joka toimitti Eläintarhan kaivosta (ns. Lapinlahden kaivosta) Alppilasta vettä kaupunkien talouksille. Uudesta palvelusta julkaistiin ilmoitus HBL:ssä kesäkuussa 1873. Vettä toimitettiin hevosten vetämissä

¹²² Piela 2017, 112.

¹²³ Carpelan 1998, 18.

¹²⁴ Carpelan 1998, 35–36, 41, 59.

tynnyreissä aamuisin ja päivisin ja tavoitteena oli toimittaa ”raikasta, luonnollisen hiilihappoista vettä”. Veden hinta oli 4 penniä kannulta kotiin toimitettuna ja tilaukset voitiin tehdä kierrätettävään tilauslistaan. Ilmoituksen liitteenä oli insinööri Ernst Qvistin ¹²⁵ allekirjoittama todistus, että vedessä oli ”tutkitusti vain todella pieni määrä orgaanisia yhdisteitä, lähinnä kalkkia ja alkalisuoloja”. Ernst Qvist totesi, että kaupungin kaivovesi sisälsi keskimäärin yli kymmenkertaisen määrän epäpuhtauksia ja suositteli Grönqvistin juomavettä. HBL uutisoi myös todeten, että ”asia puhuu itse puolestaan eikä tarvitse suosituksia”. ¹²⁶

Lapinlahden kaivon jakeluveden hintaa nostettiin seuraavana kesänä 10 penniin ja vedenjakelua jatkettiin myös vuonna 1875, jolloin toiminta keskeytyi kevättalvella ankaran vesipulan takia. Koko Suomea kohdannut ankara kuivuus vuosina 1875–1876 aiheutti myös Helsingissä vesikriisin. Tilanne kärjistyi aivan loppuvuodesta 1875, jolloin kaupungin kaivoista loppui vesi. Kaupunki antoi poliisille tehtäväksi kartoittaa kaupunkien kaikkien kaivojen vesitilanne, ja lopputuloksena oli, että kaikista kaupungin noin 360 kaivosta vain kolmessa yleisessä kaivossa oli hyvää vettä riittävästi ja yhdeksässä yksityisessä kaivossa vettä yli talon oman tarpeen. ¹²⁷

F.W. Grönqvist sekä naapuritontin omistaja Kaivokadulla antoivat omat kaivonsa hätätilanteessa yleiseen käyttöön. Molemmista kaivoista sai hakea ämpärillä tai kannulla vettä ilmaiseksi. Tynnyrillinen vettä maksoi Grönqvistin kaivosta 50 penniä ja naapurin kaivosta 30 penniä. Grönqvistin runsasvetiseen kaivoon oli asennettu pumppu sekä palkattu kaivovahti. ¹²⁸ Kaivonomistajat eivät vesipulasta kärsivässä kaupungissa näyttäytyneet yksinomaan hyväntekijöinä. Kaupunkilaisten mielestä myyjät myös käyttivät muiden hätää hyväkseen. Muistijälki tulee esille vielä Iltasanomien vuonna 1928 kirjoitetussa artikkelissa:

, ...mutta Grönqvistin kaivosta riitti vettä. Sitä ammennettiin ahkerasti kaupunkilaisille ja maalaisille viidestä pennistä ämpäriltä. Kun pennistä markkoja karttuu, niin Grönqvist ennen pitkää sai kokoon sen verran, että häntä pidettiin äveriäänä miehenä. V. 1880 hänellä lienee ollut muutamia kymmeniätuhansia markkoja pankissa.” ¹²⁹

Kaupunki oli tehnyt sopimuksen saksalaisen Neptun Continental Wasserwerks-Aktiengesellschaft -yhtiön kanssa yksityisen vesijohtoverkon rakentamisesta kaupunkiin. Helsingin vesilaitoksen

¹²⁵ Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, Kaupungininsinööri, valtioneuvos Qvist Ernst Edvard (1839–1910)

¹²⁶ HBL, 14.6.1873 nro 135, 3 sekä HBL 15.6.1873, nro 136, 6.

¹²⁷ Carpelan 1998, 67–68, 58

¹²⁸ Carpelan 1998, 59. myös mm. Helsingfors Dagblad 13.12.1875; Helsingfors Dagblad 14.12.1875

¹²⁹ Iltalehti 10.11.1928, nro 264, 4–5, Artikkelin Grönqvistin liikepalatsi

vedenjakelu alkoi vuonna 1876 aluksi kahdesta poiteilla toimivista vesipostista 5–15 pennin veloituksella. Joulukuussa 1877 vedenjakelu alkoi kaupunkiin Vantaanjoen uudelta vesilaitokselta. F.W. Grönqvist oli lopettanut veden jakelupalvelun, mutta hän jatkoi työtä vesikysymyksen parissa. Kaupunki oli nimittänyt hänet valtuustoeustajaksi kaupallisiin neuvotteluihin, jotka käytiin taloudellisiin vaikeuksiin ajautuneen Neptun-yhtiön sekä kaupungin välillä vesijohdon lunastamisesta kaupungin omistukseen. Siirtymäajan jälkeen vesijohto siirtyi kokonaan kaupungin omistukseen ja hallintaan 1.1.1883.¹³⁰

3.4 Puhdasta pyykkiä pesulasta - Helsingin Pesulalaitososakeyhtiö

Tehtailija F.W. Grönqvist palasi vielä kerran ”puhtauspalveluiden” tuottamiseen ja perusti keskellä 1880-luvun vilkasta rakentamisaikaa koneellistetun ja pesijättärien työhyvinvointiin panostavan pesulalaitoksen Helsinkiin. Hän uskoi pesulalaitoksen muodostuvan kannattavaksi liiketoiminnaksi uusien hotellien, kahviloiden, sairaaloiden ja muiden yleisten pesupalveluiden kysynnän kasvaessa. Pyykinpesu oli edelleen perinteistä naisten koti- ja ansiotyötä. Pyykkärit pesivät pyykin pesutuvissa ja vetivät sen rattailla tai kelkoilla huuhdeltavaksi meren rannalle ja taas takaisin pihoille tai talojen ullakoille kuivumaan. Pyykki viimeisteltiin mankeloimalla, silittämällä ja viikkaamalla. Helsingin rantavedet olivat jo pahoin likaantuneet kaupungin teollisuuden jätevesistä ja asutuksen puhdistamattomista viemäriveristä. Talvisin pyykkääminen oli jäätävää työtä.¹³¹

Pyykinpesuhankkeeseensa F.W. Grönqvist sai mukaan kaupungin arvovaltaisia, johtavia herrapiirejä. Helsingin Pesulalaitososakeyhtiön perustava kokous pidettiin maaliskuussa 1882. Puhetta johti Uudenmaan kuvernööri G. von Alftan ja johtajistoon valittiin F.W. Grönqvist, johtaja Theodor von Frenckell sekä kauppias M. Svensson. Kokouksessa päätettiin anoa valtiolta 25 000 markan rakennuslaina sekä toivottiin, että kaupunki antaa veloituksessa tontin hyvään tarkoitukseen.¹³²

Uuden laitoksen suunnitteli arkkitehti Theodor Höijer yhdessä Grönqvistin kanssa.¹³³ F. W. Grönqvist oli itse halunnut paneutua pesulan tekniseen toteutukseen sekä suunnitteluun ja halusi tuoda kaupunkiin modernia eurooppalaista palveluliiketoimintaa. Hän oli matkustanut Pariisiin, Berliiniin ja Wieniin tutustumaan uusiin pesuloihin ja vertaili niissä parhaita ratkaisuja. Uuden

¹³⁰ HBL 16.7.1881, nro 160A.1; Morgonbladet 25.10.1883, nro 249, 1.

¹³¹ Laakkonen 1999, 109-111.

¹³² Finlands Allmänna Tidning 2.3.1882, nro 51, 1

¹³³ Viljo 1985, 40, 60. Sivulla 67 kuvat pesulan piirustuksista (HKA) 1.1.1883.

pesulalaitoksen koneet rakennettiin Grönqvistin vanhan liikekumppanin J. Osbergien konepajassa.¹³⁴

Helsingfors Dagbladet kuvaili uutta laitosta pitkässä artikkelissaan maaliskuun alussa 1884. Pesulalaitoksen kaksikerroksinen kivitalo valmistui meren rannalle Kruunuhakaan Siltavuoren (Brobergetin) juurelle alkuvuodesta 1884. Rakennuskustannuksia kertyi 60 000 markkaa. Lehti totesi laitoksen olevan suurine ikkunoineen valoisa, tilat korkeita ja hyvin ilmastoituja.

Pesijättärille on varattu sisään tullessa vastaanottohuoneet, omat naulakot päällysvaatteille ja ”muita mukavuuksia” kuten kahvipannut. Alakertaan oli sijoitettu kahdeksan, tarvittaessa lukollista, liotusallasta. Pesusalissa oli kaksi keittosammiota, joissa höyry virtasi altaiden kaksoispohjan reikien lävitse ja jonka johdotus varmisti, että höyry pääsi esteettä virtaamaan vaatteiden lävitse. Keiton jälkeen pyykki siirrettiin kylmävesialtaisiin jäähtymään juoksevan veden alle. Salin pitkillä seinustoilla sijaitsi 24 pesupaikkaa, joissa oli hanat sekä kylmälle että kuumalle vedelle. Pesualtaat olivat ergonomisesti suunniteltuja siten, että vesi huuhtoutui pyykistä niitä saippuoidessa ja pestäessä vettä ei roiskunut pesijöiden päälle.¹³⁵

Keskellä salia oli suuri huuhteluallas, jossa vesi virtasi *kuten suuressa joessa*. Huuhtelun jälkeen pyykki siirrettiin kahteen kupariseen *centrifuga-apparaattiin* veden poistamiseksi ja tämän jälkeen nostettiin hissillä toiseen kerrokseen odotuslevyille. Kuivaus tapahtui koneellisesti kahdentoista kuivaustallin avulla, joihin pyykki vaivattomasti ripustettiin viileässä kuivaushuoneessa. Käytössä olivat myös mankelit ja silitysuuni. Rakennukseen oli sijoitettu myös pesulan johtajan asunto sekä toimistotila.¹³⁶

Pesulalaitos avattiin yleisölle 17.3.1884 mainoskampanjan jälkeen. Laitos oli avoinna arkipäivisin aamukuudesta iltakahdeksaan. ja tuntiveloitus oli 30 penniä tunnilta. Asiakkaat saivat ennen laitoksen avaamista varata ilmaisia pesuaikoja viikon ajan numerossa 351.¹³⁷ Huolimatta modernin pesulan monista eduista, mainonnasta ja lehdistön kehuista puffikirjoittelusta helsinkiläiset varakkaat porvariperheet, ammattipyykkärit ja erilaiset laitokset eivät alkaneet käyttää riittävästi pesulan palveluja. Palveluiden aikaperusteinen hinnoittelu koettiin monimutkaiseksi ja se aiheutti lehtikirjoittelua. Hinnoittelua täsmennettiin ja korjattiin, mutta se ei lisännyt asiakasmäärää riittävästi. Vuodenvaihteen 1985 lähestyessä asiakasmäärä ei vielä käännyt nousuun.¹³⁸

¹³⁴ Helsingfors Dagblad 7.3.1884, nro 65, 3. Helsingfors tvättinrättning

¹³⁵ Helsingfors Dagblad 7.3.1884, nro 65, 3.

¹³⁶ Hufvudstadsbladet 06.03.1884, nro 56, 2.

¹³⁷ esim. HBL 15.3.1884, nro 64, 4; Helsingfors Dagblad 17.3.1884, nro 75,1.

¹³⁸ HBL 27.4.1883, nro 98 A, 4; HBL 13.11.1885, nro 264, 1.

Yhtiön tulot eivät riittäneet enää kattamaan menoja ja yhtiökokouksessa 2.5.1885 osakkaat tekivät päätöksen yritystoiminnan lakkauttamisesta saman kuukauden 13. päivänä. Hallitus valtuutettiin myymään ”kaikki yhtiön omaisuudet” 1. heinäkuuta mennessä osakepääomaa lukuun ottamatta.¹³⁹ F.W. Grönqvist ei luopunut hankkeesta vaan kokosi uuden sijoittajaryhmän, joka perusti uuden Helsingin Pesulalaitos (Twättninrättningen i Helsinfors) -nimisen yhtiön.¹⁴⁰ Uusi yhtiö osti liiketoiminnan 40 000 markalla ja otti hoitaakseen vanhan yhtiön velvoitteet. Yhtiökokous pidettiin 5.10.1885 hotelli Kleinehissa, myyntiasiakirjat allekirjoitettiin 13. lokakuuta ja tämän jälkeen myös vanhan yhtiön velka valtiolta voitiin siirtää uudelle yhtiölle.¹⁴¹ Tehtailija F.W. Grönqvistin uusina yhtiökumppaneina olivat pesulalaitteet toimittanut tehtailija J. Osberg, ravintoloitsija Carl Kämp sekä ravintolayrittäjä K.M. Brondin.¹⁴²

Uusi pesulakonsepti ei sinnikkäästä yrittämisestä huolimatta kuitenkaan menestynyt yhtiön tekemistä uudistuksista ja mainonnasta huolimatta ja yritys lopetti toimintansa. Helsingissä pyykkärit jatkoivat vielä useita vuosikymmeniä pyykin keittoa hikisissä pesutuvissa ja pyykin huuhtomista jääkylmässä ja likaantuneessa merivedessä viimeisillä meren avannoilla ja vasta 1910-luvulla tilanne alkoi pikkuhiljaa muuttua. Pesulahankkeen kaaduttua Grönqvist ei enää luonut uusia palveluita kaupunkilaisille puhtauden ja terveyden edistämiseksi. Hän siirtyi jälleen teollisuusyrittäjäksi, mutta sitä ennen hän rakensi uutta Helsinkiä koko 1880-luvun.

¹³⁹ HBL 13.11.1885, no 264, 1.

¹⁴⁰ HKA. Helsingin kaupungin kertomuksia, 1886. 131. Helsingin Pesulalaitososakeyhtiö vapautettiin velvollisuudesta ylläpitää Pitkäsillan itäpuolella ja korttelin nro 45 pohjoispuolella olevaa pesulaa. Kaupunki vuokrasi tontin ehdolla, että vuokraaja lunastaa tontin asemakaavan valmistumisen jälkeen. Syyskuussa 1885, kymmenen kuukautta uuden pesulan avaamisen jälkeen, kaupunginhallituksessa hyväksymänä tontti siirtyi uudelle *Twättninrättningen i Helsinfors* -yhtiölle.

¹⁴¹ Nya Pressen 22.9.1886, nro 257, 2.

¹⁴² Nya Pressen 8.5.1885, nro 123, 2 ; Finland 5.10.1887, nro 230, 3.

4 HELSINKIÄ RAKENTAMASSA

4.1 Työväenasuntoja ja vuokrahuoneistoja

Kaupungin kasvun moottorina toimi maan sisäinen ja ulkoinen muuttoliike, jota olivat vauhdittaneet rautateiden rakentaminen, Suomen teollistumisen ja elinkeinorakenteen uudet virrat sekä elinkeinovapauden siivittämä voimakas yritysten ja varsinkin teollisuusyritysten määrän kasvu sekä Helsingin kasvava merkitys vientisatamana ja ulkomaankaupassa. Suomen teollistuvissa kaupungeissa ja erityisesti pääkaupungissa oli jatkuva asutuspula ja työväestön asumisolot olivat heikot.

Vuokra-asuminen oli kaupungissa tavallinen asumismuoto myös säätyläisten ja porvariston piirissä. Helsingissä uusi vuoden 1875 rakennusjärjestys suosi kivitalojen rakentamista ja Senaatin kahta vuotta aikaisemmin perustama Helsingin rakennusrahasto kannusti samaan myöntämällä lainoja kaksikerroksisten ja tätä korkeampien asuinkivitalojen rakentamiseen. Asuintaloja rakennuttivat ja vuokrasivat pääasiassa yksityiset talonomistajat. Osakeyhtiömuotoisia asuin- ja vuokrakiinteistöjä rakennettiin koko maassa 1865–1896 vain 41, joista 25 oli ns. työväenasuntoja.¹⁴³

Vuokra-asumiselle etsittiin vaihtoehtoisia, omistukseen perustuvia asumisratkaisuja, joita löytyi mm. Saksasta. Suurta mielenkiintoa herätti teollisuuskaupunki Muehlhausenissa Elsassissa kehitetty asumiskonsepti. Tehtailija F.W. Grönqvist innostui asiasta ja ilmoitti rakentamisaikeistaan ja suunnitelmistaan marraskuussa 1877 Helsingfors Dagbladetissa, josta uutinen lainattiin myös Uuteen Suomettareen:

...Kussakin rakennuksessa tulisi olemaan 1 huonetta, kukin eri kyökinpiisillä sekä eri halkoliiterillä ja ulkokuoneilla, sekä yhteisellä pesu- ja pakarituwalla. Nämä rakennukset myytäisiin työmiehille siihen hintaan, mitä ne kirjan mukaan maksawat, niin että yksi työmies ostettawastansa rakennuksesta kohta suorittaisi 2000 markkaa, taikka kaksi työmiestä 1000 markkaa kumpikin, ja sitten hyöryä 20 markkaa kuukaudessa joka huoneesta, joka hyörysumma kunkin vuoden lopussa lasketaan siten, että 6 prosenttia luetaan koroksi maksamattomasta ostosummasta ja jäännös ostosumman kuoletuksiksi. Noin 17 vuoden kuluessa joutuisi rakennus ostajain omaksi. --- Tuuman toimeenpano riippuu siitä, saadaanko waltiolta rakennuslainaa hywillä ehdoilla¹⁴⁴.

¹⁴³ Nurmi 2017, 18.

¹⁴⁴ Uusi Suometar 7.11.1877, nro 134, 2. Työväen asuntoja.

Ilmeisesti rakennuslainaa ei järjestynyt ja F.W. Grönqvistin hanke raukesi. Seuraavina vuosina Helsingin liikemiehet ja kauppiat rakennuttivat yhteisrahoituksella sekä valtion lainavaroin uusia työväenasuntoja eri puolille kaupunkia. Asunnot tulivat tarpeeseen, mutta toimintaa myös ankarasti arvosteltiin, sillä hellahuoneisiin ahtautui suuria perheitä sekä muuta työväkeä ja vuokrat olivat korkeat.¹⁴⁵

Eeva-Maija Viljo esittää, että Helsingin vuokra-asuntomarkkinoilla ”Grönqvist oli vain yksi, vaikka ehkä aluksi merkittävin, laskelmoivista rakennuttajista”.¹⁴⁶ Aineistoni ei tue tätä tulkintaa, mutta on mahdollista, että F.W. Grönqvist osallistui sijoittajana joihinkin työväenasuntojen rakennuskonsortioihin, mutta tuskin kuitenkaan merkittävimpana rakennuttajana. Tehtailija F.W. Grönqvist sen sijaan rakennutti liike- ja asuintaloja, joihin muuttivat varakkaat ja keskiluokkaiset kaupunkilaiset kuten mm. virkamiehet ja ammatinharjoittajat.¹⁴⁷ Valtaosan rakennusprojekteistaan hän toteutti arkkitehti Theodor Höijerin kanssa. Yhteistyö alkoi 1870-luvulla ja jatkui yli kolmekymmentä vuotta, 1900-luvun alkuun. Mittavin hanke oli Grönqvistin kivimuurin rakentaminen Pohjoisesplanadille.

4.2 Grönqvistin kivimuuri – paljon enemmän kuin kivitalo

Tehtailija Grönqvist oli tehnyt 1870-luvun lopussa ratkaisevan päätöksen urallaan: hän luopui aikaisemmista yrityksistään ja päätti keskittyä kiinteistösijoittamiseen ja liikehuoneistojen ja asuntojen vuokraukseen. Kaivokadun kahden kivitalon rakentaminen oli onnistunut hyvin ja tuloja kertyi liiketilojen sekä huoneistojen vuokrauksesta. Hyvät kokemukset sekä hyvä talouden vire rohkaisivat jatkamaan kannattavaa liiketoimintaa. F.W. Grönqvistillä oli hyvät verkostot Helsingin talous- ja hallintopiireissä ja hän oli vaurastunut liiketoimillaan, mutta hänen seuraavan projektinsa mittavuus oli kaupungissa aivan poikkeuksellista. Hän päätti rakentaa uuden kivitalon Pohjoisesplanadille.

Tehtailija F.W. Grönqvist ei halunnut rakentaa tavanomaista kivitaloa vaan eurooppalaistyyllisen hienostokohteen, jossa yhdistyisivät asuminen ja liiketoiminta. Suunnitelmallinen ja ratkaisukeskeinen F.W. Grönqvist oli myös esteetikko, joka ihaili mannermaista ”pariisilaista tyyliä” bulevardeineen ja kahviloineen sekä rakennusten rikasta koristelua. Hänen visioissaan ei enää näkynyt Esplanadin matalia puutaloja ja heinittynyttä ja vetistä Esplanadinpuistoa vaan

¹⁴⁵ esim. Finlands Allmänna Tidning 23.02.1874, nro 44, 1. *Arbetarbostäder*; Finlands Allmänna Tidning 18.02.1874, nro 40, 1. *Ett stort byggnadsbolag*.

¹⁴⁶ Viljo 1997.

¹⁴⁷ Pesonen 1959, 38. Taloon muutti mm. virkamiehiä, liikemiehiä, leskirouvia jne.

eurooppalaisen pääkaupungin miellyttävä puistomainen keskus. Pääkaupungissa hallinto-, yliopisto- ja liikemiesten määrä ja maksukyky kasvoi kaupungin kasvaessa. Helsingissä ei vielä ollut modernia eurooppalaista ostoskeskusta tai -katua, jossa suuret katutasen näyteikkunat houkuttelivat asiakkaita liikkeisiin. Kaupungin monipuolistuva ja kansainvälistyvä yritys-elämä tarvitsi uusia, keskeisellä paikalla sijaitsevia ajanmukaisia toimistoja. Tehtailija F.W. Grönqvist keskittyi seuraavat vuodet työläisasuntojen sijasta toiseen asunto- ja liiketilasta kärsivään segmenttiin: arvohuoneistojen rakennuttamiseen.

Kultasepänleski Thalen myi F.W. Grönqvistille 145 000 markalla loppuvuodesta 1878 kulmatontin, joka sijaitsi Pohjoisesplanadinkatu 27 ja Kluuvikatu 1 kulmauksessa.¹⁴⁸ Rakennusmaana tontti oli huono, sillä se oli märkää ja pehmeäpohjaista vanhaa Kluuvin lahtea. Helsingin uusi rautatieasema oli vilkastuttanut aiemmin epäsuosittu aluetta ja uudet asiakasvirrat olivat jo houkutelleet myös liike-elämää muuttamaan kaupunginosaan. Asemapiirustuksessa tulevien rakennusten pääjulkisivut olivat etelään ja niiden ikkunoista aukesi esteettömät näkymät valoisaan ja vihreään mutta vielä kunnostamattomaan puistoon. Kaupunkilaisten suosima Esplanadin puisto oli kaupungin keskustan ainoa julkinen puisto. Pitkään hoitamattomana olleen Esplanadinpuiston tulevaisuus ratkesi, kun kaupunginvaltuusto päätti toukokuussa 1879, vuosikymmenten pohdintojen jälkeen ja uusien rakennussuunnitelmien nyt vahvistuttua, että vetinen ja kalteva Pohjoisesplanadi ja sen viereinen puistoalue korotetaan ja näin saadaan vahvistetuiksi uusien suunniteltujen rakennusten rakennussuunnitelmat. Näin saatiin rakennettua myös eurooppalaisten esikuvien mukainen leveä ja vihreä kaupunkibulevardi puistoalueineen.¹⁴⁹

Helsingissä vuoden 1875 karttamuotoisen asemakaavan ja sitä täydentävä rakennusjärjestyksen mukaan tontit voitiin rakentaa tehokkaasti ja kivitalot tiiviisti lähelle toisiaan. Rakennusjärjestys herätti kaupungissa arvostelua, sillä sen nähtiin ohjaavan rakentamista epäterveeseen suuntaan. Kaupunginvaltuusto asetti useita valiokuntia pohtimaan uutta kaavaehdotusta. Arkkitehti Theodor Höijer ja kunnallisneuvos F.W. Grönqvist osallistuivat valiokuntatyöskentelyyn, mutta kaavasta ei päästy yksimielisyyteen vaan ehdotus jumiutui kaupungin eri elinten käsittelyyn kahdeksi vuosikymmeneksi. Uusi rakennusjärjestys vahvistettiin Helsinkiin vasta vuonna 1895.¹⁵⁰

Arkkitehti Theodor Höijer piirsi uuden kivitalon ja F.W. Grönqvist teki rakentamisen kustannuksista ja tuotoista tarkat laskelmat. Hän anoi senaatilta 26.2.1879 kohteeseen 200 000

¹⁴⁸ Uusi Suometar 16.12.1878, 2. *Talonkauppa*; Pesonen 1959, 12. Thalenin Yksisarvisen korttelissa, 1700 m² tontilla nro 3 nökötti purettava puutalo.

¹⁴⁹ Pesonen 1959, 12.

¹⁵⁰ Heikkilä-Kauppinen 2012, 36.

markan rakennuslainaa. Nelikerroksisen kivitalon kustannusarvio oli 500 000 mk. Valtionkonttori ei puoltanut anomusta, sillä Grönqvistillä oli pääosin maksamatta vielä Kaivokatu 8 - kiinteistöön Rakennusrahastosta myönnetty 100 000 markan laina. Rahasto oli myös jo vuonna 1878 lopettanut uusien rakennushankkeiden lainoittamisen. Valtiokonttori lisäksi totesi, että valtion ei tulisi rahoittaa yksityisiä hyvin tuottavia rakennusyrityksiä ja vältettävä lainan myöntämistä samoille tahoille varsinkin, kun tontin vakuusarvo ei riittänyt lainan kattamiseen. Senaatti kuitenkin myönsi rakennuslainan 19.3.1879.¹⁵¹

Arkkitehti Höijerin työ edistyi nopeasti ja Uudenmaan kuvernööri hyväksyi kivitalon piirustukset lokakuussa 1879.¹⁵² Grönqvistin rakennussuunnitelmat kuitenkin muuttuivat ja hän osti keväällä 1880 viereisen Pohjoisesplanadi 25 -tontin kauppias Scharinilta 230 000 markalla. Ajatus kahdelle tontille rakennettavasta ”palatsista” oli ollut jo esillä vuonna 1873, jolloin oli yritetty muodostaa rakennusyritys toteuttamaan hanketta. F.W. Grönqvist toimitti Senaatille uuden lainahakemuksen 18.3.1880 jossa nyt rakentamisen kustannusarvio oli 720 000 markkaa ja anottu lainamäärä 400 000 markkaa. Senaatti hyväksyi lainan 24.3.1880 uusin ehdoin, mutta jätti asian kuitenkin keisarin ratkaistavaksi. Ministerivaltiosihteerivirasto ja kenraalikuvernööri Adlerbergin toivat senaatille keisarin myönteisen päätöksen ja Senaatti myönsi lainan 2.6.1880. Aleksanteri II oli esittänyt muutoksia katolle sijoitettujen torneihin ja niiden muutostyöt olivat ehtona rakennuslainalle.¹⁵³

Tekniska Förenings i Finland förhandlingar -lehdessä kuvataan Grönqvistin talon rakentamisvaiheita. Talon rakennustyöt oli aloitettu heti syksyllä 1880 ja kesäkuussa 1883 viimeiset asukkaat muuttivat taloon. Grönqvistien perhe oli muuttanut itse myös uuteen taloonsa 1882 asuttuaan Kaivokatu 8:ssa vuodesta 1868 vuoteen 1882 eli noin neljätoista vuotta. Vuonna 1881 F.W. Grönqvist oli myynyt Kaivokadun kiinteistön rakennuksineen. HBL oli uutisoinut heinäkuussa 1881, että kapteeni Standelskjöld oli ostanut Grönqvistin kiinteistön 350 000 markalla.¹⁵⁴

Grönqvistin kivitalo oli valmistuessaan pohjoismaiden suurin yksityisrakennus. Talon Esplanadin puoleinen julkisivu oli 91 metriä pitkä ja Fabianinkadun puoleinen sivu 33 metriä ja Kluuvikadun noin 47 metriä. Rakennukseen valmistui 18 myymälää sekä 30 liikehuoneistoa varastoineen. Asunnot sijaitsivat neljässä ylimmässä kerroksessa.¹⁵⁵ Talo oli massoitukseltaan ympäristössään

¹⁵¹ Krohn 1982, 16-17.

¹⁵² Viljo, 1985, 43. Th. Höijerin toimistossa oli ajoittain useita arkkitehteja. Yleisten rakennusten ylihallitus vahvisti piirustukset ja Uudenmaan kuvernööri hyväksyi 23.10.1879.

¹⁵³ Tekniska Förenings i Finland Förhandlingar 1.1.1882, nro 4, 36–37. Pesonen 1871, 27–30

¹⁵⁴ HBL 16.7.1881, nro 160A, 1. *Gårdköp*

¹⁵⁵ Tekniska förenings i Finland förhandlingar 1.1.1882, nro 4, 36-37; Pesonen, 1971. 30; Krohn 1981, 20.

valtava; se kohosi porvareiden puutalojen keskelle ja hallitsi koko kaupunginosaa. Se oli koristeellinen, kaunis, mahtailtava. Kesällä 1883 Esplanadin puisto oli valmistunut ja katuosuus kivetty. Runebergin patsas kukkaistutuksineen valmistui rakennuksen eteen 1885.

Talon rakentaminen maksoi noin 2 miljoonaa markkaa, joka suuruudeltaan vastasi Helsingin kaupungin vuoden 1884 vuosibudjettia.¹⁵⁶ Keisari Aleksanteri II, luotetun ystävänsä kenraalikuvernööri Adlerbergin myötävaikutuksella, oli hyväksynyt tehtailija F.W. Grönqvistin rahoitushakemuksen, jakaen ilmeisesti saman tulevaisuudenkuvan suuriruhtinaskuntansa pääkaupungista kuin melko velkainen talon- ja kylpylänomistaja F.W. Grönqvist ja uskoi tämän työteliäisyydellään ja sinnikkyydellään toteuttavan hankkeensa.

Rakennuttaja Grönqvist toi kivitaloonsa uusinta eurooppalaista talotekniikkaa ja mukavuuksia. Talossa oli huoneistokohtainen lämmitys ja 300 kaakeliuunia ja se liitettiin kaupungin rakenteilla olevaan, kylmää vettä jakavaan uuteen vesijohtoverkkoon. Asuinkerroksissa oli kaksi tai kolme kylpyhuonetta sekä klosettihuone. Suomen Pankkiin oli vesiklosetti asennettu ensimmäisenä samana vuonna, mutta vesiklosettien käyttö oli periaatteessa sakon uhalla kielletty kaupungin rakennusjärjestyksen mukaan vuoteen 1895, jolloin uusi rakennusjärjestys tuli voimaan. Sen mukaan vesijohdollisissa taloissa oli oltava myös viemäri ja se oli liitettävä kunnan rakentamiin pääviemäriin tai rakennettava usean talouden yksityisviemäri ohjeiden mukaan. Kerätyt viemärivedet kuitenkin edelleen laskettiin suoraan mereen. Ensimmäinen Helsingin jätevedenpuhdistamo rakennettiin Alppilaan vasta vuonna 1910.¹⁵⁷

F.W. Grönqvist kiinnostui 1880-luvun startup -yrityksistä ja osallistui uusien innovaatioiden kuten sähkö- ja puhelinliiketoiminnan kehittämiseen ja käyttöönottoon. Kivitaloon vedettiin kaupungin puhelinlinjat ensimmäisten asuintalojen joukossa sekä asennettiin ensimmäinen sähkövalaistus.¹⁵⁸

Helsingin puhelinlaitos veti Grönqvistin uuteen kivitaloon puhelinlinjat Kiseleffin uudessa kivitalossa sijaitsevasta keskuksesta Länsi-Heikinkatu 12:ta. Helsingissä. Insinööri Daniel Johannes Waden oli aloittanut Helsingissä 6.6.1882 puhelinliiketoiminnan perustamalla Bell-yhtiötä edustavan Helsingin puhelinlaitoksen (Helsingfors telefonföreningen). Ensimmäinen koelinja oli vedetty Kaivopuiston ravintolasta Oopperakellariin kesällä 1882. Bell-yhtiö luopui Helsingin liiketoiminnasta jo seuraavana vuonna ja myi toiminnan 1883 perustetulle D.J. Wadenin, vuori-insinööri C.P. Solitanderin ja insinööri J. Osbergin kokoamien suomalaisten sijoittajien

¹⁵⁶ HKA, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1883, 313. Talousarvio 1884: 1,95 Mmk.

¹⁵⁷ Heikkilä-Kauppinen 2012, 334; Krohn 1981, 21.

¹⁵⁸ Turpeinen 1984, 23-25

perustamalle Helsingin Puhelin Osakeyhtiölle (Helsingfors Telefon Aktiebolag). Insinööri D.J. Waden jatkoi osakeyhtiön johdossa.¹⁵⁹

Helsingin Puhelin Osakeyhtiö sai kolme vuotta myöhemmin uuden kilpailijan, kun keskinäinen Helsingin Yleinen Telefoniosakeyhtiö, HYT (Helsingfors Allmänna Telefonaktiebolag) aloitti toimintansa 1886. Talonomistaja Grönqvist oli uuden yhtiön perustajajäsen ja ilmeisesti yksi omistajista, sillä hänet valittiin yhtiön johtajistoon. Kahden puhelinyhtiön riitaisa ja päällekkäinen toiminta päättyi, kun HYT osti ja yhdisti Wadenin yhtiön liiketoiminnan omaan yhtiöönsä. HYT:n puhelinkeskus puhelunvälittäjineen muutti vuoden 1889 alussa Grönqvistin kivitaloon. Kunnallisneuvos toimi tällöin edelleen yhtiön johtokunnan varajäsenenä.¹⁶⁰ HYT muutti nimensä 1.6.1889 Helsingin Telefoni yhdistykseksi (myöh. Helsingin Puhelinyhdistys). F.W. Grönqvist valittiin Helsingin Puhelinyhdistyksen johtajistoon sen ensimmäisessä kokouksessa 24.3.1891 ja hän jatkoi yhdistyksessä hallitustyötään.¹⁶¹

Insinööri D.J. Waden oli myös kiinnostunut sähkövalaistuksesta. Wienin vuoden 1881 suuren sähkönäyttelyn jälkeen New Yorkiin ja Lontooseen avattiin ensimmäiset sähkölaitokset vuonna 1882.¹⁶² D.J. Waden haki lupaa sähkölaitoksen perustamiseen maistraatilta 12.12.1883, mutta lupaprosessi vaati kuvernööri G. von Alftanin puollon ennen kuin se hyväksyttiin 24.4.1884. Syksyllä 1884 sähkölaitoksen tasavirtainen höyrykone, dynamokone ja muut laitteet asennettiin Grönqvistin piharakennukseen. Kolmen kuukauden kuluttua sähkövalo oli asennettu 25 tilaajalle, joista suurin osa oli Grönqvistin kivitalossa toimivia yrityksiä sekä talossa asuvia perheitä. Helsingin Sähkökeskusvalaistus (Elektriska Centralbelysningen i Helsingfors) yhtiön sähkölinja vedettiin samaan aikaan myös Carl Kämpin Oopperakellariin sekä Kappeli -ravintolaan.¹⁶³

Mielestäni on todennäköistä, että talonomistaja F.W. Grönqvist oli osakkeenomistaja kiinteistössään toimivassa Helsingin ensimmäisessä yksityisessä sähkölaitoksessa ja hankkeessa mukana alusta pitäen. Wienin näyttelyn jälkeen F.W. Grönqvist oli jo ennakoivasti 1882

¹⁵⁹ Turpeinen 1984, 45–48, 55.

¹⁶⁰ Folkwännens 4.8.1886, nro 177, 3. Allmänna Telefonaktiebolag i Helsingfors, perustava yhtiökokous. Hufvudstadsbladet 20.11.1887, nro 271, 2; Telegrafstationen, ilmoitus muutosta. Suomalainen Wirallinen Lehti 1.2.1888, Yleisen (uuden) telefoniosakeyhtiön vuosikokous.

¹⁶¹ Repo 1956, 13–17 Telefoni yhdistykseksi; Turpeinen 1984, 36. Graham Bellin kehittämä puhelinverkko otettiin käyttöön USA:ssa vuonna 1878 ja jo viisi vuotta myöhemmin 31.1.1882 insinööri D.J. Wadenille myönnettiin lupa puhelinlaitoksen perustamiseksi Helsinkiin.

¹⁶² Turpeinen 1984, 18, 20. Edison Electric Light Co:n rahoittamat Hollborn Viaductin ja Pearl Streetin voimalat.

¹⁶³ Finlands Allmänna Tidning 25.9.1884 no 224, 1. Elektrisk belysning.; HKA, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta, 1884, 28 ja 1887, 248; Turpeinen 1984, 23–25.

rakennuttanut uuden kiinteistönsä sisäpihalle kivirakennuksen, johon blokkiasema¹⁶⁴ kaksi vuotta myöhemmin laitteistoinen asennettiin. Sähkö- ja puhelinliiketoiminta ovat hyviä esimerkkejä Grönqvistin vaikutustavasta Helsingissä: hän mahdollisti käytännön toimillaan uusien innovaatioiden nopean käyttöönoton kaupungissa,

Uudella kasvavalla toimialalla yritysjärjestelyt seurasivat toisiaan. Insinööri D. J. Wadenin johtama Elektriska Centralbelysningen fuusioitui 16.6.1890 viipurilaisen *Paul Wahl & Co* -yhtiön Helsinkiin 1888 perustaman sähkölaitoksen kanssa.¹⁶⁵ Fuusiossa muodostettiin *Sähkökeskusvalaistus-Osakeyhtiö, SKO (Elektriska Centralbelysning-Aktiebolaget)*. Perustetun yhtiön kolmijäsenisessä johtajistossa istuivat kunnallisneuvos F.W. Grönqvist, insinööri D.J. Waden sekä insinööri Ch.Wahl ja varalla oli toimittaja A.R. Frenckell sekä pankinjohtaja C.J. Österholm. Kolme vuotta myöhemmin yritysjärjestelyt jatkuivat ja toukokuussa SKO sulautui Helsingin Sähkövalaistus Osakeyhtiöön¹⁶⁶.

Grönqvistin kivimuurin rakentaminen kesti vain kaksi vuotta, mutta se toi Suomeen käänteentekevät uudet innovaatiot, jotka lanseerattiin pikavauhtia helsinkiläisten tietoisuuteen ja käyttöön. Grönqvistin kivimuri ei ollut vain mammuttimainen, korttelinkokoinen rakennus vaan se oli uusi konsepti modernista mannermaisesta ostoskeskuksesta, jossa katutasolla kauppaliikkeiden ja kahviloiden suuret näyteikkunat houkuttelivat asiakkaita uusiin julkisiin kaupunkitiloihin, toimistot tarjosivat liikemiehille edustavaa liiketilaa ja asukkaat nauttivat mukavista kaupunkiasunnoistaan. Ylimpään kerrokseen sekä piharakennuksiin sijoitettiin modernin puhelin- ja sähkötekniikan vaatimia tiloja. Talo täyttyi nopeasti vakavaraisista vuokralaisista

Rakennuttaja lähti kivimuurin valmistuttua lomailemaan ja etsimään uusia ideoita Euroopan jetsetin ja kuninkaallisten suosimasta Aix-les-Bainsin-kylpyläkaupungista Ranskasta. Hän matkusti Alppiseudulle, tuoksuvien mäntymetsien ja lämpimien lähteiden hellittäväksi sekä nauttimaan vielä huolettomasta, ”1800-luvun ihananasta elämästä”.¹⁶⁷ Eeva Maija Viljon tulkinta on että, rakentamisen ponnistelut olivat niin suuret, että arkkitehti Th. Höijer sairastui ihottumaan ja F.W.

¹⁶⁴ Schönach 2008, 45. Kaupungin blokkiasemat tuottivat sähköä pääasiassa kivihiilellä ja niiden savuhaitat yhdessä puulämmityksen kanssa olivat merkittävät. Turpeinen 1984, 18.

¹⁶⁵ Yhtiö toimi vuodesta 1888 Viipurissa nimellä Elektricitets- och Gasaktiebolag Paul Wahl & Co.

¹⁶⁶ Ikonen 2008, 8; HBL 17.06.1890, nro 161, 2. Yrityksen toimiala oli Helsingin valaiseminen ja osakepääoma 100 000 mk kasvuvaramuksella 200 000 mk:aan. Yhtiöllä oli sähkölaitokset Grönqvistin kivitallossa, Sedmigradskyn kiinteistössä Pohjoisesplanadi 21:ssä sekä Aleksanterinkatu 48:ssä, joten se aloitti toiminnan heti; Turpeinen 1984, 53. Keväällä 1891 Sähkövalaistusyhtiö sekä Keskusvalaistus Osakeyhtiö fuusioituivat.

¹⁶⁷ Aix-les-Bains oli tunnettu kylpyläkohde myös Suomessa. Kohteen tunnettuus kasvoi vielä 1890-luvulla, esim. HBL 23.8.1896, nro 228, 5. *Sommar- och badorts i Frankrike*; Uusi Suometar 19.1.1890 nro 15, 2.

Grönqvistinkin oli lähdettävä hoidattamaan terveyttään. Oma tulkintani on, että F.W. Grönqvist oli talon valmistuttua elämänsä kunnossa.¹⁶⁸

Kivimuurin rakentaminen avasi Grönqvistille ja hänen perheelleen lopulta ovet kaupungin vauraan eliitin sisäpiiriin. Vuonna 1885 myönnetty kunnallisneuvoksen arvonimi täydensi F.W. Grönqvistin sosiaalisen menestyksen.

4.3 Johanneksen kirkon rakentaminen

Helsingin luterilaisessa ruotsalais-suomalaisessa seurakunnassa (HSRK) oli 1880-luvun loppuun asti vain kaksi kirkkoa: vuonna 1826 valmistunut Vanha Kirkko sekä vuonna 1857 valmistunut Nikolainkirkko eli Tuomiokirkko. Kirkon hallinto oli suunnitellut kolmannen kirkon rakentamista jo 1860-luvulta, mutta vasta 1870-luvun alussa hanke alkoi edetä. Kirkkoneuvosto asetti komitean tammikuussa 1873 selvittämään Uuden kirkon sijaintipaikkaa.¹⁶⁹ Myöhemmin Uuden kirkkoa alettiin kutsua Johanneksen kirkoksi, jota nimitystä tässä työssä myös käytän. Useiden ehdotusten jälkeen kirkonkokous hyväksyi kirkon uuden rakennuspaikan kaupungininsinööri Reuterin tekemän ehdotuksen pohjalta 17. syyskuuta 1873.¹⁷⁰ Kolme vuotta myöhemmin 1876 kirkkoneuvosto asetti komitean arkkitehti Th. Höijerin johdolla tekemään alustavan tontti-, sijoittelu- ja kustannusarvion, mutta kirkkoneuvosto hylkäsi suunnitelman.¹⁷¹

Huhtikuussa 1878 kirkkoneuvosto päätti avata Suomen ensimmäinen kansainvälinen arkkitehtisuunnittelukilpailun, jossa uuden kirkon kustannusarvioksi määriteltiin 400 000 markkaa ja edellytettiin, että tilaa oli 4000 istumapaikalle. Kilpailutöitä saapui yksi Ruotsista ja kaksi Saksasta sekä kaksi Suomesta. Palkintolautakunta lunasti ruotsalaisen 33-vuotiaan arkkitehti Adolf Emil Melanderin goottilaista tyyliä edustavan kirkkosuunnitelman. Kirkkoneuvosto hyväksyi ehdotuksen 19. lokakuuta 1880. Asian käsittelyyn ja hyväksymiseen tuomiokunnassa ja senaatissa kului vielä viisi vuotta ja lopulta suunnitelmat vahvistettiin 23.12.1885.¹⁷²

Suomen suurimman kivikirkon rakentaminen Helsinkiin oli maassamme poikkeuksellisen merkittävä rakennushanke. Kirkkoneuvosto nimitti rakennushanketta toteuttamaan komihenkisen, arvovaltaisen rakennustoimikunnan (Komiten för kyrkobyggnaden), jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin kunnallisneuvos F.W. Grönqvist ja jäseniksi valtionkonttorin johtaja Nils Isak Fellman

¹⁶⁸ Viljo 2004.

¹⁶⁹ KA, HSRK, 213518 Kirkkoneuvoston PTK (1870–1879) PTK 29.1 1873

¹⁷⁰ Nuutinen 1990, 21.

¹⁷¹ KA, HSRK Kirkkoneuvoston PTK (1870–1879); PTK 25.4.1876. Komitean jäseniksi nimitettiin arkkitehdit Th. Höijer, A. Lönblom, rakennusmestari Th. Croll sekä insinööri Brandt.

¹⁷² Nuutinen 1990, 24–27, 32–34.

sekä arkkitehti Oder Sebastian Gripenberg. Jäsenet Grönqvist ja Fellman ilmoittivat hoitavansa tehtävän luottamustoimena ja ilman palkkiota.¹⁷³

Kirkon rakennuspaikaksi valittiin kaupungin Korkeavuorenkatu 18, 20 ja 22-vuokratontit sekä näitä ympäröivä puistoalue. Kirkon paikka sijoittui Grönqvistin edesmenneen huoltajan ja oppimestarin, seppämestari Ålströmin ja hänen naapurinsa tonteille. Kaupunki määräsi alueen rakennukset ja tonttien vuokraoikeudet purettaviksi. Seppämestarin poika, varatuomari Frans Fridolf Ålström sekä toisen kiinteistön omistaja kaupunginkasööri J.A. Söderström riitauttivat asian. Heinäkuussa 1887 kirkkoneuvosto pyysi F.W. Grönqvistiltä rakennustoimikunnan apua riidan sopimiseksi, mutta hän kieltäytyi tehtävästä vastaamalla, että asia ei kuulu hänen toimivaltaansa (*ligger utom området af min verksamhet*).¹⁷⁴ Kaupunki pakkolunasti kiinteistöt kesällä 1887 ja seppä Ålströmin rakennuttama talo ja pajarakennukset purettiin.¹⁷⁵

Kunnallisneuvos Grönqvistin nimittäminen rakennustoimikunnan puheenjohtajaksi osoitti suurta luottamusta tämän johtamiskykyyn, rakennusalan osaamiseen sekä käytännön rakennusprojektien menestykselliseen toteuttamiseen. Arkkitehti O.S. Gripenbergillä sen sijaan oli vaatimattomat meriitit. Hän opiskeli aluksi Nikolain insinööriakatemiassa Pietarissa, mutta erosi reputettuaan kolmannen vuoden kurssin. Hän kirjoittautui 25-vuotiaana ylimääräisenä oppilaana Helsingin Polyteknilliseen kouluun vuonna 1875 opiskelemaan rautatietekniikkaa, mutta siirtyi sitten arkkitehti Sjöströmin oppilaaksi. Hän valmistui koulusta 28-vuotiaana vuonna 1878 ja suoritti tämän jälkeen opintoja loppuvuonna Wienissä. Työkokemusta hän hankki yksityisarkkitehtina ja puolen vuoden viransijaisena yleisten rakennusten ylihallituksen vt. 1. arkkitehdin toimessa loppuvuodesta 1886. Arkkitehdin virkaan hän ei ollut muodollisesti pätevä, sillä Polyteknisen koulun tutkinto ei vastannut viran pätevyysvaatimuksia.¹⁷⁶

Rakennustyön alkaessa arkkitehti Gripenberg kanteli puheenjohtaja Grönqvistin määräävästä toiminnasta. Kirkkoneuvoston käsitteli asiaa kokouksessaan lokakuussa 1886 ja totesi, että arkkitehdillä oli oikeus itsenäisesti ratkaista ”teknišrakenteellisia sekä arkkitehtonis-esteettisiä kysymyksiä”, mikä periaate sisältyi jo vuoden 1856 rakennussääntöön. Tapahtuma on noussut useissa lähteissä korostetusti esille perustuen Eeva Maija Viljon väitöskirjaan sekä Grönqvistin

¹⁷³ Tyynilä 1997; Haila 1997; Nuutinen 1990, 34–36. Nils Isak Fellman nimitettiin 1887 senaatin oikeusosaston jäseneksi, tilalle kutsuttiin kauppias E.J. Willstedt.

¹⁷⁴ KA, HSRK Kirkkoneuvoston PTK 1884–1990, Komiten för kyrkobyggnaden i Helsingfors, 12.7.1887, kirje nro 8.

¹⁷⁵ HKA, Kertomus kaupungin kunnallishallinnosta 1884–1887, vuosi 1887, 58, 129, 198. Kaupungin uhatessa oikeudenkäynnillä omistajat luovuttivat tontit aikaisemmin määrättyllä lunastushinnalla (12000 mk ja 30 000 mk).

¹⁷⁶ Haila 1997; Haila 1998, 21–24, 63.

elämäkerta-artikkeliin, joissa Viljo tulkitsee tilannetta siten, että Grönqvist ”yliarvioi kyvykkyytensä ja ajautui kriisiin rakennuksen johtavan arkkitehdin kanssa”.¹⁷⁷

Tulkintani mukaan kyseessä ei ollut johtamiskriisi. Kunnallisneuvos Grönqvistin nopea ja itsenäinen päätöksentekotapa saattoi hermostuttaa tyyliin tottumatonta Gripenbergiä. Jäsenet edustivat myös poliittisesti eri ryhmittymiä ja näkökulmia, joka vaikutti yhteistyöhön 1880-luvun kielipoliittisessa ilmapiirissä. Gripenberg oli vakaumuksellinen fennomaani ja Suomalaisen puolueen jäsen, Grönqvist ruotsinkielinen ja ajatusmaailmaltaan ehkä lähinnä liberaali. Tulkintani on, että F.W. Grönqvist arvosti käytännön osaamista ja kokemusta, muiden muotoseikkojen häiritsemättä, ja melko kokematon S. Gripenberg ei nauttinut puheenjohtajan täyttä luottamusta. Rakentamisen edetessä työryhmän yhteistyö ilmeisesti hioutui.

Arkkitehti Gripenberg oli tehnyt samana vuonna myös toisen valituksen. Valitus koski Yleisten töiden ylihallituksen johtajan L.I. Lindqvistin tekemää päätöstä vakinaisen arkkitehdin virkaa täytettäessä. Johtaja Lindqvist ilmoitti kesäkuussa 1886 S. Gripenbergille, että tämä ei ollut ollut pätevä hakemaan virkaa. Gripenbergiä ansioituneempia olivat virastossa työskentelevät, korkeakoulututkinnon suorittaneet lääninarkkitehdit B. I. Aminoff ja Jack Ahrenberg. Ylijohtaja L.I. Lindqvist joutui kuitenkin eroamaan virastaan, jonka jälkeen kenraalikuvernööri Heiden esitti yllättäen ylihallituksen ylijohtajan virkaan yksityisarkkitehti Sebastian Gripenbergiä, ohi senaatin ja viraston virkanimitystien. Poliittinen päätös sinetöitiin nopeasti ja noin kuukautta myöhemmin Sebastian Gripenberg astui viraston korkeimpaan johtoon 11. marraskuuta 1887.¹⁷⁸

Talonomistaja Grönqvistin työ rakennustoimikunnan johdossa kesti kuusi vuotta, kirkon valmistumiseen vuoteen 1892. Toimikunta hoiti käytännössä mm. rakennusprojektin urakoinnin kilpailuttamisen ja valvonnan, kirkon teknisten ratkaisujen valinnat sekä materiaalihankinnat. F.W. Grönqvistin kirjeenvaihdossa seurakuntaneuvoston kanssa käsiteltiin mm. piirustusten muutoksia, valittavaa lämmitysjärjestelmää sekä kustannuslaskelmien toteutumista ja rahoituskysymyksiä.¹⁷⁹ F.W. Grönqvist tunsu helsinkiläiset rakennuttajat, rakentajat ja tavarantoimittajat ja uusimmat rakennusalan tekniset ratkaisut ja oli tottunut ratkaisemaan rakennusteknisiä ja käytännön haasteita.

Kirkon peruskiven muurausjuhla pidettiin lauantaina 19.5.1888 ja ”tuhansittain” kaupunkilaisia oli kerääntynyt paikalle.¹⁸⁰ Kenraalikuvernööri Heiden, Suomen piispat, pappissäädyn jäsenet,

¹⁷⁷ Viljo 1985, 36; Viljo 1997. Viljon tulkintaan ovat viitanneet mm. Haila 1998, 147 ja Nuutinen 1990, 36.

¹⁷⁸ Haila 2004, 65–68. Yleisten töiden ylihallituksessa oli havaittu kassavaje 4.10.1887.

¹⁷⁹ KA, HSRK, Kirkkoneuvoston PTK (1884–1890); Grönqvistin kirjeet esim. 12.7.1887 tonttikysymyksestä ja 22.7.1890 kustannusarviosta.

¹⁸⁰ HBL 20.5.1888, no 116A,3.

senaatin jäsenet ja Helsingin kaupunginvaltuusto saapuivat tilaisuuteen. Kuoro lauloi *Jumala ompe linnamme* -virren Kaartin torvisoittokunnan säestämänä ja Porvoon piispa Alopaes piti puheen. Lopuksi kunnallisneuvos F.W. Grönqvist luki suomeksi ja ruotsiksi hopealaattaan kaiverretun juhlallisen tekstin, jossa mainittiin nimeltä keisari Aleksanteri III, Porvoon hiippakunnan piispa C. H. Alopaus, Helsingin kirkkoherran A.L. Lyra, arkkitehti D.E. Melander sekä kirkon rakennustoimikunnan jäsenet. Hopealaatta asetettiin kuparilaatikkoon, joka juotettiin kiinni.¹⁸¹

Suomenkielinen lehdistö uutisoi laatikon seinään muurauksen edenneen siten, että ”kunnallisneuvos Grönqvist laittoi laatikon paikalleen ja vapaaherra Seb. Gripenberg muurasi sen kiinni”.

Ruotsinkielisissä lehdissä kirjoitettiin, että ”umpeen muurauksen suorittivat arkkipiispa Renvall, piispa Alopaus, piispa Johansson, kenraalikuvernööri kreivi Heyden ja rakennuskomitean jäsenet, muiden muassa”. Sekä suomen- että ruotsinkielinen lehdistö totesivat yksimielisesti, että virren ja piispa Alopeuksen siunauksen jälkeen tilaisuus päättyi.¹⁸²

Rakennuskomitean jäsenten arvovaltakysymykset ilmeisesti vaimenivat työn edistyessä. Ylijohtajan asema antoi Gripenbergille valtaa ja haasteita koko valtakunnan rakennuskysymyksissä ja Grönqvist aloitti huhtikuussa 1886 seuraavan yksityisprojektinsa, Th. Höijerin piirtämän hotelli Kämpin rakentamisen. Hotelli valmistui seuraavana vuonna 1887. Johanneksen kirkon rakennustöiden edistyessä Grönqvist lupautui myös johtamaan Vapaaehtoisen Palokunnan (VPK) talon rakentamisen. VPK:n talon rakentaminen kesti myös vuoden ja se valmistui 1889.

Kirkon juhlallinen vihkiäistilaisuus pidettiin 12. joulukuuta 1891.¹⁸³ Tilaisuuden jälkeen johtaja Grönqvist ilmoitti kirkkoneuvostolle, että Fenniasta otettu kirkon palovakuutus oli voimassa miljoonasta markasta ja kirkko oli valmis ja vastaanotettavissa 1.1.1892.¹⁸⁴

4.4 Hotellin Kämpin omistajaksi

Kasvavassa Helsingissä oli markkinakysyntää korkeatasoiselle, kansainväliselle hotellille palveluineen. Helsingissä matkustajia palveli 1880-luvun alkuvuosina kuusi hotellia: Societetshuset, Kleinh-hotelli, Hotel de Post’, Hotel Wilhelmsbad, Rautatiehotelli sekä Nya Hotellet. Helsingin ravintolaelämän keskuksina toimivat ravintoloitsija Carl Kämpin isännöimä

¹⁸¹ Uusi Suometar 20.05.1888, nro 116 A., 3.

¹⁸² Uusi Suometar, 20.05.1888, nro 116 A., 3; Sanomia Turusta 23.05.1888, nro 117, 2; HBL 20.5.1888, no 116 A, 3; Fredrikshamns Tidning, 23.05.1888, nro 40, 4.

¹⁸³ Nuutinen 1990, 45–46. Kirkon lopputarkastus mm. arkkitehti Th. Höijerin suorittamana pidettiin 11.12.1891 ja vihkiäiset 12.12.1891. Vihkiäisjuhlan jälkeen 50 hengen illallisilla Grönqvist piti kiitospuheen arkkitehti Gripenbergille.

¹⁸⁴ KA. HSRK Kirkkoneuvostojen pöytäkirjat (1891–1900). Kirkon rakennuskomitea, Grönqvistin kirje 22.12.1891 kirkon valmistumisesta.

Nya Teaters' Cafe Ruotsalaisen (Uuden) teatterin talossa sekä Kaivohuone Kaivopuistossa. Nya Cafe vaihtui seuraavana vuonna Operakällaren i Nya Teatern -ravintolaksi.¹⁸⁵

Ravintoloitsija Carl Kämpin Kaivohuoneen vuokrasopimus kaupungin kanssa oli päättymässä vuonna 1886, kuten koko Kaivopuiston vuokra-alueenkin, ja hän päätti siirtyä hotellialalle.

Grönqvistin uuden kivitalon viereisellä tontilla sijaitsi kultaseppä F. Ekholmin vanha puutalo. Talon omistaja oli saanut kaupunginviskaali R. Albrechtilta kesällä 1883 talon purku- tai korjauskehotuksen.¹⁸⁶ Ravintoloitsija Kämp osti kultaseppä F. Ekholmin kulmatontin ja puutalon keväällä 1884. Ravintoloitsija maksoi Pohjoisesplanadinkatu 20 – Kluuvikatu 2 -kiinteistöstä 180 000 markkaa.¹⁸⁷

Uusi Suometar kertoi huhtikuussa 1885, ”että Hänen Korkeutensa Majesteetti oli myöntänyt Kaarlo Kämpille yksityisistä varoista 350 000 markan valtiolainan rakentaakseen Klokadun 1. tiluksille Helsingissä viisikerroksisen ravintolarakennuksen tiilestä.” Pääkaupungin ulkopuolella päätökset eivät aina herättäneet ihastusta, sillä rahoituksesta kilpailivat pääkaupungin lisäksi myös Suomen muut rakennuskohteet.¹⁸⁸ Ravintoloitsija Kämpin suunnitelmat kuitenkin mutkistuivat talousongelmien vuoksi ja vuoden 1886 tammikuussa hän myi hotellitontin kunnallisneuvos Grönqvistille 160 000 markalla. Nya Pressen uutisoi, että senaatti hyväksyi myönnetyn lainan siirron kunnallisneuvos Grönqvistille.¹⁸⁹ Kolme kuukautta myöhemmin Grönqvist aloitti hotellin rakennustyö arkkitehti Höijerin piirustusten mukaan. Hotelli Kämp oli ensimmäinen hotelliksi suunniteltu rakennus Helsingissä.¹⁹⁰

Seuraavana vuonna 1887 viisikerroksinen hotelli oli valmis ja F.W. Grönqvist ja Carl Kämp solmivat hotellista 20-vuoden vuokrasopimuksen syyskuusta 1887 alkaen. Uusi hotelli oli loistelas; sisääntulokerroksessa sijaitsi pylväin koristeltu pääportaikko, kahvila sekä kolme myymälähuoneistoa ja toisessa kerroksessa tyylikäs ruokasali sekä salongit puistonäkymin. Yläkerran huoneistoihin noustiin modernilla hissillä ja tietenkin hotellissa oli sähkövalaistus. Helsinkiläiset juhlivat hotellin avajaisia uudessa elegantissa juhlasalissa lokakuussa 1887.¹⁹¹

¹⁸⁵ Adresskalender för Helsingfors stad 01.01.1884, 151.

¹⁸⁶ HBL 29.6.1883, nro 149, 1. Bygnadsärende

¹⁸⁷ esim. Suomalainen Wirallinen Lehti, 21.03.1884, nro 69, 1 ja Uusi Suometar, 22.03.1884, nro 70, 2 Talonkauppa-uutinen.

¹⁸⁸ Esim. Waasan Lehti 11.04.1885, nro 29, 2. Lehdessä paheksuttiin, että ”Helsingin ravintolalle myönnetään lainaa totta kai valistuneesti ja anteliaasti, oikein liberaalisti, mutta rahoituksen ehdot oman alueen kansakoululle olivat heikot”.

¹⁸⁹ Nya Pressen 29.01.1886, nro 27, 2.

¹⁹⁰ Viljo 1985, 144.

¹⁹¹ Kolbe 2016, 23.

Carl Kämp ehti johtaa hotelliaan kuitenkin vain noin kaksi vuotta, sillä hän kuoli 41-vuotiaana sydänkohtaukseen marraskuussa 1889.¹⁹²

Viikkoa myöhemmin leski Maria Kämp julkaisi lehdistössä ilmoituksen hotellitoiminnan jatkamisesta omissa nimissään, mutta hyvästä yrityksestä huolimatta hotelli ajautui pian konkurssiin.¹⁹³ Yrityksen velkojat kokoontuivat 19.4.1890 päättämään hotellin tulevaisuudesta.¹⁹⁴ Hotelli siirtyi uuden Ab Hotel Restaurant- yhtiön omistukseen, mutta yhtiö ajautui myös talousvaikeuksiin. Vuonna 1898 kunnallisneuvos Grönqvist muodosti omistamastaan kiinteistöstä Ab Hotel Kämp -kiinteistöyhtiön. Konkurssikypsä majoitus- ja ravintolatoiminta siirtyi 1900 perustetulle Aktiebolag Hotel Restaurant -yhtiölle, jonka omistivat tasaosuuksin päävelkojat kunnallisneuvos F.W. Grönqvist, Seurahuonetta Oulussa johtanut Axel Gummesson sekä Ruotsissa Hamburger Börssissä aikaisemmin työskennellyt Axel Lundblad.¹⁹⁵ Hotel Restaurant -yhtiö vuokrasi hotellikiinteistöä Ab Hotel Kämpiltä, jonka pääomistaja oli F.W. Grönqvist.¹⁹⁶

Vuosisadan vaihtuessa kunnallisneuvos oli nyt paitsi hotellin vuokranantaja, myös lisäksi yksi hotellinomistajista, mikä ei varmaankaan ollut hänen alkuperäinen tavoitteensa. Hotellitoimintaa harjoittavan yhtiön osakkeet siirtyivät muille sijoittajille 1910-luvulla, mutta kiinteistö jäi edelleen kunnallisneuvoksen omistukseen.

4.5 Yhteinen ponnistus – Vapaaehtoinenpalokunta ja VPK-talo

Helsingin Vapaaehtoinenpalokunta (Frivilliga Brandkåren i Helsingfors, FBK) perustettiin vuonna 1864. Palokunta-aate oli rantautunut Amerikasta Suomeen Ruotsin kautta vuonna 1838.¹⁹⁷

Vapaapalokuntalaisuus oli uutta, avointa kansalaistoimintaa riippumatta sosiaalisesta taustasta, varallisuudesta, sukupuolesta tai kielestä. Kaupunkilaisia yhdistävään toimintaan otti osaa innostunutta väkeä kaikista yhteiskuntaluokista. Jäsenillä oli yhdistyksen hallinnossa yksi ääni ja toiminnan tarkoitus oli yleishyödyllinen. VPK:n järjestämät huvitilaisuudet ja muut seurapiiri- ja

¹⁹² Suomalainen Wirallinen Lehti 27.11.1889, nro 227, 1 Kuolleita. Carl Kämp 26.11.1889.

¹⁹³ Esim. Waasan lehti 4.12.1889 nro 97, 1 Hotelli Kämp; Nya Pressen, 31.3.1890 nro 87 Aftonnummer, 3 Kämpin konkurssivalvonnassa suurin velkoja oli F.W. Grönqvist, 48 000 mk, leipuri K. Brondin 40 000 mk ja ravintoloitsija G. Blomqvist. Velat ylittivät kirjanpitoarvoilla varat 37 000 markalla

¹⁹⁴ Suomalainen Wirallinen lehti 5.4.1890, nro 78, 4. Velkojankokouskutsu ja Suomalainen Wirallinen lehti 24.4.1890, 4. Leski Maria Kämpin osalta velkojat kokoontuivat vielä 21.7.1890 käsittelemään tämän luovunta- ja perinnönlouwutusetua itselleen ja lapsilleen koskevasta hakemuksesta.

¹⁹⁵ Viljo 2004, 147.

¹⁹⁶ Aktiebolag Hotel Restaurant. Axel Lundblad hankki lähteen mukaan 1910 mennessä koko yhtiön osakekannan. Kämp -hotelli purettiin 1965, julkisivu jäi. www.porssitieto.fi -luettelo.

¹⁹⁷ Koivula 2011, 1.

varainkeruutapahtumat olivat tärkeä osa kaupunkilaisten sosiaalista elämää. Helsinkiin oli kolme vuotta aikaisemmin perustettu myös kunnallinen palokunta, ensimmäisenä Suomessa.

Palokuntalaiset keräsivät jo 1870-luvulta lähtien varoja oman talon rakentamiseksi järjestämällä mm. huvitilaisuuksia ja arpajaisia. Lisäksi yhdistys sai varoja keräyksistä sekä lahjoituksista. Yhdistys teki päätöksen talon rakentamisesta, kun VPK:n rahastoon oli 1883 kertynyt 100 000 markkaa. Kaupunki lunasti hankkeelle tontin ravintoloitsija G. Blomqvistilta Hakasalmenkatu 3:sta. Talon suunnitteluvaiheen jälkeen yhdistys valitsi 1887 talon rakennustoimikunnan jäseniksi ”kunnan aiottua kartanoa warten hrat F.W. Grönqvist, B. Öhberg, K.W. Bergman ja Th. Höijer”.¹⁹⁸ Työn kustannusarvio oli 300 000 markkaa ja omien varojen lisäksi yhdistys sai senaatilta 154 000 markan rakennuslainan. Rakennustyöt lähtivät käyntiin kunnallisneuvos Grönqvistin johdolla.¹⁹⁹

Uuden VPK:n talon peruskiven muurausjuhla alkoi varhain maanantaiaamuna 21. toukokuuta 1888 Hakasalmenkadulla. Ilmapiiiri oli iloinen, varmaan riehakaskin, toisin kun Johanneksen kirkon vakavamielessä tilaisuudessa edeltävänä lauantaina. Alkajaisiksi soitettiin Savolaisen Laulu sekä Palokuntamarssi, jonka jälkeen pormestari E. Öhman kuvasi puheessaan pitkäjänteisiä yhteisiä ponnisteluja talon rakentamiseksi. Kutsukilpailun jälkeen rakennuksen suunnittelun sai tehtäväkseen vapaapalokuntalainen, arkkitehti Th. Höijer.²⁰⁰

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist piti peruskiven muurauspuheen. Tilaisuuden jälkeen palokuntalaiset kokoontuivat jatkamaan juhlintaa Mäntymäelle Eläintarhaan. Myöhemmin vapaapalokunnan hallitus, joukko palokuntalaisia sekä kutsuvieraat kokoontuivat teatteri Arkadiaan, jossa juhlat jatkuivat skoolaten ja aamiaista nauttien. Arkkitehti Höijerin ”liikuttavan puheen” jälkeen juhlavieraat skoolasivat hurraahuutojen säestyksellä rakennustoimikunnan puheenjohtaja Grönqvistille sekä toimikunnan jäsenille, maisteri V. Öhbergille, kivenhakkaajamestari K. V. Bergmanille sekä yrittäjä herra N. Salinille.²⁰¹

Vapaapalokunnan talo vihittiin käyttöön palokunnan toiminnan 25-vuotisjuhlavuonna 1889. Uuden juhlasalin parville oli kokoontunut yleisöä, VPK:n puhallinorkesteri soitti, kuoro esiintyi. Porilaisten marssin soidessa palokuntalaiset marssivat saliin. Kunnallisneuvos Grönqvist aloitti juhlapuheensa ja luovutti talon palokunnan haltuun. Pormestari Öhman piti kiitospuheen ja torvisoiton säestämänä laulettiin Maamme-laulu ja Collanin Palokunta -marssi. Vieraat siirtyivät Kaisaniemen puistoon, johon oli rakennettu arkkitehti M. Schjerfbeckin suunnittelemana telttoja ja

¹⁹⁸ Uusi Suometar 30.3.1887, nro 73, 3.

¹⁹⁹ Pettersson 1914, 87.

²⁰⁰ Viljo 1987, 58. VPK talon kokonaiskustannukset nousivat lopulta 430 000 markkaan.

²⁰¹ Nya Pressen 22.5.1888, nro 136, 2 ja esim. Uusi Suometar 23.5.1888, nro 117A, .3.

paviljonkeja. Puisto oli koristeltu juhlaportein, lyhdyin, kukka-asetelmin ja lipuin. Tarjolla oli huvituksia: musiikkia, veitsen- ja renkaanheittoa, ammuntaa ja karuselleja. Illan hämärtyessä lyhdyt valaistiin, ilmapallot nousivat taivaalle. Kansanjuhlat päättyivät komeaan ilotulitukseen iltayhdeksältä. Iltajuhlat alkoivat tämän jälkeen VPK:n uudessa juhlasalissa: ”useita puheita siellä pidettiin ja maljoja juotiin.”²⁰²

Suomen suurimman kirkon ja Vapaanpalokunnan talon rakentaminen Helsinkiin koskettivat kaikkia helsinkiläisiä. Ne olivat Helsingin suurimpia rakennuskohteita 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. F.W. Grönqvistin valitseminen kummankin kohteen rakennusprojekteista vastaavaksi johtajaksi oli kaupunkilaisilta suuri luottamuksen osoitus. Kunnallisneuvos puolestaan sitoutui monivuotiseen työhön korvauksetta. Mielestäni teot kertovat hänen arvomaailmastaan ja hänen suhtautumisestaan yleistä etua edistävään työhön. Vuosikymmenen vaihtuessa kunnallisneuvos F.W. Grönqvistillä oli takanaan työntäyteinen 1880-luvun rakentamisen kausi moninaisine luottamustehtävineen. Hänelle myönnettiin ansioistaan Stanislavin ritarikunnan 2. luokan ritarin arvomerkki huhtikuussa 1892.²⁰³

²⁰² VPK:n talosta uutisoitiin laajasti lehdistössä esim. Päivän Uutiset 27.8.1889, nro 198, s. 2, Åbo Underrättelser 27.8.1890, nro 231, 2.

²⁰³ Uusi Suometar 20.4.1892, nro 90, 2. Samaan aikaan ”toisenluokan” ritareiksi nimitettiin ylimääräinen professori O. Donner, teollisuushallituksen yli-intendentti C.G. Sandmark ja tie- ja vesihallituksen ylläpidon yli-insinööri E. Bergbom sekä professori E.A. Strandman.

5 RUOTSALAISEN TEATTERIN NÄYTTÄMÖLLÄ

Kunnallisneuvos Grönqvist työskenteli seitsemän vuotta Ruotsalaisen teatterin johtajana ja sen Takausyhtiön johtajiston puheenjohtajana. Uuden Teatterin Takausyhtiö (Garantiföreningen för Nya Teatern i Helsingfors) omisti vuodesta 1867 yksityisen ruotsinkielisen teatterin, jota vuodesta 1887 alettiin kutsua virallisesti Ruotsalaiseksi teatteriksi. Johtajisto vastasi teatterin taloudesta ja tarvittaessa myös teatterin rahoituksesta henkilökohtaisin lainoin ja takauksin. Takausyhtiön osakkaat sitoutuivat kolmeksi vuodeksi kerrallaan maksamaan vuosittaisen takausmaksun. Teatterin toiminta oli useimpina vuosina tappiollista ja julkinen tuki niukkaa, joten takausmaksut olivat tärkeä osa teatterin rahoitusta. Teatterin vakituinen yleisö koostui Helsingin ruotsinkielisen sivistyneistön ja liike-elämän johtavista henkilöistä. Tehtailija F.W. Grönqvist liittyi takausyhtiöön ostamalla kaksi 100 markan osaketta vuonna 1884. Hän oli kuitenkin jo ennen liittymistään Takausyhdistykseen innokas teatteriharrastaja ja tunnettu henkilö Helsingin teatteripiireissä.²⁰⁴

Helsinki oli pieneen kokoonsa nähden melkoinen teatterikaupunki 1880-luvulla, jolloin kaupungissa toimi kolme teatterilaitosta. Teatteri Arkadia oli Suomalaisen Teatterin kotinäyttämö, Bulevardilla toimi Helsingin Venäläinen Valtiollinen Aleksanterin teatteri sekä Erottajalla Ruotsalainen Teatteri.²⁰⁵ Ruotsalaisessa teatterissa esiintyivät vakinaisen teatteriseurueen lisäksi ruotsalaiset sekä kansainväliset vierailevat näyttämöt. Suuri teatterinystävä, kenraalikuvernööri Adlerbergin käynnisti vuodesta 1868 Helsingin Venäläisen teatterin toiminnan ja tämän jälkeen Bulevardille rakennutti kauniin Aleksanterin teatterin, jonka toiminta käynnistyi 1879.²⁰⁶

Kreivi Adlerbergin ja valtion tuella Helsingissä vierailevat italialaiset seurueet esittivät 1870- ja 1880-luvun vaihteessa loisteliasta oopperaa. Oopperainnostus sekä teattereiden runsas julkisten varjojen käyttö päättyi, kun Keisari Aleksanteri III nimitti kreivi Adlerbergin seuraajaksi Fjodor Heidenin. Kenraalikuvernööri Heiden käytti hyväkseen Suomessa syntynyttä kärjistänyttä kielipoliittista ilmapiiriä venäläistämistavoitteidensa edistämiseen. Tämä merkitsi Suomen kielisen teatterin suosimista ruotsalaisen teatterin jäädessä toimimaan ilman aikaisempia valtion tukia. Ruotsalaisessa teatterissa kielikysymys oli myös teatteria sisäisesti repivä kysymys, joka jakoi kaupunkilaiset riikinruotsalaisen näyttämötaiteen kannattajiin ja suomenruotsalaista kieltä ja taidetta

²⁰⁴ SLS Garantieföreningens medlemmar, inbetalda garantieavgifter 1884–1904, Garantiuppbörsbok för spelåren 1884–1887, betalt 9.9.1885. Vain neljä muuta osakasta, esim. ravintoloitsija Carl Kämp ja kauppaneuvoksetar C. Borgström, maksoivat 200 mk vuosimaksun, muut 107 osakkaasta 100 mk.

²⁰⁵ Byckling 2009, 14, 116. Pietarissa oli 670 000 asukasta 1871, mutta draamateatterina toimi vain Aleksandrinski-teatteri, jossa pääasiassa esitettiin balettia ja ranskalaista ohjelmistoa. Keisarillisten teattereiden monopoli jatkui vuoteen 1882, jonka jälkeen Pietarissa ja Moskovassa yksityisten teattereiden määrä alkoi nousta.

²⁰⁶ Byckling 2009, 88, 101–102.

vaativiin leireihin. Lisäksi väiteltiin siitä, olisiko taiteen kieli pääkaupungissa puhuttua ruotsia vain jonkin muun maan ruotsinkielisen alueen puhekieltä. Näyttelijäkoulutus ei ollut vielä Suomessa alkanut, joten myös kotimaisten näyttelijöiden ammattitaitoa epäiltiin. Tulkitsen, että F.W. Grönqvistille tärkeintä taidelaitoksessa oli korkeatasoinen ohjelmisto ammattitaitoisten taiteilijoiden esittämänä niissä puitteissa, mihin teatterilla oli varaa. Helsinkiläinen teatterimaailma tarjosi kuitenkin kielipoliittiselle toiminnalle näkyvän ja dramaattisen näyttämön.²⁰⁷

5.1 Teatterinjohtajaksi

Kauppaneuvos Nikolai Kiseleffin pitkän ja avokätisen johtamis- ja mesenaattikauden jälkeen vuonna 1880 Takausyhtiön johtajat vaihtuivat usein.²⁰⁸ Teatterin tilanne ajautui marraskuussa 1886 johtamis- ja talouskriisiin. Vuotta myöhemmin teatteriyhtiön vuosikokous valitsi maaliskuussa 1887 teatterin komijäseniseen johtajistoon kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin, professori Georg Aspin²⁰⁹ sekä disponentti G.F. Federleyn²¹⁰. Intendentiksi kiinnitettiin ruotsalainen nuori lahjakkuus, 27-vuotias ohjaaja ja kirjailija Harald Molander²¹¹.²¹² Takausyhtiön vuosikokous päätti, että johtajistoon valitaan vain kolme henkilöä aikaisemman kahdeksan sijaan sekä puhtaasti näyttämöllisiä kysymyksiä johtamaan palkataan intendentti, joka myös osallistuu johtoryhmän työskentelyyn. Ohjelmisto päätettiin säästäväsyyssytä koostaa yleisön rakastamien musiikkinäytäntöjen sijaan draamasta ja mahdollisuuksien mukaan pienimuotoisista ja edullisemmista musiikkinäytöksistä.²¹³

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin ensimmäisellä johtamiskaudella teatterissa ensi-illat seurasivat nopeatempoisesti toisiaan, ja teatteri tarjosi yleisölle uusinta pohjoismaista draamaa. Näyttämöllä esitettiin uusinta Strinbergiä ja Ibseniä, myös maailmankantaesityksinä, sekä mm. Shakespearen ja Runebergin teoksia. Joulunäytäntönä 1889 oli Goethen menestysteos Faust I. Korkeatasoisesta ja

²⁰⁷ Engman 2018, 266–271. Engman rinnastaa venäläisen ja ruotsalaisen teatterin: molemmat seurasivat oman kulttuurisen keskuksensa (Pietarin ja Tukholman) teatteriohjelmistoa sekä draaman kieltä. Vasta vuonna 1949 teatteri ilmaisi olevansa ”Suomen ruotsalainen kansallinäyttämö” ja 100 vuoden prosessi ruotsin kielestä näyttämötaiteessa päättyi.

²⁰⁸ Paloheimo, Paavolainen. 1997, *Nikolai Kiseleff*. Kiseleff avusti teatteri huomattavilla lahjoituksilla; hän erosi 1880.

²⁰⁹ Landgrén, 2002.

²¹⁰ Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: Federley Georg Gottfrid (1850–1920). Disponentti G. Federley toimi Töölön sokeritehtaan isännöitsijänä 1886–1910.

²¹¹ Ruotsin kansallisbiografia (Svenskt biografiskt lexikon, SBL). *J Harald Molander (1858-1900)*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9411>, svenskt biografiskt lexikon (art av Per Ringby), (katsottu 2020-10-18.)

²¹² SLS arkisto. Svenska Teater, SISA1270, Garantieföreningen, Garantieuppbördsbook 1893–1903 ja Medlemmar och inbetalda. 1892–1910. SLS Svenska Teater, Garantieföreningen, pöytäkirja; vuosikokous nro 34, 27.3.1887 ; Finlands Allmänna Tidning, 29.03.1887, nro 72, 2. Vuosikokouksesta 27.3.1887. Äänestyksessä Grönqvist sai 14 ääntä, Asp 17 ääntä ja Federley 21 ääntä. esim. Wasa Tidning, 05.04.1887, nro 40, 3 uutisoi myös herra H. Molanderin valinnan näyttämölliseksi intendentiksi (Scenisk intendent);

²¹³ SLS Arkisto, Svenska Teater, SISA 1270, Protokoll 1875-1915, Protokoll 1887, nro 33, 34

runsaasta draamakattauksesta huolimatta teatterin tulos edelleen heikkeni. Ingrid Qvarnström toteaa Ruotsalaisen teatterin historiikissa, että kausi 1888–1890 oli Svenska Teaternin voittoisa näyttämökausi, ja edes Ruotsissa ei ylletty yhtä korkeatasoiseen taiteeseen.²¹⁴ Yleisö kuitenkin kaipasi oopperaa ja musiikinäytelmiä, teatteri teki tappiota.

Kunnallisneuvos vaati yhtiön vuosikokouksessa 23.3.1890 tiukempia ehtoja teatterin velkaantumiselle ja sovittujen johtamisperiaatteiden jatkamista. Lisäksi hän edellytti, että teatteri myöntää hänelle panttioikeuden teatterin kirjastoon ja puvustoon antamansa 14 000 markan lainan vakuudeksi. Takuuyhtiö myöntyi ehtoihin ja johtokolmikko valittiin uudestaan seuraavaksi kolmivuotiskaudeksi.²¹⁵ Teatterin taloudellinen tilanne ei kuitenkaan kohentunut, sillä kaksi vuotta myöhemmin, juuri ennen vuosikokousta 1892, professori G. Asp lähetti turhautuneena kirjeen teatterin johtokunnalle ja kysyi, kannattiko ylipäättänsä pitää teatteria yllä.²¹⁶

Vuoden 1892 vuosikokouksessa johtaja Grönqvist vaati edelleen, että yhtiö hankkisi lisää osakkaita. Takausyhtiön jäsenmäärä laski ja takausmaksut putosivat 35 000 markasta 30 000 markkaan. Johtaja Grönqvist vaati takausyhtiötä kantamaan moraalista vastuuta puuttuvasta 5000 markan summasta. Kokouksessa ohjelmisto- ja kielikysymys kärjistyi. Ruotsalaisten näyttelijöiden tilalle vaadittiin suomalaisia ruotsinkielisiä näyttelijöitä sekä esityksiä kotimaisin ruotsinkielisin voimin. Toimittaja A. Berntson vaati, että Takuuyhtiö ”antaa johtajistolle tehtäväksi edistää kotimaista teatteritaidetta enemmän kuin tähän asti...” Vuosikokouksessa 24.3.1892 professori Asp, kunnallisneuvos Grönqvist ja toimittaja A. Frenckell valittiin johtokuntaan, mutta kokouksen ilmapiiri oli kireä.

Takuuyhtiön toukokuun 1892 kokouksessa teatterin tilanne edelleen heikkeni. Johdolle myönnettiin henkilökohtaisesti antamiensa lainojen vakuudeksi uusi panttioikeus 12 000 markasta.²¹⁷ Kesällä Minna Canth ilmoitti kirjoittavansa ohjaaja Molanderin tilaaman näytelmän ruotsalaiselle teatterille, tietenkin ruotsiksi. Ilmoitus järkytti suomenkielisiä teatteripiirejä. Oopperakellarissa pormestari E. Öhman johdolla pidettyyn vuosikokoukseen 15. tammikuuta 1893 osallistui 50 osakasta. Taiteelliseksi linjaksi määriteltiin kotimaisen draaman edistäminen ja kotimaisten teatterivoimien käytön lisääminen.²¹⁸

²¹⁴ Qvarnström 1946, 157–158

²¹⁵ Suomalainen Wirallinen Lehti, 06.03.1888, nro 55, s. 1 Uudelleenvalinta

²¹⁶ SLS. SL1270 Garantföreningen 1891–1892. PTK no. 45, kokous. 22.3.1892.

²¹⁷ SLS. SL1270 Garantföreningen 1891–1892. PTK no. 48 vuosikokous, PTK no. 49, kokous 19.5.1892

²¹⁸ SLS, SL1270 Garantföreningen 1891–1892, Pöytäkirja nro 49. HBL 23.1.1893, nro 21, .2. Svenska Teaterns framtid

Intendentti Harald Molander erosi tehtävästään arvostelun vuoksi ja lehdistössä asia herätti laajaa huomiota. Toimittaja A. Berntson ryhtyi avoimeen hyökkäykseen Nya Pressenissä 31. tammikuuta 1893 julkaisemalla kirjeen ”Herra Harald Molanderille ja ruotsalaiselle teatterille”. Kirje arvosteli ankarasti teatterin johtoa, huonoa taloudenpitoa ja draamallista linjaa. Toimittaja Berntson vaati, että Ruotsalaisen teatterin oli irtauduttava ruotsalaisista ohjaajista sekä vierailevista näyttelijöistä ja toimittava voimilla, ”jotka ymmärtävät olosuhteemme tai ovat omaa lihaa ja verta”. Julkinen hyökkäys kärjisti käynnissä olleen kielij- ja kulttuuripoliittiseen keskusteluun kotimaisista suomen- ja ruotsinkielisistä teattereista.²¹⁹ Viisi viikkoa myöhemmin, 25.2.1893 varsinaisessa yhtiökokouksessa Takausyhtiön 138 jäsentä valitsi valtakirjoin uuden, F.W. Grönqvistin ja hänen kannattajiensa kannasta poiketen, seitsenjäsenisen johtajiston ja kuukautta myöhemmin August Lindbergin teatterin intendentiksi. Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin arvostelijat olivat voittaneet äänestyksen nimilistoillaan.²²⁰

Ruotsinkielisen teatterieliitin vetäytyminen taloudellisesta vastuusta sekä johtajistoon kohdistunut epäluottamus ja torjunta loukkasivat kunnallisneuvosta. Hän uhkasi toukokuussa 1893 Takausyhdistystä antamiensa lainojen ulosotolla sekä puvustoon, lavasteisiin ja muuhun irtaimistoon kohdistuvien panttioikeuksien pakkohuutokaupalla. Lopulta Takausyhtiö useiden kokousten jälkeen ja uusin velka- ja vekselijärjestelyin sai lainat maksettua F.W.Grönqvistille syksyllä 1893. Välikirje teatterieliitin ja johtaja Grönqvistin välillä sekä julkinen arvostelu olivat täydellinen vastakohta Grönqvistin aiemmille yhteiskunnallisille tunnustuksille. Teatteririidan jälkeen hän vetäytyi kaupungin julkiselta näyttämöltä ja palasi yksityisen teollisuuden pariin. Sitä ennen hän kuitenkin vastasi vielä toimittaja Berntsonin kritiikkiin tämän omalla kentällä, lehdistössä.

5.2 Viimeinen sana Hufvudstadsbladetissa

Helsingissä vuoden 1886 valtuustovaaleissa ruotsalaisella puolueella, fennomaanien kansallisella puolueella ja liberaalisella puolueella oli omat vaalilistansa samoin kuin Helsingin työväenyhdistyksellä. Järjestäytyneet puolueet ja niiden samanmieliset kannattajat ryhmittivät sanomalehtien ympärille. Ruotsinkielisessä lehdistössä Nya Pressen edusti jyrkkää linjaa, Hufvudstadsbladet maltillista ja Helsingfors Dagbladet liberaaleja. Suomenkielisistä lehdistä Uusi

²¹⁹ Nya Pressen, 31.01.1893, nro 29, 3. Harald *Molander och svenska teatern*

²²⁰ SLS, SL1270, Grantiföreningen 1891–1892, Garanföreningen, 25.2.1893 ja Garantieföreningen 1893–1895, 28.3.1893, 52

Suometar oli vanhasuomalaisten ja Päivälehti nuorsuomalaisten ja perustuslaillisten äänenkannattaja ja vuonna 1895 perustettu Työmies-lehti toi esille työväen aatemaailmaa.²²¹

Kielikysymys, muuttunut suhtautuminen Venäjään ja lisääntynyt yhteiskunnallinen liikehdintä kärjistikivät yhteistoimintaa liike-elämässä, yhdistystoiminnassa sekä hallinnossa. Kunnallisneuvos hankki omistukseensa Hufvudstadsbladet -lehtitalon osakkeita. Aftonbladet julkaisi 2.5.1892 kolmen rivin pikku-uutisen HBL:n varsinaisesta yhtiökokouksesta, jossa yhtiön toimitusjohtajaksi oli valittu toimittaja A.R. Frenckell ja hallituksen jäseniksi asessori Uno Kurten sekä kunnallisneuvos F.W. Grönqvist.²²² HBL oli osakeyhtiö, jonka pääomistaja oli vuodesta 1885 Frenckellin perhe.²²³ Yhtiö koostui lehden toimituksesta sekä omasta kirjapainosta, jotka toimivat uusissa toimitiloissa Bulevardin ja Erottajan kulmassa. Osakkeenomistajana F.W. Grönqvistin pyrki yleensä tehostamaan ja kasvattamaan yrityksen toimintaa. Hufvudstadsbladet Nya Tryckeri -painotalon konekanta uudistettiin heti samana vuonna ottamalla käyttöön uudet saksalaiset kaasukäyttöiset painokoneet, joiden kapasiteetti oli ennätykselliset 4200 lehteä tunnissa.²²⁴

HBL:n 50-vuotishistoriikissa lehden pitkäaikainen päätoimittaja Egidius Ginström kirjoitti lämpimästi toimittaja Axel Berntsonin taistelusta ”kotimaisen ruotsalaisen teatterin puolesta” ja totesi, että vuonna 1885 lehti oli siirtynyt uusille omistajille, jotka eivät lämminneet tälle aatteelle.²²⁵ Toimittaja Axel Berntsonin kahdeksan vuotta kestänyt työ HBL:n palveluksessa päättyi teatterikeskustelun kärjistyessä 1892. Tulkintani on, että lehden omistajien ja toimittajan näkemyserot sekä työsuhteen katkeaminen saattoivat lisätä terävyyttä Axel Berntsonin julkaisemaan kriittiseen kirjoitukseen Ruotsalaisen teatterin johtamisesta vuoden 1893 alussa.²²⁶

Päätoimittaja A.R. Frenckell kirjoitti lehdessään 21. tammikuuta 1894 kannanoton ”Ruotsalaisen teatterin tulevaisuudesta”. Frenckellin puheenvuoro oli rakentava, mutta siinä arvioitiin kriittisesti selkkauksen jälkeen nimitetyn uuden johtajiston toimintaa sekä esitettiin suuntaviivoja ja ehdotuksia jatkotoimenpiteille. Kirjoitus teki tehtävänsä ja vuoden 1894 varsinaisessa yhtiökokouksessa Takausyhdistyksen ja teatterin johtoon valittiin Aug. Arppe, ohi ehdolla olleiden toimittaja Axel Berntsonin - mutta myös teatterinjohtaja Harald Molanderin. Takausyhdistyksen

²²¹ Engman 2018. 272–273

²²² Aftonbladet 2.5.1893, nro 100, 2; Typografbladet, 15.5.1893, nro 5, 6. HBL ei julkaissut uutista yhtiökokouksesta. Suomen Vakuutusyhdistyksen aikakauslehti, 8.2.1915, N:o 4. Asessori Uno Kurten oli vakuutusyhtiö Kalevan pitkäaikainen pääjohtaja.

²²³ Ginström, 1964, 96. Frenckellit ostivat lehden August Schaumannilta. HBL 1.10.1885, 1.

²²⁴ Ginström 1964, 106–107.

²²⁵ Ginström 1964, 160, Ginström ei mainitse F.W. Grönqvistiä.

²²⁶ Ginström 1964, 107, A Berntson asui 1900–1908 Tukholmassa ja pyrki vaikuttamaan Suomen politiikkaa *levittämällä laittomia julkaisuja*. Hän palasi Suomeen lehdistön palvelukseen, muutti 1918 ulkomaille ja palasi vasta 1930-luvulla.

sihteerinä pitkään toiminut Axel Berntson erosi yhdistyksestä ”*protestina Arppen sopimuksen vuoksi*”.²²⁷

Kunnallisneuvos Fredrik Grönqvist erosi 1893 Ruotsalaisen Teatterin Takausyhtiöstä ja välirikko jäi pysyväksi. Päätoimittaja A. Frenckellin tammikuussa 1894 julkaisemassa puheenvuorossa voi kuulla F.W. Grönqvistin äänen:

Ongelmana on mahdottomuus löytää enemmän – vähemmän tai enemmän – päteviä henkilöitä, jotka olisivat halukkaita siirtymään johtoon. Se että halukkuus ja uhrautuneisuus tällaisissa olosuhteissa vähenee ja lopulta loppuu, ei ole ihme ja eikä vähintään siksi, että ne, jotka ovat uhranneet yrityksen hyväksi aikaa, vaivaa ja rahaa, saavat osakseen vain kiittämättömyyttä ja valituksia.

Teatterikriisin jälkeen 1893 kunnallisneuvos Grönqvist vetäytyi julkisista- ja luottamustehtävistään vieden kuitenkin loppuun valtuusmiehen viimeisen kauden vuoteen 1896.²²⁸

5.3 Käännekohta

Kunnallisneuvos ei enää aloittanut uusia rakennuskohteita, vaan hän kiinnostui jälleen teollisuudesta. Suomessa poliittinen ilmapiiri oli kiristynyt ja rakentamisen suhdanne heikkeni 1890-luvun alussa.²²⁹ Grönqvistien lapset olivat aikuistuneet tai aikuistumassa ja mielestäni kunnallisneuvoksen päätökseen suuntautua uuteen liiketoimintaan vaikuttivat myös pohdinnat liiketoiminnan riskeistä, lasten taloudellisen tulevaisuuden turvaamisesta sekä yritystoiminnan lähestyvistä sukupolvenvaihdoksesta ja siihen valmistautumisesta.

Grönqvistien perheessä 1890-luku oli ollut muutosten aikaa. Kotona seitsemästä lapsesta olivat vielä koululainen Felix Wilhelm²³⁰ sekä vasta alle kymmenvuotias Ebba Josefina²³¹. Vanhin tytär Ester Josefina oli avioitunut 22-vuotiaana vuonna 1890 Stockmannin kauppiasperheen pojan Karl Stockmannin kanssa. Stockmannit asuivat aluksi Grönqvistin kivitalossa, mutta muuttivat perheensä kasvaessa Rauhaniemen huvilaan. Vuonna 1894 Grönqvistin tytär Helmi Dorothea avioitui 22-

²²⁷ SLS, Garantiföreningen 1890–1893. Garantiföreningen, ptk.8.6.1894, nro 100 *Angrepp mot teaterledningen*

²²⁸ Uusi Suometar 20.04.1892, nro 90, 2.

²²⁹ Höijer, 1983, 85.

²³⁰ Nya Svenska Läroverket 1932. Matrikkeli. Felix ei kirjoittanut ylioppilaaksi. Opintojen jälkeen hän lähti kaupallisiin tehtäviin Saksaan.

²³¹ Privata Svenska Flickskolan 1889-1939. Opiskelijamatrikkeli, 162. Ebba päätti 16-vuotiaana opintonsa.

vuotiaana serkkunsa, leskeksi jääneen oikeusneuvos Nikolai Fredrik Forsströmin kanssa.²³²

Grönqvistien vanhin poika luutnantti Knut Fredrik oli palvellut upseerina Keisarikunnan tarkk'ampujapataljoonassa. Hän sairastui ja kuoli 30-vuotiaana ”pitkällisen kärsimyksen jälkeen” 23. tammikuuta 1891 Pietarissa ja haudattiin Helsinkiin. Esikoispojan kuolema Venäjällä saattoi myös vahvistaa vanhempien pyrkimyksiä koota perhe lähelleen Helsinkiin.²³³

Pojat Artur Wilhelm sekä Walter Fredrik lähtivät insinöörin uralle. DI Artur Wilhelm valmistui Dresdenin kuninkaallisesta teknillisestä korkeakoulusta 1896 ja viisi vuotta nuorempi veli vuonna 1900, jolloin hän oli suorittanut paperi- ja sähköinsinöörin opinnot. Artur Wilhelm siirtyi Dresdenistä Pietarin junkkarikouluun ja valmistui upseeriksi 1898 ja toimi tämän jälkeen kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin kaudella Suomen valtiosihteeriviraston ylimääräisenä virkamiehenä 1899–1903. Tämän jälkeen hän avioitui Elisabet Schäferin kanssa ja palasi Suomeen ja työskenteli isänsä yrityksissä.²³⁴ Nuorempi veli Walter Fredrik oli valmistumisensa jälkeen työskennellyt pankkialalla Lontoossa. Hän avioitui vuonna 1903 Emilia Matilda Heikelin kanssa sekä siirtyi myös isänsä yritysten palvelukseen Helsinkiin.²³⁵

F.W. Grönqvistille yhteistyö Frenckellin laajan teollisuussuvun jäsen kanssa jäsenten kanssa avasi mielenkiintoisia näkymiä uuteen kasvavaan teollisuudenalaan, vientivetoiseen paperiteollisuuteen, joka oli muutenkin kuuma puheenaihe 1890-luvun liikemies- ja talouspiireissä.

²³² Stockmann 2006, 43.

²³³ Nya Pressen 04.12.1890, nro 330 A, 2. Ilmoitus *Landsman I rysk tjänst*. Knut Grönqvist oli valmistunut Suomen kadettikoulusta 23-vuotiaana kesällä 1884; Nya Pressen 04.12.1890, nro 330 A, 2. *Luutnantti Grönqvist vapautettiin palveluksesta määrääjäksi 1.12.1889 alkaen*; HBL 24.01.1891, nro 22, 1. *Vanhempien suruilmoitus*. Nya Pressen 25.01.1891, nro 23, 1, *Tovereiden suruviesti*.

²³⁴ Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, Grönqvist Artur Wilhelm 23094; Valtiokalenteri 1902. Hän valmistui DI:ksi ja i upseeriksi 1898. Hän aloitti reservissä ratsumestarina 29-vuotiaana ylimääräisenä virkamiehenä 1899 ministerivaltiosihteeriksi Victor Procopen johtamassa Suomen valtiosihteerivirastossa. Victor Procopen erottua virastoa johti 1899–1904 venäläismielinen Vjatseslav von Plehve, joka myös toimi Venäjän sisäministerinä vuodesta 1902. Artur Grönqvist avioitui Elisabeth Schäferin kanssa kesällä 1904.

²³⁵ Henttinen 2008.

6 TAKAISIN TEOLLISUUTEEN

6.1 Kyröskosken Paperitehdasta ostamassa

Tampereen Uutiset kirjoitti heinäkuussa 1892, että kunnallisneuvos F.W. Grönqvist ”kuului ostaneen” kolmanneksen Kyröskosken paperitehtaasta Aug. Nyberg -vainajan perillisiltä. Kaupan välittäjänä oli toiminut pesänhoitaja, varatuomari Lauri Kivekäs Helsingissä. Kauppasopimus oli tehty 300 000 markan hinnasta kesäkuussa 1892.²³⁶

Hammaren & Co -yhtiö oli aloittanut Kyröskosken paperitehtaalla käärepaperin valmistuksen vuonna 1879. Yhtiön omistivat tamperelaiset kauppiat Gustaf Oskar Sumelius, Lars Johan Hammaren sekä kauppias August Nyberg, kukin kolmanneksen osuudella. Tehdas paloi 1880-luvulla, mutta investointien jälkeen tuotanto kasvoi ja tuotevalikoima laajeni pakkaus- ja tapettipaperiin. Koskivoimaa käyttävä sähkövoimalaitos otettiin käyttöön vuonna 1888. Tulipalo tuhosi tehtaan uudestaan elokuussa 1889. Tehtailijat rakennuttivat tiilestä uuden paperiruukin ja Kyröskosken paperikoneet käynnistyivät seisokkivuoden jälkeen jälleen vuonna 1890.²³⁷

Paperitehtaan palon jälkeen kauppias, tehtaan isännöitsijä August Nyberg menehtyi halvaukseen.²³⁸ Aamulehti kertoi, että isännöitsijä Nyberg oli kartuttanut puolen miljoonan markan omaisuuden, jonka hän ”itse köyhästä sepän pojasta alkain, oli uutteruutensa kautta koonnut”. Vainajalta oli jäänyt testamentti tekemättä, mutta ”epätäydellisissä konsepteissa” hän oli merkinnyt perijöikseen mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sekä Suomen Lähetyssseuran. Lehti pahoitteli, että testamentin puuttuessa jalot ajatukset jäivät täyttymättä ja ”tavara joutuu sukulaisille, joita elää Orimattilassa vähissä varoissa koko joukko”.²³⁹

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin osakekauppa Nybergin perikunnan kanssa kuitenkin epäonnistui ja hänestä ei tullut paperitehtaan omistajaa. Kyröskosken voimassa olevassa yhtiöjärjestyksessä vuodelta 1870 oli merkintä, että vanhojen yhtiömiesten oli hyväksyttävä osakekauppa kolmen kuukauden kuluessa kaupasta. Tehtailija L. J. Hammaren käytti etuosto-oikeuttaan ja osti August Nybergin osuuden.²⁴⁰

Seuraavana vuonna 1893 F.W. Grönqvist 1893 istui jo Hietaniemen Tapettitehdas Osakeyhtiön (Sandudd Tapetfabrik Aktiebolag) johtajistossa ja vuonna 1894 hän oli hankkinut omistukseensa

²³⁶ Bonsdorff von 1946, 120–121; Tampereen Uutiset 09.07.1892, nro 102, 3.

²³⁷ Teollisuustilasto 1890, Tehtaita ja käsityölaitoksia, sivu V. *Paperiruukkia*.

²³⁸ Aamulehti 5.9.1889, nro 106 A, 3. *Kyröskosken paperitehtaan palo*; Aamulehti 28.9.1889, no 116, 3. *August Nybergin (1830–1889) hautajaiset*.

²³⁹ Aamulehti 03.10.1889, nro 118, 2. *Kuoleman keskeyttämiä lahjoitusaikeita*

²⁴⁰ Bonsdorff von 1946, 121.

yhtiön osake-enemmistön. Kyröskosken paperitehtaasta tuli hänen tapettitehtaansa pitkäaikainen tapetin taustapaperin toimittaja.²⁴¹

6.2 Sanduddin tapettitehtaan omistajaksi

Helsingissä oli toiminut vuosina 1858–1885 tehtailija Georg Rieksin menestynyt tapettitehdas, joka oli työllistänyt kaupungissa yli 200 henkeä ja vienyt valtaosan tuotannostaan Venäjälle. Maiden välisen kaupan tullimääräysten kiristyessä tehtailija Georg Rieks siirsi Pohjoismaiden suurimman tapettitehtaansa tuotannon Pietariin elokuussa 1885.²⁴² Yrityksen muutto Pietariin vaikeutti helsinkiläisten kauppiaiden tapettien ja maalaustarvikkeiden kauppaa juuri rakentamisen nousukauden ollessa kuumimmillaan. Markkinatilanteessa oli selvä tarve uudelle tapettitehtaalle ja sen ohessa toimivalle kemiallisten tuotteiden valmistukselle. Helsinkiläiset liikemiehet perustivat Sanduddin Tapettitehtaan Osakeyhtiön joulukuussa 1885. Yhtiön isännöitsijäksi valittiin kauppias P.E. Färlander.²⁴³

Suhdanteiden heikentyessä Sanduddin tapettitehtaan taloudellinen tilanne vaikeutui 1890-luvun alussa. Kesäkuussa 1893 kolme yhtiön johtajaa erosivat hallituksesta ja koolle kutsuttiin ylimääräisen yhtiökokous kesällä 1893. Elokuussa Hietaniemen tapettitehtaan johtajisto vaihtui ja yhtiön hallituksen puheenjohtajaksi valittiin kunnallisneuvos F.W. Grönqvist, disponentiksi aikaisempi puheenjohtaja koristemaalari Karl. Konst. Hellsten sekä jäseniksi Grönqvistin luottomiehet tehtaanomistaja Paul Chemelewsky, rakennusmestari K.G. Sivenius sekä maalarimestari C.G. Lindström. Seuraavat ylimääräiset yhtiökokoukset lokakuussa 1893 käsittelivät kassaluoton uudistamista ja joulukuussa liikepääoman hankintaa sekä yhtiön sääntöjen muuttamista. Isännöitsijä Hellsten erosi tehtävästään joulukuun alussa ja joulukuun viimeisen päivän ylimääräisessä yhtiökokouksessa kunnallisneuvos F.V. Grönqvist valittiin Hietaniemen tapettitehtaan osakeyhtiön isännöitsijäksi.²⁴⁴

Sanduddin tapettitehdas oli vientiyritys, joka laajensi Grönqvistin liikkeenjohtamisen toimintakentän kansainvälisille markkinoille. Suomalainen tapettiteollisuus oli alansa

²⁴¹ Uusi Suometar 22.9.1912, 9. *Sanduddin uusi tapettitehdas Mosabackassa*

²⁴² Ignatius 1876, 90. Helsingissä toimi kaksi tapettitehdasta. Rieksin ”suurenmoinen laitos” valmisti noin 1,9 milj. rullaa *hienompia paperitapetteja* sekä *karkeampia* noin 1 milj. mk:n arvosta. J.E. Jurejewin tapettitehtaan tuotanto oli 100 000 rullaa ja reunuksia 50 000 markan arvosta.

²⁴³ Uusi Suometar 17.12.nro 293, 2. Perustavaan kokoukseen 16.12.1885 osallistuivat mm. kauppias P.E. Färlander, kauppias K.H. Renlund, kauppias Böckerman, kauppias A Sandberg, maalari C.G. Lindgren, maalarimestari C.G. Lindström ja liikemies A Palmu.

²⁴⁴ Uusi Suometar 17.8.1893, nro189 4. Ylimääräinen yhtiökokous aluksi kutsuttu 25.7.1893, siirretty 11.8.1893. Uusi Suometar 22.11.1893, nro 272, 1; Uusi Suometar 17.12.1893, Isännöitsijä Karl Konst. Hellstenin luopuminen isännöitsijän tehtävästä; Uusi Suometar, 4.1.1894, nro 3, 4. Ilmoitus F.W. Grönqvistin valinnasta; myös Suomalainen Wirallinen Lehti 04.01.1894, nro 3, 4.

kansainvälisillä markkinoilla ollut pitkään tunnettu toimija. Rieksin tapettitehtaalla oli ollut oma näyttelyosasto Pariisin maailmannäyttelyssä 1868, Wienin maailmannäyttelyssä 1873 ja Philadelphiassa vuonna 1876 sekä Pariisin maailmannäyttelyssä 1889. Lisäksi tehtailija Rieks oli edistänyt tuotteidensa vientiä osallistumalla Venäjän teollisuusnäyttelyihin ja esim. Suomen ensimmäiseen yleiseen näyttelyyn Helsingissä 1876. Pariisin näyttelyssä myös J.C. Frenckell & Son -yhtiö oli esitellyt tapetteja, painotuotteita, papereita sekä kirjoja. Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist jatkoi vienninedistämistä ja Sandudds Tapetfabrik osallistui valtavan suosion saavuttaneeseen vuoden 1900 Pariisin maailmannäyttelyyn markkinoiden siellä maalattuja ja painettuja tapetteja.²⁴⁵

Päivälehti uutisoi maaliskuussa 1900, että Hietalahden tapettitehdas oli laajentanut ”toimintaansa uuden osaston perustamisella ns. *Sanitary* -tapettien valmistamista varten.”²⁴⁶ Pariisin vuoden 1900 teollisuusnäyttelyn myyntiponnistukset tuottivat tulosta: marraskuussa Uusi Suometar uutisoi, että yhtiö oli saanut tapettitilauksen Englannista ”tapeteista, joilla oli se käytännöllinen ominaisuus, että niitä voitiin pestä.”²⁴⁷ Pestävät tapetit edistivät kotien puhtautta ja edullisia tapetteja vaihtamalla myös työväestöllä oli mahdollisuus uudistaa kotiaan: F.W. Grönqvist jatkoi hygienian edistämistä myös tapettiteollisuudessa. Hyvin alkaneet vientitoimet keskeytyivät, kun toukokuussa 1901 tehdas paloi öljykeittiöstä alkaneessa tulipalossa ja tuotantotilat ja varasto tuhoutuivat.²⁴⁸

Grönqvistin poika insinööri Walter Fredrik palasi Suomeen 1901 Dresdenistä, jossa hän oli täydentänyt opintojaan Kuninkaallisessa teknillisessä korkeakoulussa. Suoritettuaan insinööritutkinnon paperi- ja sähkötekniikasta hän aloitti nyt 25-vuotiaana työt Sanduddin palveluksessa isänsä apuna. Hietaniemen tapettitehdas menestyi ja kasvatti liikevaihtoaan. Kunnallisneuvos jatkoi yrityksen isännöitsijänä vielä seitsemän vuotta. Yhtiön johtajistossa toimivat myös vävy konsuli Karl Stockmann ja poika Walter Grönqvist. Vuonna 1908 insinööri Walter Grönqvist nimitettiin Sanduddin tapettitehtaan toimitusjohtajaksi.²⁴⁹

Walter Grönqvistin ensimmäinen vuosi yhtiön johdossa päättyi dramaattisesti, kun syyskuun alussa 1909 Hietaniemen tehtaalla syttyi ilmeisesti tapettien paino-osastolla tulipalo, joka raivoisalla voimalla tuhosi tehtaan ”miltei perustuksiaan myöten”. Palossa tuhoutuivat myös tehtaan varastot sekä teknillisen johtaja Townsendin asunto ja tehtaan työväen asuntoja. Haminan lehti uutisoi, että

²⁴⁵ Smeds 1996. 368. Liite: Suomalaiset näytteilleasettajat maailmannäyttelyissä 1867–1900.

²⁴⁶ Päivälehti 9.3.1900, no. 57, 7.

²⁴⁷ Uusi Suometar 11.11.1900, nro 282, 4. Yritys tuotti: osakkaille jaettiin 18 % tuotto ja henkilöstölle lahjapalkkiot.

²⁴⁸ Brandluren 31.5.1901, nro 5, 2.

²⁴⁹ Henttinen 2008. Walter Grönqvistin elämäkerta-artikkelissa nimitysvuodeksi merkitty 1901.

tehdas oli vakuutettu Suomen teollisuudenharjoittajain keskinäisessä paloapuyhtiössä noin 900 000 markasta. Palon vahingoiksi arveltiin nousevan 400 000 markkaan.²⁵⁰

Kunnallisneuvos jäi pois Sanduddin hallituksesta vuonna 1908 ja yhtiön johdossa jatkoivat vävyt Karl Stockmann sekä Adolf Forsström.²⁵¹ Kunnallisneuvos Grönqvist oli ilmeisesti päättänyt vetäytyä yrityksen johdosta täyttäessään 70 vuotta. Edeltävät 1900-luvun alkuvuodet olivat olleet työntäyteisiä, sillä F.W. Grönqvist oli hoitanut ystävänsä kauppaneuvos Chemelewskyn vararikkoon liittyviä omaisuusjärjestelyitä sekä myös Jokelan ja Raalan kartanon maakauppoja, joista seuraavissa luvuissa.

Tapettitehtaan palon jälkeen Sanduddin uusi tehdas rakennettiin ”maaseudulle” rautatien varteen Helsingin pitäjän Tapanilaan. Uusi, moderni ja suuri tapettitehdas oli pinta-alaltaan 18 000 m² ja sen yhteyteen rakennettiin väri-, vernissa- ja lakkatehdas sekä teknokemiallinen tehdas. Tehdas valmistui syksyllä 1912, kunnallisneuvoksen kuoleman jälkeen.²⁵²

6.3 Kauppaneuvos Paul Chemelewskin vararikko

Suomessa vuosisata oli vaihtunut kireässä poliittisessa ilmapiirissä kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin johtamana. Talouden heikentyessä rakennustoiminta pääkaupungissa taantui. Rakentaja-lehti kirjoitti 1.1.1901:

Vaikean taloudellisen tilan ahdistamana ja epävarman valtiollisen tilan pelottelemana on vuosi 1901 uuden vuosisadan aamu alkanut Suomen kansalle. Arkailevana ryhtyy ammattimies ja tehtailija uusiin yrityksiin, joita ilman maan teollisuus saattaa arveluttavasti lamaan.²⁵³

F.W. Grönqvistin luotettu ja pitkäaikainen liikekumppani Paul Chemelewsky ajautui vararikkoon sekä sairastui ja halvaantui.²⁵⁴ Hän oli pitkään toiminut Grönqvistin yhtiöissä hallituksen jäsenenä mm. Sanduddin tapettitehtaassa sekä hotelli Kämpissä. Tehtaanpatruuna Chemelewski omisti Jokelan tiilitehtaan sekä Jokelan kartanon tehokkaan maatilan Tuusulassa. Hän oli kehittänyt ja patentoinut tiilenpoltoon uusia menetelmiä ja tunsikin laajasti kiviteollisuutta. Paul Chemelewski oli ostanut kolmesta rakennustuoteyhtiöstä osake-enemmistön vuonna 1897 ja toimi Osakeyhtiön, Helsingin Asfaltti Osakeyhtiön, Osakeyhtiö Ruoholahden Kaakelitehtaan sekä Helsingin Sementtivalimo Osakeyhtiön johtajana. Kaupungin johtavat arkkitehdit Theodor Höijer, Sebastian

²⁵⁰mm. Työmies 3.9.1910, nro 202, 4; Helsingin Sanomat 3.9.1919, nro 202, 5; ja laajasti Suomen lehdistössä.

²⁵¹ Registeringstidning för Varumärken 01.01.1908, nro 353, 9.

²⁵² Uusi Suometar 22.9.1912, nro 219, 9. *Suurenlainen tehdasliike siirtynyt Helsingistä maaseudulle.*

²⁵³ Suomen Teollisuuslehti 01.01.1901, nro 1, 14. rakennusosaston uutisosa.

²⁵⁴ Hoffman 2008.

Gripenberg ja C.G. Hjort af Orsnäs sekä rakennusmestari K.G. Sivenius ja insinöörit Robert Huber yhdessä Richard Hindström kanssa olivat aikaisemmin omistaneet yhtiöt. He olivat perustaneet tai tulivat omistajiksi yhtiöihin Helsingin rakentamisen korkeasuhteessa 1880-luvulla.²⁵⁵

Ruoholahdessa toimiva Helsingin Asfaltti Osakeyhtiössä (Helsingfors Asfalt Aktiebolag), suoritti asfaltointeja ja valmisti mm. kattuhuopaa ja pikeä sekä erikoisuutena asfalttihuovalla päällystettyjä kuljetettavia puutaloja.²⁵⁶ Osakeyhtiö Ruoholahden Kaakelitehdas (Aktiebolag Gräsvikens Kakelfabrik) valmisti mm. kaakeliuuneja ja Helsingin Sementtivalimo Osakeyhtiön (Helsingfors Cementgjuteri Aktiebolag) tuotevalikoimaan kuuluivat mm. portaat ja lattiatuotteet.

Yritysten velkojat asettivat konkurssihallinnon, jonka hallintomiehiksi nimitettiin pankinjohtajat kreivi Carl Mannerheim sekä Kaarlo Castren, asessori Carl Sybergson sekä kunnallisneuvos F.W. Grönqvist. Suomalaisessa Wirallisessa lehdessä ilmoitettiin 23.11.1901, että vararikon vuoksi Chemelewskin Ruoholahdessa toimivien yritysten yhtiökokoukset valitsivat toimeenpanevaksi johtajaksi F.W. Grönqvistin. Kunnallisneuvos Grönqvistin otti hoitoonsa pitkäaikaisen kumppaninsa kriisiytyneet liikeasiat.²⁵⁷

Kunnallisneuvos alkoi selvittää vararikkoon ajautuneita yrityksiä ja aloitti konkurssimenettelyt. Kaakelitehtaan liiketoiminnan osti kesällä 1903 uusi samanniminen yhtiö, Ruoholahden Kaakelitehdas Osakeyhtiö (Gräsvikens Kakelfabriks Aktiebolag), jonka johtajistoon tulivat pankinjohtaja C. Cronstedt, vapaherra B von Troil sekä herra Karl Törngren.²⁵⁸ Helsingin Sementtivalimon varat likipitään kattoivat velat mutta Helsingin Asfaltti Osakeyhtiössä velat ylittivät varat vajaalla 200 000 markalla.²⁵⁹ Helsingin Sementtivalimo Osakeyhtiön konkurssipesän liiketoiminnan osti vuonna 1905 Helsingin Sementtivalimo A. Lindfors & Co.²⁶⁰ Asfalttitehtaan

²⁵⁵ Hakkarainen, Putkonen 1995. 38; Finlands handelskalender 1.1.1883, 68. Gräsvikens Kakelfabrik Ab:lle oli siirtynyt Th. Höijerin omistama Eichingerin kaakelitehdas. Nya Pressen 4.7.1887, nro 177, 1. esim. Asfaltti Osakeyhtiössä kaikki olivat perustajajäseniä 1887. Registeringstidning för varumärken 10.06.1897, nro 45, 4–5 ja 8.

²⁵⁶ Wiborgsbladet 23.6.1893, nro 143, 2. *Finland på den hygieniska utställningen i Petersburg*

²⁵⁷ Suomalainen Wirallinen Lehti 23.11.1901, nro 274, 4; Registeringstidning för varumärken, 24.12.1901, nro 187, 1. Chemelewskyn vetäytyminen, yhtiön johtoon Th. Höijer, Robert Huber sekä Evert Riddenstrand yhteisvastuullisesti.

²⁵⁸ Helsingfors-Posten 19.6.1903, nro 164, 4; Finlands Allmänna Tidning 13.11.1907, 2 ja 1.9.1909 2. Registertidningen, n:o 380, 131. Ruoholahden Kaakelitehdas myi 1907 tontin ja 1909 yhtiö teki konkurssin.

²⁵⁹ Päivälehti 04.05.1902, nro 102. Konkurssiasioita. Grönqvist järjesti yhtiön pääomituksen 180 000 markalla.

²⁶⁰ Registeringstidning för varumärken 9.7.1902 no 197, 5. *Konkurssi. Täydentäviä yhtiötietoja* -mukaan toimintaa jatkoi Helsingfors Cementgjuteri A Lindfors & Co vuonna 1905,

<https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa/helscement.shtml>; Finlands Allmänna Tidning 28.6.1905, nro 269, 6.

Helsingfors Nya Cementgjuteri & Byggnadsagenturaffär, A Lindfors & Co. perustettu 22.3.1905. Helsingfors Cementgjuteri (uusi) jatkoi toimintaansa vuoteen 1933 omistajien vaihtuessa. Helsingfors Asfalt Ab -yhtiö purkautui <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa1.html#h> <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/fhel.html>

liiketoimintaa jatkamaan F.W. Grönqvist perusti uuden samannimisen yhtiön Helsingin Asfaltti Osakeyhtiön. (Helsingfors Asphalt Aktiebolag).²⁶¹

Tapansa mukaan F.W. Grönqvist teki nopeita päätöksiä tervehdyttääkseen yritysten toimintaa. Hän siirsi Helsingin Asfaltti Osakeyhtiön sekä myös Sementtivalimo Osakeyhtiön toiminnot Ruoholahdenkadulta Hakaniemeen uusiin toimitiloihin. HBL uutisoi syyskuussa 1902, että sementtivalimon tuotanto kasvaa, kun sementtiputkia valmistetaan viemärointiin ja puhelinkaapelointiin ja kun sementtilevyjen valmistus käynnistyy uuteen ”vielä meillä tuntemattomaan käyttökohteeseen”. Samoin lehti kertoi, että Hakaniemen torille on vedetty rautatiekiskot, niin että tehtaille sekä J.D. Stenbergin & Sönerin mekaniikkatehtaalle avautuu rautatieyhteys. Arkkitehti Theodor Höijer piirsi yhtiölle uudet kaksikerroksiset tehdasrakennukset Haapaniemenkadulle Sörnäisiin.²⁶² Rakennus jäi Th. Höijerin ja Grönqvistin viimeiseksi yhteiseksi projektiksi, sillä Höijer sai sydänkohtauksen vuonna 1894 ja osittain halvaantui.²⁶³

Tulkintani mukaan kunnallisneuvos F.W. Grönqvist ei enää 1900-luvulla innostunut melko pienten rakennustuotealan yritysten liiketoiminnasta eivätkä suhdanteetkaan olleet suotuisat.²⁶⁴ Selvitysmiehenä hän valvoi velkojien etuja, loi edellytyksiä yritysten taloudellisen tilanteen vakiinnuttamiseksi ja jatkumiseksi sekä pyrki lisäämään pesän varallisuutta. Aineistoni ei vastaa kysymykseen, tuliko F.W. Grönqvististä konkurssipesän selvittämisen yhteydessä kaikkien näiden yhtiöiden osakas tai rahoittaja. HBL totesi muistokirjoituksessaan, että kunnallisneuvos oli toiminut yhtiöiden toimitusjohtajana.²⁶⁵ Käsityö- ja teollisuusyhdistyksen matrikkelissa todetaan, että F.W. Grönqvist johti kahta Helsingin suuryritystä, Sanduddin tapettitehdasta ja Helsingin Asfaltti-Osakeyhtiötä ja edisti näin pääkaupunkiseudun teollistumista.²⁶⁶ FM Eeva Maija Viljo toteaa, että ”suotuisten suhdanteiden vallitessa hänen onnistui luoda eräänlainen rakennusteollisuuden pienoisimperiumi”. Viljo sisällyttää imperiumiin Sanduddin tapettitehtaan, Helsingin Asfalttiosakeyhtiön, Jokelan tiilitehtaan, Grönqvistin kivitalon ja Kämp hotellin.²⁶⁷

²⁶¹HBL 24.05.1902, nro 137, 1. Helsingfors Asphalt Aktiebolagin toiminta jatkui Evert Ridderstadin johdolla; Registeringstidning för varumärken, 4.5.1903 nro 215, 7. Registeringstidning... 6.6.1903 nro 218, 5 (153).

²⁶² HBL 3.9.1902, nro 238, *Industriellt*; Hakkarainen, Putkonen 1995, 60.

Täydentäviä yhtiötietoja -mukaan toimintaa jatkoi Helsingfors Cementgjuteri A Lindfors & Co.
<https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa/helscement.shtml>.

²⁶³ Höijer 1893, 88-89.

²⁶⁴ Finlands handelskalender 1.1.1903. Valmistusarvot 1902 Cementgjuteri 170 000 mk, Kakelfabrik 205 000 mk, Asfalt 1 112 000 mk

²⁶⁵ HBL 22.04.1912, nro 108, 3.

²⁶⁶ VIITE UUSI MATRIKKELI HKTY

²⁶⁷ Viljo 2004.

6.4 Tiilitehtailijaksi ja kartanonomistajaksi

Kauppaneuvos Chemelewskyn vuonna 1880 rakennuttama Jokelan kartano ja tiilitehdas, Jokela Gods och Tegelbruk, Tuusulassa muodostivat vararikossa perheen merkittävimmän omaisuuserän.

²⁶⁸ Konkurssihallinto aloitti yrityksen ja maatilan myynnin maaliskuussa 1902. Omaisuuden myynti-ilmoituksessa kerrottiin, että Jokelan tilalla ”maanviljelystä hoidetaan uusimpien koneiden ja maanviljelyskalujen avulla suurella vuotuisella voitolla” ja että Jokelan tiilitehtaan ”vuotuinen nettovoitto on vuosi vuodelta kohonnut”.²⁶⁹ Kesäkuun lopussa 1902 sanomalehdet uutisoivat, että kunnallisneuvos F.W. Grönqvist oli ostanut Jokelan kartanon ja sen mailla sijaitsevan tiilitehtaan 600 000 markalla.²⁷⁰

Tiilitehtaan ja tilan hoitajaksi saapui joulukuussa 1902 Josefina Grönqvistin sisarenpoika, agronomi Oscar Fredrik Forsström. Hän oli itsekin tilanomistaja ja hänellä oli hoidossaan myös muita suurtiloja. Oscar Forsström oli aiemmin perustanut perunajauhotehtaan Porvooseen mutta se tuhoutui tulipalossa. F.W. Grönqvist perusti Jokelaan uuden tärkkelystehtaan Finska Stärkelse Fabriks Ab:n J ja uusi tärkkelystehdas käynnistyi 1903. Tehdas käytti raaka-aineenaan tuontimaissia, mutta sen toiminta päättyi jo vuosikymmenen vaihteeseen.²⁷¹

Kunnallisneuvos F.G. Grönqvist oli 63-vuotias hankkiessaan Jokelan maatilan sekä tiilitehtaan. Perhe kokoontui kesäisin yhteen viettämään aikaa perhepiirissä, mutta talvisin kunnallisneuvos perheineen oleskeli ulkomailla tai kaupunkikodissaan.²⁷² Kartanoisännän kesäinen maaseutuelämä sopi hyvin 64-vuotiaalle varakkaalle herrasmiehelle ja hänen perheelleen 1900-luvun alun ihanteiden mukaan. Pääkaupungin ilmapiiri oli muuttunut jännitteiseksi ja levottomaksi ja maaseutu tarjosi rauhallisemman ympäristön. Kunnallisneuvos seurasi Suomen poliittisesti muuttunutta tilannetta poikansa ratsumestari Artur Grönqvistin välityksellä myös Venäjän poliittisesta keskuksesta Pietarista, jossa Artur Grönqvist oli työskennellyt Suomen valtiosihteeriviraston virkamiehenä neljän vuoden ajan vuoteen 1903. Artur Grönqvist avioitui Pietarissa vuonna 1904 venäjänsaksalaisen Elisabeth Schäferin²⁷³ kanssa ja palasi tämän jälkeen vaimonsa kanssa Suomeen.

²⁶⁸ Hoffman 2008. ”Paul Chemelewsky”. Kauppaneuvokselle jäi vararikosta huolimatta varallisuutta ja hän muutti perheineen maatilalleen Kallvikin kartanoon Espooseen, jossa hän jatkoi Kallvikin tiilitehtaan sekä vuokraamaansa Leppäkosken tiilitehtaan toimintaa vaimonsa nimissä. Hän kuoli 67-vuotiaana 1915.

²⁶⁹ Päivälehti 30.03.1902, nro 73B, 1. Ilmoitus Jokelan kartanon ja Jokelan tiilitehtaan myynnistä. Spoof 1997, 44. Kauppakirja 27.6.1902.

²⁷⁰ mm. Uusi Suometar, 29.06.1902, nro 147, 4; Päivälehti 1.7.1902, nro 148, 2; Kauppalehti 16.6.1909, nro 24, 10.

²⁷¹ Spoof 1997, 54, 120.

²⁷² Spoof 1997, 183, 188.

²⁷³ Spoof 1997, 135.

Kunnallisneuvos oli aloittanut uuden huvilan rakennuttamiseen Arturille ja tämän perheelle Jokelan kartanon päärakennuksen läheisyyteen. Artur Grönqvist perheineen ei kuitenkaan palattuaan Suomeen muuttanut Uudeksi huvilaksi kutsuttuun maalaiskartanoon. Tulkintani mukaan kauppaneuvoksen ajatuksena oli ollut, että Artur Grönqvist ottaisi Jokelan hoitoonsa. Hän ei kuitenkaan innostunut maataloudesta ja ilmeisesti perhe asui usein ulkomailla, sillä heille syntyi Monte Carlossa tytär Saga.²⁷⁴ Avioliitto purkautui eroon vuonna 1909. Seuraavana vuonna F.W. Grönqvist vuokrasi Uuden huvilan Suomen Wanutehtaan isännöitsijä John Jonssonille, joka myöhemmin osti huvilan tontteineen vuonna 1911.²⁷⁵

Jokelan tilanhoitaja agronomi Oscar Forsström lähti toimestaan lokakuussa 1906 Oittiin ja ryhtyi tiilitehtailjaksi.²⁷⁶ Lokakuussa samana vuonna Grönqvistin nuorin tytär Ebba Grönqvist avioitui insinööri Gösta Mickelssonin kanssa.²⁷⁷ Gösta Mickelsson oli valmistunut 27-vuotiaana insinööriksi Dresdenin Polyteknillisestä korkeakoulusta edellisenä vuonna. Ennen ulkomaille lähtöään hän oli eronnut aliluutnanttina Suomen kaartista vuonna 1902 monien muiden upseerien tavoin vastalauseeksi venäläistoimille.²⁷⁸ Pian nuorten häiden jälkeen 1907 alussa kunnallisneuvos F.W. Grönqvist myi Jokelan maatilan tiilitehtaineen Gösta Mickelssonille. Tulkintani on, että isän toiveena oli, että vävy puolestaan ottaisi hoitoonsa Jokelan liiketoimet ja perhe asettuisi kannattavan tiilitehtaan ja maatilan omistajiksi maaseudulle. Mickelssonien kartanoelämä päättyi kuitenkin pian onnettomasti, sillä Gösta Mickelsson poistui salaa maasta jo kesällä 1907 ja matkusti Yhdysvaltoihin. Hän kavalsi Jokelan tiilitehtaan ja kartanon varat ja jätti jälkeensä yli 1,7 milj. markan maksamattomat velat. Lasta odottava Ebba jäi konkurssiin ajautuvan tilan ja tiilitehtaan haltijaksi.²⁷⁹

Kunnallisneuvos Grönqvist ja kauppaneuvos Ernst Dahlström Turusta olivat Gösta Mickelssonin suurimmat velkojat ja hakivat hänet konkurssiin syyskuussa 1908.²⁸⁰ Tapahtumista uutisoitiin

²⁷⁴ Spoof 1997, 47 sekä KA Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, II riita-asiain tuomiokirja Ca II:369. PTK 10.10.1935 § 15. Liite. Saga Grönqvist syntyi 11.12.1905.

²⁷⁵ Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, *Grönqvist Artur Wilhelm* 23094; HYÖ 1901. Valtiokalenteri, ”Grönqvist Artur W.”.

²⁷⁶ Spoof 1997, 120.

²⁷⁷ Lagus, Schulten af, Thesleff, Östenson 1939, 162. Ebba Grönqvist oli 16-vuotiaana päättänyt opintonsa. Hän avioitui 20-vuotiaana 30.10.1906 Gösta Mickelssonin kanssa.

²⁷⁸ Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, *Mickelsson, Gösta (Gustaf) Mathias*. s. Viipuri 27.10.1878; ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853–1899/; Hakkapeliitta -lehti 2.2.1929 no. 5. Suomen kaartin loppusatu.

²⁷⁹ KA, Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, Ca: II:369. Pöytäkirja 10.10.1935 § 15. Sukuselvitys, liite. Ebba Fredrika Grönqvist sai pojan Rolf Matias Mickelsson (s. 15.9.1907). Hän sai eron ensimmäisestä puolisoistaan 22.3.1910 Berlin-Lichterfeldessä ja avioitui Kööpenhaminassa hallitusneuvos Oscar Plodecin kanssa. Hän kuoli 36-vuotiaana Berliinissä 20.6.1920. Häneltä jäi kaksi lasta;

Westerlund 2004, 88–89. Gösta Mickelsson matkusti Yhdysvaltoihin ja palasi Ranskaan I. maailmansodan aikana. Hänet teloitettiin vakoilusta Saksan lukuun Vicennesin linnassa 15.10.1917.

²⁸⁰ Suomalainen Wirallinen Lehti, 25.09.1908, nro 222, 5.

laajasti lehdistössä. Jokelan tilan maita ja palstoja myytiin sekä Gösta Mickelssonin omaisuuden konkurssihuutokaupassa että tämän jälkeen vapaaehtoisin huutokaupoin ostajille. Tilalla oli laajat viljelmät sekä maitotilalla 125 naudan karja. Hevosia oli 40 ja tilalla oli lisäksi runsaasti erilaista konekanta ja irtaimistoa. Kunnallisneuvos Grönqvist osti tiilitehtaan ja Jokelan päätilan rakennuksineen uudestaan itselleen konkurssihuutokaupasta kesäkuussa 1909.²⁸¹

Jokelan tiilitehtaan tuotanto kaksinkertaistui F.W. Grönqvistin omistusaikana. Ajan sosiaaliset ja poliittiset muutokset muuttivat myös tehdasyhteisöjä. Jokelan Tiilitehtaan ammattiosasto oli perustettu vuonna 1907 ja siihen oli liittynyt 176 jäsentä eli noin puolet työväestä. F.W. Grönqvist muiden tilanomistajien joukossa solmi työehtosopimuksia ja neuvotteli lakkotilanteissa.²⁸² Jokela oli 1910-luvulla Suomen tehokkain tiilitehdas, joka pystyi tuottamaan yhdeksän miljoonaa tiiltä vuodessa.²⁸³ Jokelan maatila sekä tiilitehdas siirtyivät kunnallisneuvoksen poismenon jälkeen leski Josefina Grönqvistille, joka myi tilan insinööri Artur Grönqvistille 15.5.1913 ja hän puolestaan edelleen 26.3.1917 liikemies Johannes Blennerille ja tämän puolisolle Lilly Kajanus-Blennerille.²⁸⁴

6.5 Raalan kartano

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist oli ryhtynyt Jokelan oston jälkeen hankkimaan lisää maata. Lokakuussa 1904 HBL uutisoi uudesta suuresta tilakaupasta, jossa F.W. Grönqvist oli ostanut Anders G. Adlercreutzilta Nurmijärven pitäjältä Raalan allodiasäterin, mutta poikkeuksellisesti ”kauppahinta ei ollut tiedossa”.²⁸⁵ Raalan suurmaatila oli kooltaan noin 6000 hehtaaria ja kauppaan kuuluivat maatilán tarpeiston ohella myös Vantaanjoen Nukarinkoskella sijaitseva vesisaha sekä mylly. Lähteistäni ei ilmennyt, miksi Anders G. Adlercreutz luopui perintömaistaan, mutta hän oli jo talvella 1902 aloittanut kolme vuotta kestäneet voimalliset metsien hakkuut tiloillaan ilmeisesti rahavarojen hankkimiseksi.²⁸⁶

Tilakaupan jälkeenkin tilanomistaja Adlercreutz jatkoi omaisuutensa realisointia ja 1905 hän oli lehtitietojen mukaan myynyt Nukarin veroratsutilan sekä Jokelan tiilitehtaan läheisyydessä

²⁸¹ Kauppalehti, 16.06.1909, nro 24, 10. *Liikkeen kauppa*. Suomalainen Wirallinen Lehti 28.4.1909, nro 96. 5. *Suuri kiinteistöjen ja tiilitehtaan huutokauppa*.

²⁸² Spoof 1997, 144–145. Esim. Työmies 18.4.1912, nro 89, 4.

²⁸³ Leponen 1981, 209.

²⁸⁴ KA, Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, Perukirjadiaari Ao:22, 1899–1923, Grönqvist, Fredrik Wilhelm, 169777. Spoof 1997, 49, 97.

²⁸⁵ HBL 6.10.1904, nro 271, 4. *Stort egendomsköp*.

²⁸⁶ esim. Uusimaa 25.1.1904, nro 9, 4 ja Uusimaa 9.5.1904, nro 51, 4. Kartano palkkasi *rajattoman määrän* propsin tekijöitä ja ajajia Raalan metsään sekä kuljettamaan kuitupuuta Jokelan asemalle. Tukit sahattiin omilla sahoilla Nukarin ja Raalan sahoilla. Keväällä ajomiehiä tarvittiin lautojen ja lankkujen ajoon asemalle.

toimivan Kolson tiilitehtaan Tuusulan pitäjältä tiilitehtaanhoitajalleen Selim Fröbergille 260 000 markan kauppasummasta.²⁸⁷ Raalan lampuodit ja torpparit esittivät Senaatille helmikuussa 1905, että valtio ostaisi Grönqvistin kartanon maata hakijoille myytäväksi. Kunnallisneuvos oli myös itse tehnyt senaatille myyntitarjouksen Raalan tilasta palstoitettavaksi tilattomille. Senaatti hylkäsi anomuksen kuitenkin toukokuussa 1905.²⁸⁸ F.W. Grönqvistin vävy Karl Stockmann puolestaan oli myynyt Vihdissä sijaitsevan Simolan maatilansa Anders G. Adlercreutzille 78 000 markalla kesällä 1905.²⁸⁹

Kesäkuussa 1905 Niklas Järnefeltin Maanmittaustoimisto käynnisti Grönqvistin toimeksiannosta Raalan tilan myynnin vapaaehtoisella huutokaupalla pidettäväksi heinäkuun 4. päivänä 1905.²⁹⁰ Myyntiin tuli Raalan kartanon päärakennus sekä tila, jonka pinta-ala oli 1019 ha. Tilasta noin puolet oli peltoja ja niittyjä, hyvin hoidettuja torppia oli 19. Lisäksi myynnissä oli 43 itsenäistä muuta tilaa, joista suurin oli 754 ha ja muiden koko vaihteli 34 hehtaarista 130 hehtaariin, kaikki ”rakennuksineen erinomaisessa kunnossa”. Kaksi viikkoa myöhemmin oli myyty yhdeksän tilaa maanviljelijöille, mutta päätila ja pientiloja oli vielä myymättä.²⁹¹

Elokuussa 1905 tarjottiin myyntiin 1750 hehtaarin suurtilaa noin 420 000 markalla sekä 200 000 markan kuoletuslainalla ja lisäksi myynnissä oli pikkutiloja tai ”lohkottuja tiloja ja palstoja mielen mukaan”.²⁹² Nurmijärven Raalan allodiaalisäteristä oli helmikuussa 1906 myymättä noin 1000 hehtaaria, josta ”peltoa ja niittyä noin 880 tynnyrinalaa (n. 440 ha), metsiä myytäväksi yli talon tarpeen noin 45 000 markan arvosta.” Lisäksi tilaan kuului 17 torppaa. Tilakokonaisuuden hintapyyntö oli 320 000 markkaa ja ilmoituksessa esitettiin, että ”suurempi kiinnityslaina voi siirtyä ostajalle”. Grönqvistin omistusaikana Raalan tilanhoitajana toimi agronomi Oscar Forsström.²⁹³ Noin kahden vuoden omistustajan jälkeen kesäkuussa 1906 Grönqvist myi Raalan jäännöstilän sekä

²⁸⁷ HBL 6.10.1904, nro 271, 6. *Maan hankinta tilattomalle väestölle.*

²⁸⁸ Suomalainen Wirallinen lehti 22.2.1905, nro 44, 1. Uusi Suometar 31.05.1905, nro 125, 3; HBL 6.10.1904, nro 271 6. *Maan hankinta tilattomalle väestölle.*

Elfing 1902, 1–2. Valtion maanhankinta tilattomille alkoi 1892–95. Asetus Tilattoman väestön lainarahastosta annettiin 7.4.1902. Valtion varoista lainoitettiin kuntia ja uutuutena osuuskuntia, jotka välittäjinä myönsivät lainoja tilattoman väestön maatilojen ostoon, rakentamiseen ja tilan käynnistämiseen. Valtio oli *kokeiluluonteisesti* aikaisemmin hankkinut maita myös suoraan myytäväksi.

²⁸⁹ Stockmann 2009, 38.

²⁹⁰ HBL 22.6.1905, no 167, 4.

²⁹¹ Uusimaa 14.7.1905, nro 79, 3 *Maatilakauppoja*

²⁹² Uusimaa 18.08.1905, nro 94, 4, Lahden Lehti, 31.08.1905, nro 98, 4; Helsingin Sanomat, 25.11.1905, nro 27 ,8 jne.

²⁹³ Spoof 1997, 120.

kartanon irtaimistoinen takaisin tilanomistaja Anders G Adlercreutzille 270 000 markasta. Maatilan pinta-alaa ei enää mainittu.²⁹⁴

Vuonna 1907 kunnallisneuvos Grönqvist oli myynyt Jokelan tiilitehtaan ja kartanon Gösta Mickelssonille. Samaan aikaan Kolsan ja Raalan omistusjärjestelyt edelleen jatkuivat vielä 1907 helmikuussa, jolloin Anders G. Adlercreutz lehtitietojen mukaan oli myynyt omistamansa Kolsan tiilitehtaan Jokelan tiilitehtaalte 160 000 markasta. Ilmeisesti Adlercreutz oli hankkinut tehtaansa takaisin tehtaanhoitajaltaan. Kaupasta ilmoitti jälleen Fredrik Thuringin asianajo- ja myyntitoimisto.²⁹⁵ Anders Adlercreutz sai päätökseen Kolsan tiilitehtaan sekä Raalan kartanon maakaupat, kun hän myi omistuksensa osakeyhtiömuotoiselle Kolsan Maatila- ja Tiilitehdas Osakeyhtiölle alkuvuodesta 1908.²⁹⁶ Myös Grönqvistin kaksi vuotta kestänyt ja Niklas Järnefeltin maanmittaustoimiston avustuksella suoritettut Raalan maatilan kiinteistöjärjestelyt ilmeisesti päättyivät.

Aineistoni ei anna selkeää vastausta siihen, miksi kunnallisneuvos ryhtyi näin laajamittaisiin kiinteistö- ja tiiliteollisuuden yritysjärjestelyihin ostaessaan Jokelan tilan 1902 sekä alkaessaan 1904 järjestellä Raalan maatilojen omistuksia. Vaikuttimena saattoivat olla tiilitehtaisiin tai niiden raaka-ainevaroihin liittyvät järjestelyt, rahoitus- tai vakuusjärjestelyt tai mahdollisesti kunnallisneuvos oli järjestellyt omaisuuttaan miettiessään lastensa tulevaisuutta. Maaseutukartano toi vuosisadan alkuvuosikymmenillä kartanonomistajan arvostetun aseman sekä turvasi vakaan taloudellisen tuoton. Ebba Grönqvistin perheen osalta tulevaisuudensuunnitelmat epäonnistuivat ja tehdas- ja tilakaupat Gösta Mickelssonin kanssa ajoivat kunnallisneuvoksen taloudellisesti vaikeaan tilanteeseen samaan aikaan kun hän myös järjesteli Paul Chemelewskyn vararikon jälkeen rakennusteollisuuden yritysten tulevaisuutta.

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin jäämistössä oli perunkirjan mukaan Jokelan kartano sekä maatiloja pinta-alaltaan yhteensä noin 130 hehtaaria. Insinööri Walter Grönqvist harjoitti maataloutta aluksi isänsä tiloilla ja myöhemmin omistamillaan suurtiloilla useita vuosikymmeniä.²⁹⁷ Hän oli innostunut maa- ja karjataloudesta ja hankki omistukseensa Tuusulasta 1917 Anttilan

²⁹⁴ HS, 25.11.1905, nro 270, s. 8 *Vanha herraskartano kaupaksi*; HS, 09.02.1906, nro 32, s. 8 *Raalan allodiaalisäteri*; HS, 01.07.1906, nro 149A, s. 4 *Maatilakauppoja*

²⁹⁵ Veckobladet 27.2.1907, nro 17, 2 *Landsorten*

²⁹⁶ Suomalainen Wirallinen Lehti, 21.2.1908, nro 43, 1; Registeringstiddning för varumärken 1.1.1908, nro 348, 20. Kolsan maatila- ja tiilitehdas Oy:n hallitukseen kuuluivat Joh. Pelin, Kaarlo Kallio, T. Isotupa, ja varalla P.J. Walkeapää.

²⁹⁷ Henttinen 2010. *”Grönqvist Walter”*. Biografian mukaan Walter Grönqvist hoiti viitisentoista vuotta isänsä omistamaa Raalan kartanoa Nurmijärvellä sekä Jokelan tilaa ja tiilitehdasta.

kartanon (Thusby) joka suurimmillaan oli pinta-alaltaan noin 800 hehtaaria. Hän sai myöhemmin ansioistaan maatalousneuvoksen arvon.²⁹⁸

FM Eeva Maija Viljo kirjoittaa, että ”Nurmijärven Raalan kartanokin, jonka Grönqvist osti vanhoilla päivillään 1904 ja jonne hänen olisi odottanut kotiutuvan, näyttää sekin olleen lähinnä kauppatavaraa, koska hän myi sen edelleen parin vuoden omistuksen jälkeen”.²⁹⁹ Ilmeisesti näin osittain oli, mutta Jokelan kartanossa F.W. Grönqvist ja hänen perheensä viettivät kartanonomistajan elämää yli 15 vuotta.

²⁹⁸ Lonka, Mäenpää 2020, 11. Walter Grönqvist myi tilan 1932 Max Hendrik Gilse van der Palsille.

²⁹⁹ Viljo 1997.

7 OMAN ONNENSA SEPPÄ

Fredrik Wilhelm Grönqvist kuoli sunnuntaina 21.4.1912 sydänhalvaukseen 74-vuotiaana.³⁰⁰ HBL julkaisi heti maanantaina kunnallisneuvoksen muistokirjoituksen, jota referoitiin laajasi Suomen lehdissä. Lehti totesi kirjoituksessaan, että kunnallisneuvos oli edelleen ollut ”poikkeuksellisen vireä ikäisekseen” (mindre vanlig vigör) ja kuolema oli tullut odottamatta. Edellisellä viikolla Dagens Tidning oli julkaissut F.W. Grönqvistin vastineen ja muistelmia lehden julkaisemaan Helsingin talouselämää koskevaan artikkeliin liittyen. Kirjoituksessa hän hyväntuulisesti kuvaili kivimuurinsa ja hotelli Kämpin rakentamista.³⁰¹ HBL julkaisi 28.4.12 yhden palstan hautajaiskuvauksen, joissa pastori Valter Lampen puheessaan muistutti poismenneen työlleen omistautuneesta elämästä.³⁰²

HBL kuvasi muistokirjoituksessa F.W. Grönqvistiä myöhemmin usein toistetulla termillä *selfmade man*. Arvostetun poismenneen yritysjohtajan muistokirjoituksessa ei esitetty luonnehdintoja henkilöstä.³⁰³ Sen sijaan korostettiin yrittäjän arvostettuja ominaisuuksia kuvaamalla häntä ”väsymättömäksi toiminnan mieheksi” sekä ”työteliääksi mieheksi” mutta jolta ei kuitenkaan puuttunut ”voittoa tavoittelemattomia pyrkimyksiä”. Kirjoituksessa myös todettiin, että ruotsalaisen teatterin vaikeina aikoina hän ”antoi ilmaiseksi neuvojaan ja panostaan teatterin käyttöön”. Lehden kirjoituksessa tuotiin huolellisesti esille ajoneuvotehtaan perustaminen, rauta- ja metalliteostehdas sekä Sanduddin tapettitehdas. Suurimman painoarvon lehti kuitenkin totesi olevan Grönqvistin toiminnalla rakennuttajana ja Helsingin rakennushistoriassa. Lisäksi mainittiin kunnallisneuvoksen olleen kiinnostunut ”suorasti tai epäsuorasti” erilaisista teollisista hankkeista. Harrastuksista mainittiin lukemattomat ulkomaanmatkat, joilla ”hän kehitti makuaan sekä kiinnostui teatteritaiteesta”.

Kunnallisneuvos Grönqvistin koko omaisuus jäi leskelle, elämäkumppani Josefina Grönqvistille. Perukirjassa varat oli arvostettu noin 3,5 miljoonaksi markaksi ja velat 2,6 miljoonaksi markaksi. Perunkirja ei kerro, millaisia taloudellisia järjestelyitä oli tehty perheen sisällä tai yritysten välillä aikaisemmin. Pesän omaisuus muodostui pääasiassa kiinteistöistä sekä maataloista irtaimistoiineen. Ilmeisesti viimeiset kymmenen vuotta olivat olleet F.W. Grönqvistille taloudellisesti raskaita, mutta hän oli kuitenkin selviytynyt velvoitteistaan toisin kuin useat muut liikekumppanit ja ystävät, joita

³⁰⁰ HBL 22.3.1912, nro 108, 3, kuolinilmoitus ja nekrologi.

³⁰¹ Dagens Tidning 14.4.1912 no 100B, *Intressanta memoarer*

³⁰² HBL 28.4.1912, nro 114, 9. *Bekgrafning*.

³⁰³ Hirvonen 2003. 51. Aikakauden yritysjohtajien nekrologeissa harvoin esiintyi henkilön luonnehdintaa. Sen sijaan mm. ominaisuudet kuten tulokellisuus, ahkeruus tms. olivat tavallisia.

hän oli talousvaikeuksissa ja vararikoissa pyrkinyt auttamaan. Finanssi- ja vakuutusalojen kehittymättömyyden vuoksi yrittäjätoiminnan riskit olivat suuret ja turvaverkostot heikot yrityksen ponnistellessa suhdannevaihteluissa tai esim. toiminnan keskeytyessä tai luottotappioiden kasaantuessa.

Listattuina osakkeina perukirjassa oli Sanduddin osakkeita 258 ja Hotel Kämpin 460 osaketta nimellisarvoltaan yhteensä 520 500 markkaa. Muistoina uran alkua ajoilta F.W. Grönqvist oli säilyttänyt neljä Venäjän valtion premiumobligaatiota vuosilta 1864 ja 1866, arvoltaan 3400 mk, Ehkä hänen ensimmäiset sijoituksensa.³⁰⁴

³⁰⁴ KA, Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, Saapuneet asiakirjat, Perukirjat Ec:84 Perukirjat 1912–1912, Yksikkö 57. 20.6.1912

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tarkastelen tutkimuksessani Suomen keisarinajan yrittäjän ja yhteiskunnallisen vaikuttajan kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Grönqvistin (1838–1912) elämäнкаarta, yrittäjyyttä sekä toimintaa uuden kansalaisyhteiskunnan luottamustehtävissä. Tutkimuksessani vastaan kysymyksiin, miksi kunnallisneuvos F.W. Grönqvist oli merkittävä toimija Helsingin ja sen liike-elämän kehitystarinassa kaupungin kasvaessa pienestä varuskunta- ja kauppakaupungista kohti eurooppalaistuvaa maan pääkaupunkia. Kunnallisneuvos F.W. Grönqvististä ei ole aikaisemmin julkaistu tutkimusta tai elämäkertaa. Hänestä piirretty kuva Kansallisbiografian elämäkertaa-
artikkelissa on mielestäni kapea, eikä tulkinta tee hänelle tutkimukseni näkökulmasta kaikin osin oikeutta. Tunnistin kirjoittajana itsessäni ”kuvan korjaamisen tarpeen”. Kaupunkien teollistumiskauden uusia porvareita on tutkittu vähän, joten työni täydentää kuvaa Suomen talouselämän kehityksestä myös tästä näkökulmasta.

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvist oli aikanaan tunnettu julkisuuden henkilö, joka kartutti huomattavan omaisuuden. Tutkielmassani olen käyttänyt laajasti eri lähteitä johtuen siitä, että hänet mainitaan lukuisissa eri yhteyksissä, mutta yleensä vain lyhyesti tai viittauksenomaisesti. Käytin työssäni kvalitatiivista tutkimusotetta sekä vertailin eri lähteiden antamia tietoja. Ajallisesti tutkimukseni sijoittui Suomen keisarinaikaan ja pääosin kaudelle 1860–1910. Aikakautta on kutsuttu Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty- ja kehityskaudeksi sekä yrittäjyyden kultakaudeksi. Liberaali talouspolitiikka, pääomien ja työvoiman vapaa liikkuvuus, logistiikan kehitys ja uudet teknologiat ja kansainvälistyvä kauppa synnyttivät uutta yritystoimintaa ja vauhdittavat talouden kasvua. Kaupunkeihin syntyi uutta teollisuutta uusille toimialoille. F.W. Grönqvistin sekä uuden porvariston käynnistämän uuden yritystoiminnan mahdollistivat yrittäjien omat kyvyt Venäjän ja Suomen uusi liberaali talouspolitiikka ja talouden kasvun mukanaan tuomat uudet liiketoimintamahdollisuudet.

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin aloitti yritystoiminnan motiivinaan parantaa omaa taloudellista ja yhteiskunnallista asemaansa ja luottaen omaan ammattitaitoonsa sekä hyödyntäen uuden elinkeinopolitiikan suomia mahdollisuuksia. Hän aloitti aktiivisen toiminnan yrittäjäjärjestössä sekä kaupungin luottamustehtävissä ja hallinnossa sekä osallistui kaupungin eliitin ja porvariston suosimiin kulttuuriharrastuksiin. Hän laajensi näin suhdeverkostoaan yli ammatti- ja yhteiskuntarajojen ja pääsi näin syntyvien kumppanuuksien avulla etenemään kaupungin liike-elämässä sekä nousemaan sosiaalisesti käsityöläisestä uuden porvariston edustajaksi. F.W. Grönqvist oli kuitenkin aikakauden tyypillinen uusien toimialojen yrittäjä, sillä liike-elämän ja kumppanuuksien rooli ja suhdeverkostojen merkitys korostuivat 1800-luvun lopulla ja vajaa puolet

Suomen uusyrittäjistä eteni urallaan niiden avulla vaatimattomista lähtökohdista yrittäjiksi ja teollisuuden harjoittajiksi.

F.W. Grönqvistin kuten muidenkin yrittäjien liiketoiminnan kasvun haasteena oli jatkuva puute pääomasta ja liiketoiminnan kehittämiseen liittyi suuri taloudellinen riski finanssialan kehittymättömyyden vuoksi. Taloudellisten resurssien niukkuuden sekä heikon suhdanteen vuoksi hän siirtyi 1870-luvun vaihteessa pääomavaltaisesta metalli- ja ajoneuvoteollisuudesta hyvinvointi- ja palveluelinkeinojen harjoittajaksi. Näissä elinkeinoissa hän hyödynsi saatavilla olevia, kustannustehokkaita resurssejaan sekä innovoi näiden pohjalta uudentyyppistä palveluliiketoimintaa. Seuraavan siirtymän mahdollistivat valtion myöntämät rakennuslainat uusiin toimitiloihin ja vuokra-asuntojen rakentamiseen. Varsinaisen taloudellisen läpimurtonsa hän teki 1880-luvulla rakennuttaessaan jälleen valtion jättimäisen rahoituksen turvin suuren Grönqvistin kivitalonsa Esplanadille sekä Hotelli Kämpin. Merkittävän rakennuttajan asema ja valtaapitävien luottamus toi hänelle myös sosiaalista arvostusta, jonka osoituksena hänet valittiin johtamaan kaupungin merkittävimpiä 1800-luvun loppupuolen rakennushankkeita kuten Johanneksen kirkon ja VPK-talon rakentamista. Tämän lisäksi hänet valittiin johtamaan Helsingin kulttuurielämän keskiössä olevaa Ruotsalaista teatteria, jossa hänen johtamiskaudellaan esitettiin mm. moderneinta pohjoismaista draamaa.

Hygienia, puhtaus ja hyvinvointi koroistuvat porvarillisen elämänpiirin omakuvassa ja kansanterveyden edistämisessä. F.W. Grönqvistin nuoruuden henkilökohtaiset kokemukset mahdollisesti vielä korostivat hänen pyrkimyksiään luoda perheelleen ja yhteisölleen hyvinvointipalveluita ja edistää yleistä terveyttä ja hyvinvointia. Rouvasväen kylpylä, puhtaan veden jakelupalvelu ja automaattinen pesulalaitos edistivät kaikki naisten hyvinvointia sekä helpottivat kotityötä. Yritysten esikuvina olivat toimineet eurooppalaisten metropolien vastaavat palvelut. Näitä liiketoimintoja ei aikaisemmin ole tuotu esille F.W. Grönqvistin toiminnan yhteydessä.

Kunnallisneuvos F.W. Grönqvistin tutustui matkoillaan eurooppalaiseen kaupunkikulttuuriin. Hän halusi luoda Helsinkiin julkista uutta kaupunkitilaa kahviloineen, bulevardeineen ja puistoineen. Hän rakennutti ihailemansa ”pariisilaistyyllisen” Grönqvistin kivitalon, joka oli aikansa tyylikäs ostoskeskus, arvoasuntojen kokonaisuus sekä uusien startup -yritysten kuten sähkö- ja puhelinalan ensimmäisiä referenssikohteita. Hän osallistui myös aktiivisesti kohteidensa suunnitteluun. Hän vaikutti myös omistajana uusien aloittelevien teknologiayritysten kehittämiseen ja teknologioiden käyttöönottoon kaupungissa. F.W. Grönqvistin rakennuttama Hotel Kämp ei myöskään ollut vain hotelli, vaan hän rakensi Grand Hotel -esikuvien mukaisen hotellikonseptin, josta muodostui

kaupungin viihde-elämän ja seurapiirien sydän ja toi kansainvälistä matkailukulttuuria myös Suomeen. Hän päätyi myös itse hotelliliiketoiminnan harjoittajaksi.

Kunnallisneuvos palasi rakentamiskauden jälkeen 1890-luvulla takaisin teollisuudenharjoittajaksi hankkimalla omistukseensa Sanduddin Tapettitehtaan. Tulkintani mukaan hän halusi vetäytyä julkisesta toiminnasta sekä kielipoliittisten ja poliittisten ristiriitojen ilmapiiristä avaramman ja kasvuhakuisemman kansainvälisen kaupan pariin. F.W. Grönqvistin johdossa tapettitehtaasta kasvoi Pohjoismaiden suurin, vientiä harjoittava tuotantoyritys. Sanduddin tapettitehdas toimii edelleen Akaassa. Heikentyneessä suhdanteessa hän joutui lisäksi selvittämään rakennustuotealan yritys- ja omistusjärjestelyjä, joiden yhteydessä hänen omistukseensa siirtyi Jokelan tiilitehdas maataloineen sekä joukko muita yrityksiä, joiden toimintaa hän tervehdytti ja turvasi niiden jatkotoiminnan.

Vuosisadan vaihteessa kunnallisneuvos F.W. Grönqvist tulkintani mukaan valmisti liiketoimintansa sukupolvenvaihdoksia, näissä kuitenkin aina suunnitelmien mukaan onnistumatta. Maatilakaupoista syntyneet luottotappiot ja tilojen ja yritysten takaisinostot pakkohuutokaupoista, Sanduddin tehtaan suuri tulipalo sekä muut vastoinkäymiset verottivat ilmeisesti hänen voimiaan ja omaisuuttaan. Grönqvistin suvun jäsenet jatkoivat hänen liikeyritystensä johdossa.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Ammattikuntien arkistot

Helsingin puuseppien ammattikunnan arkisto

Helsingin satulaseppien ammattikunnan arkisto

Helsingin raastuvanoikeuden arkisto II

Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkisto

Helsingin kaupunginarkisto (HKA), Helsinki

Maistraatin pöytäkirjat 1809-1874

Maistraatin tuomiokirjat

Maistraatin kartat ja piirustukset

Helsingin raastuvanoikeus

Svenska Litteratursällskap i Finland -arkisto, Helsinki

Svenska Teaterns Arkiv

Lehdistö

Kansalliskirjasto, digitaaliset aineistot <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu>

Aamulehti 1895-1899

Aftonbladet 1893

Brandluren, 1901

Finlands Allmänna Tidning 1864 -1907

Finland 1887

Folkwännen 1883

Fredrikshamn Tidning 1888

Genos 1933

Hakkapeliitta 1929

Helsingfors Tidningar 1859-1866

Helsingfors Dagblad 1863-1884

Helsingfors Posten, 1903

Helsingin Sanomat, 1905-1906

Hufvudstadsbladet (HBL) 1866-1912

Iltalehti 1928

Kauppalehti 1909,

Lahden Lehti 1905

Mercator 1910

Morgonbladet 1883

Nya Pressen 1885-1893

Päivälehti 1902
 Sanomia Turusta, 1888,
 Suomalainen Wirallinen lehti, 1874-1909
 Työmiehen Ystävä 1875
 Uusimaa, 1904-1905
 Uusi Suometar 1871-1905
 Päivälehti, 1900-1903
 Päivän Uutiset 1889
 Registeringstidning för Varumärken 1897 -1909
 Suomalainen Wirallinen Lehti, 1894-1908
 Suomen Teollisuuslehti 1901
 Suomen Vakuutusyhdistyksen aikakauslehti 1915
 Tampereen Uutiset 1892
 Typograffbladet 1893
 Työmies 1910
 Uusi Suometar, 1885 - 1912
 Vasabladet 1875
 Waasan lehti 1889
 Wasa Tidning 1887
 Veckobladet 1907
 Wiborgsbladet 1893
 Wiborg Tidning 1875
 Åbo Underrättelsen 1875-1890

Internetsivusto

Aktiebolag Hotel Restaurant, <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa/hotelrestaurant.shtml> (katsottu 5.2.2021)

Helsingfors Cementgjuteri Aktiebolag, <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa/helcement.shtml>,
 sekä <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa1.html#h> (katsottu 10.2.2021)

Helsingfors Asfalt Ab, <https://www.porssitieto.fi/yhtiot/fhel.html> (katsottu 15.3.2021)

Helsingin kaupunki, Tilastokeskus
www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset (katsottu 11.1.2021)

Possing, Birgitte. *Elämä pelissä*. artikkeli teoksessa *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Toim. Hakosalo Heini, Jalagin Seija, Junila Marianne ja Kurvinen Heidi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2014. ePub konversio eLibris Media Oy. www.eLibris.Media.fi
 Helsinki: www.helmet.fi kirjaston e-kirja. <https://www.ellislibrary.com/book/978-952-222-559-7>.
 (katsottu 15.4.2021)

Ruotsin kansallisbiografia (Svenskt biografiskt lexikon, SBL). ”J Harald Molander”,
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9411>, *svenskt biografiskt lexikon (art av Per Ringby)*, katsottu 2020-10-18. (1858–1900)

SSHY, Helsinki tietokanta. www.hiski.genealogia.fi/hiski/g9u2j, 1843, kuolleet 1843–1855, MKO1-71F:3, asiakirjoja 1817–1855, OS442 Anders Johan Grönqvist, kuolleet. Vihityt, haudatut ja kastetut. (katsottu 14.11.2020)

SSHY, Helsinki tietokanta. www.hiski.genealogia.fi/hiski/g9u2j, 1843, kuolleet 1843–1855, MKO1-71F:3, asiakirjoja 1817–1855, OS442 Anders Johan Grönqvist, kuolleet. Vihityt, haudatut ja kastetut. (katsottu 14.11.2020)

SSHY, Helsinki tietokanta. hiski.genealogia.fi/hiski/126b6 Amalia Gustafva Ahlstedt. (katsottu 14.11.2020).

14.11.2020).

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/> (katsottu 15.4.2021): *Grefberg Wilhelm; Federlay Georg Gottfrid; Mickelsson Gösta (Gustaf) Mathias*

Tutkimuskirjallisuus

Alho, Keijo. *Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty ja kehitys 1860–1914*. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja B:11 (1943–1994). Suomen Pankki. Helsinki: 1949. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201708111513>

Berg, Edv. *Handtverks- och fabriksföreningen i Helsingfors. Matrikel öfver Handtverks- Och Fabriksföreningens I Helsingfors Ledamöter Och Verksamhet åren 1868–1880*. Handtverks- och Fabriksföreningens i Helsingfors Förlag Helsingfors, 1882.

Berg, Edv. *Helsingin käsityö- ja tehdasolojen matrikkeli sekä esitys Helsingin käsityö- ja tehdasyhdistyksen toiminnasta viime vuosisadalla*. Toim. Eemil Forsgren. HKTY:n kustantama. Päivälehdien kirjapaino. Helsinki: 1904. Pysyvä tunniste <http://hdl.handle.net/10138/306220>

Bonsdorff Lars von. *Kyrofors Bruk 1870-1945*. Kyrofors Bruk. Oy Tilgman Ab, Helsinki:1946.

Byckling, Liisa. *Keisarinajan kulisissa. Helsingin venäläisen teatterin historia 1868-1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. WS Bookwell Oy. Porvoo: 2009.

Carpelan, Anna. *Yleiset kaivot Helsingissä 1800-luvulla*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/1998. Helsingin kaupunginmuseo. Painopörssi Oy. Helsinki.1998.

Ekholm, Laura ja Hjerpe, Riitta. *Ulkomaiset yritykset Suomessa: toiveet ja pelot*. Teoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi: Suomi kehityksen kiinniottajana*. Toim. Sakari Saaritsa ja Juhani Koponen. Gaudeamus. Helsinki 2019. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/310043>

Engman, Max. *Kielikysymys. Suomenruotsalaisuuden synty 1812-1922*. Svenska litteratursällskapet I Finland. Helsinki: 2018

Ginström, Egidius, *Hufvudstadsbladet under 50 år 1864-1913*. Hufvudstadsbladet. Helsinki:1964.

Haila, Sirpa: ”*Gripenberg, Sebastian*”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 13.2.2021)

Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003382>

(ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu

Haila, Sirpa. *Suomalaisuutta rakentamassa: arkkitehti Sebastian Gripenberg kulttuurifennomanian lipunkantajana*. Historiallisia tutkimuksia, 0073-2559: 201. Suomen historiallinen seura. Helsinki: 1998.

Hakkarainen, Helena ja Putkonen, Lauri. *Helsingin kantakaupungin teollisuusympäristöt*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/95. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki: 1995.

Halila, Aimo. *Miten Helsingistä tuli Suomen johtava koulukaupunki*, artikkeli, Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1951–1955. *Koulu ja menneisyys*. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. 1955. [1301090832_halila1955.pdf.pdf](https://www.kasvhistseura.fi/1301090832_halila1955.pdf) (kasvhistseura.fi) (TARKISTA: Lehti: Kasvatus ja aika)

Hanski, Jari: ”*Bergh, Edvard*”. (1829–1903) Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.2.2021)
Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003134> (ISSN 1799–4349, verkkojulkaisu)

Hanski, Jari: ”*Frenckell, Reinhold*”. (1823–1880) Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.2.2021)
Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005999> (ISSN 1799–4349, verkkojulkaisu)

Hanski, Jari: ”*Wright, Viktor von*.” Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 5.3.2021)
Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004361> (ISSN 1799–4349, verkkojulkaisu)

Heikkilä-Kauppinen, Marja. *Saanko luvan? 200 vuotta pääkaupungin rakennusvalvontaa – satavuotias rakennusvalvontavirasto*. Historiikki. Helsingin kaupungin rakennusvalvontavirasto. Bookwell Oy, Porvoo:2012

Heikkinen, Sakari, Riitta Hjerpe, Kai Hoffman, Timo Myllyntaus, ja Birger Rapp. *Suomen Teollisuus Ja Teollinen Käsityö 1860-1913*. Suomen Pankki. Helsinki:1986. Julkaisun pysyvä tunniste <http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201609021401>.

Helminen, Martti. *Teollisuusnäyttely Kaivopuistossa 1876* teoksessa *Kaivopuisto*. Toim. Seppälä, Mikko-Olavi et al. Helsinki-seura. Helsinki: 2008.

Helsingin kaupunki. Yleiskaavaosasto. *Teollisuus Helsingissä: Selvitys Teollisuuden Ja Teollisuusalueiden Kaavoituksen Historiasta Ja Nykytilanteesta Helsingin Kaupungissa*. Helsingin kaupunki. Helsinki: 1978.

Helsingin kaupunki. Helsingin kaupunginkanslia, Kaupunkitutkimus ja -tilastot. Ylläpitäjä. *Teollisuuden työpaikat ja työntekijät Helsingissä 1884–1965*. Aineisto on ladattu Helsinki Region Infoshare -palvelusta 16.01.2021 lisenssillä Creative Commons Attribution 4.0

Henttinen, Annastiina: ”Grönqvist, Walter”. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008– (viitattu 12.2.2021). Julkaisun pysyvä tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000636> (ISSN 1799-4357, verkkojulkaisu).

Hietala, Marjatta, Helminen, Martti, Lahtinen, Merja. toim. *Historiallinen kaupunkikartasto*. Helsingin kaupunki. Tietokeskus, Helsingin kaupunginarkisto. Helsinki:2008
https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/10_10_05_Stad_Atlas.pdf

Hirn, Joonas. *Talouuskasvun pioneerit? Ulkomaalaiset teollisuusyrittäjät Suomessa 1809–1855*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Poliittikan ja talouden tutkimuksen laitos, Helsinki. 2016. Pysyväisosoite: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201703273353>

Hirvonen Pekka, *Papin pojasta suurteollisuusmieheksi: Alfred Kihlman ja nousevan keskiluokan sosiaaliset verkostot 1800-luvun Suomessa*; Helsingin yliopisto, Historian laitos, Suomen ja Pohjoismaiden historia, lisensiaattitutkimus, 1.2003. Pysyväisosoite:
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19622/papinpoj.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
Pysyväisosoite: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20031192> <http://hdl.handle.net/10138/19622>

Hjerppe, Riitta. *Suomen Talous 1860–1985: Kasvu ja Rakennemuutos*. Suomen pankin julkaisuja. Kasvututkimuksia. Valtion painatuskeskus. Helsinki. 1988.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201609021402>

Hoffman, Kai: ”Chemelewski, Paul”. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008– (viitattu 13.2.2021). Julkaisun pysyvä tunniste URN NBN:fi-fe20051414; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-tev-000197> (ISSN 1799-4357, verkkojulkaisu)

Hoppu, K. W. *Helsingin Käsityö- Ja Tehdas-yhdistys, Vv. 1868–1918*. Helsinki: 1919

Höijer, Carl Theodor, ja Nils Wasastjerna. *Carl Theodor Höijer 1843-1910: En Självbiografisk Uppsats Från år 1910*. Helsingfors-samfundet. Helsingfors: 1983.

Ikonen, Teemu. *En tidsenlig och praktisk elektrisk belysning: Helsingin Sähkövalaistus Osakeyhtiön toimilupakäsittely 1889-90*. Pro gradu. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Filosofian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsinki: 2017.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201711085640>

Ignatius, Karl Emil Ferdinand. *Suomen suuriruhtinaskunta: tilastollisia tietoja Suomen ensimmäisen yleisen näyttelyn Helsingissä 1876 johdosta*; Helsinki: 1876.
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/1908066?page=105>.
Julkaisun pysyvä osoite <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00002064>

Jensen-Eriksen, Niklas. *Suomen yrittäjyyden kultakausi*. Helsinki: Perheyryitys -lehti. 4/2013, s. 30. Perheyryitysten liitto ry. <http://www.perheyryitys.fi/?magazines=perheyryitys-42013>. Viitattu 5.4.2021

Juuti, Petri. *Valkea Kaupunki, Mustat Vedet: Helsingin Vedet 1800-luvun Lopusta 2000-luvulle*. TREPO. Tampere University Press, 2015. TUP OA Books. Pysyväisosoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9719-3>

Juuti, Petri, Katko, Tapio, Rajala, Riikka. *Metropoli Ja Meri: 100 Vuotta Jätevedenpuhdistusta Helsingissä*. TREPO. Erillisteokset ja sarjajulkaisut. Helsingin seudun ympäristöpalvelut. Helsinki: 2010. Pysyväisosoite: <http://urn.fi/urn:isbn:978-952-6604-09-1>

Järvelä, Raija. *Helsingin seppien ammattikunta ja sen aktiviteettikenttä*. Entisaikain Helsinki VIII/1970. Artikkelit. Helsinki-seura. Sanomapaino. Helsinki: 1970.

Karonen, Petri. *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallisia tutkimuksia 217. Tammer-Paino Oy. Tampere: 2004.
https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/177847/HT217_opt.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Keisarillinen Aleksanderin-Yliopisto Suomessa. *Valtionkalenteri 1902*, Weilin & Göös Aktiebolag. Helsinki: 1901.

Keisarillinen Aleksanderin-Yliopisto Suomessa. *Valtionkalenteri 1911*. Weilin & Göös Aktiebolag. Helsinki: 1910.

Koivula, Eeva. *Vapaapalokunta – kasvupaikka kansalaistoiminnalle 1838–1938*. Pro gradu -tutkielma, Yhteiskuntapolitiikka/Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelma, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto: 2011.

Kovero, Martti. *Teollisuus*. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia*, III-osa, ensimmäinen nide. Ajanjakso 1809–1875. Helsingin kaupunki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy, Helsinki: 1950

Kolbe, Laura. *Aatelisto, porvaristo, meritokratia – eliitit ja oikeudenmukaisuus*. Teoksessa *Oikeudenmukaisuuden ongelma*. Toim. Häyry, Matti, Takala, Tuija, Ahola-Launonen, Johanna. Gaudeamus Oy. Printon Truekikoda, Tallinna: 2018. https://www.gaudeamus.fi/wp-content/uploads/2016/01/461_Sisallys.pdf

Kolbe, Laura. *Kämp: Hotelli Ja Sen Kaupunki*. Kämp Oy. Helsinki: 2015.

Koponen, Urho. *Helsingin käsityö- ja tehdasyhdistys 1868–1943; 75-vuotishistoriikki*. K. F. Puromiehen kirjapaino Oy. Helsinki: 1943.

Krohn, Aarni. *Grönqvistin Kivitalo: Yksisarvisen Ylpeys 1881–1981*. Aktiebolag F.W. Grönqvist. Helsinki: 1981.

Kruut, Marja. *Savua ja Nokea*. Toim. Laakkonen, Simo, Laurila, Sari Rahikainen, Marjatta ja Kallio, Päivikki. *Helsingiläisten ympäristö 1900-luvun vaihteessa*. Helsingin kaupungin museo. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä: 1999.

Kunnas, Jan. *1860-luvun nälkävuodet: absoluuttinen ruokapula vai niukkuuden epätasainen jakautuminen, Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 114 vsk., 3/2018. Artikkelit.

https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2018/10/KAK_3_2018_WEB-9-29.pdf

Kuusanmäki, Jussi ja Piilonen, Juhani. *Helsingin kaupunginvaltuuston historia. Ensimmäinen osa 1875–1918*. Toim. Pertti Suominen. Helsingin kaupungin julkaisu no 37. Frenckellin kirjapaino Oy. Helsinki: 1987.

Laakkonen, Simo. *Itämeren tyttären likaiset helmat*. Teoksessa Laakkonen, Simo, Laurila Sari, Rahikainen, Marjatta. *Nokea ja pilvenhattaroita. Helsinkiläisten ympäristö 1900-luvun vaihteessa*. Helsingin kaupunginmuseo. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä: 1999.

Lagus, Allan, Schulten, Ingrid af; Stenius, Eva., Thesleff, Greta ja Östenson Ebba 1939. *Privata svenska flickskolan 1889-1939*. Privata svenska flickskolan. Helsingfors: 1939.

Lahtinen, Anu. *Kuka muistetaan?* Pääkirjoitus julkaisussa Historiallinen Aikakauskirja 116, 1. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki: 2018. Kansalliskirjasto. Elektra. <http://www.doria.fi/handle/10024/38845>

Laine-Juva, Yrjö ja Änkö, Matti. *Käsityön ja pienteollisuuden parissa*. Helsingin Käsityö- ja Teollisuusyhdistys ry. Historiikki HKTY:n 150 toimintavuodesta (1868–2018). Sähköinen versio. HKTY ry. 1968. (2018) https://issuu.com/hkty.fi/docs/hkty_historiikki_1868_-_1968

Landgrén, Lars-Folke: ”*Asp, Georg*”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 19.2.2021)
Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005862>
(ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Lehtonen, J.V. 1934, *Nurmijärven poika: kuvia Aleksis Kiven elämästä*, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 1934. Digikirja. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/1987653?page=344>; Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot Luettu 19.12.2020

Leiponen, Kauko. *Suomen tiiliteollisuuden historia. Osa II: Suomen tiiliteollisuus 1860–1978*. Suomen Tiiliteollisuusliitto r.y. Tiilikeskus Oy. Helsinki: 1981.

Lonka Carita ja Mäenpää Matias. *Rakennushistoriallinen selvitys Vanha Rannankoukku, Pehtorin talo ja navettarakennus, Anttila. Tuusula*. Tuusulan kunta. Tengbom Oy. 2020. sivulla www.tuusula.fi; https://www.tuusula.fi/attachments/text_editor/35216.pdf

Mäkelä-Alitalo, Anneli: ”*Stockmann, Karl*”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 13.2.2021)
Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006429>
(ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

- Möller Sylvi, *Ammattikuntien kukoistuskaudelta Helsingissä*, Entisaikain Helsinki 1, 1936, ss. 72–82, Waris Heikki, *Helsingiläisyhteiskunta III* 2, 1950, 2. 61. Helsingin historyyhdistyksen vuosikirja: 1. Helsinki: 1936
- Möttönen, Tuomas. *Kasvun tekijät. Tutkimus Suomen teollistumisen ajan perustajayrittäjistä 1870–1990*. Väitös. Jyväskylä Studies in Humanities. 309. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: 2017.
https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/53643/978-951-39-7017-8_vaitos04052017.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Nurmi, Esko. *Pienistä pääomista syntyy talo. Asunto-osakeyhtiöjärjestelmän synty 1864–1939*. Teoksessa: Nurmi, Esko, Puro, Laura, Lujanen Martti. *Kansan osake. Suomalaisen asunto-osakeyhtiön vaiheet*. Suomen Kiinteistöliitto ry. Helsinki 2017. e-kirja:
<https://issuu.com/kiinteistoliitto/docs/kansanosake>.
- Nummelin, A. *Helsingin Käsityö- Ja Tehdasyhdistys Vv. 1868–1928*. Helsinki, 1929.
- Nuutinen, Heikki. *Johanneksen kirkko 100 vuotta: 1891–1991*. Helsingin seurakuntayhtymä. Helsinki:1990.
- Paasikivi, Sofia. ”Waikioita Waiwoja Watasta” Kolera ja siitä käyty keskustelu 1800-luvun Turussa. Pro Gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Kulttuurihistoria. Turku: 2016. Julkaisun pysyvä osoite: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016042710481>
- Paloheimo, Maare ja Paavolainen, Pentti: *Kiseleff, Nikolai*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 6.4.2021)
 Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004461>
 (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)
- Pesonen, Leo A. *Grönqvistin Kivitalo: Kronikka Helsingin Kaupungin Kortteliin ”Yksisarvinen” Rakennetusta Talosta, Joka Valmistuessaan Oli Helsingin Ja Pohjoismaiden Suurin Yksityistalo*. Kiinteistötoimisto Huugo Vasara & Co. Helsinki:1971.
- Pettersson, Victor. *Frivilliga Brandkåren i Helsingfors 1864 – 1914, Minnesblad vid kårens 50 års historia*. Aktiebolaget Lilius & Hertberg, Helsingfors, 1914.
- Pihkala, Erkki. *Suomen ulkomaankauppa 1860–1969*. Suomen Pankin julkaisuja. Kasvututkimuksia 2. SP:n taloustieteellinen tutkimuslaitos. Helsinki. 1969. Suomen Pankin julkaisuarkisto. Pysyväisosoite: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201608301390>
- Pihkala, Erkki. *Suomen Venäjän-kauppa Vuosina 1860–1917*. Finska vetenskaps-societeten, 1970.
- Pihkala, K.V. *Suomen Hypoteekkiyhdistys 100 v. Historiikki 1861–1961*. Weilin & Göös. Helsinki: 1961.
- Piela, Ulla. ”Konsti elää kauwwan”. *Parantaminen Suomessa varhaismodernilta ajalta nykypäivään*. Teoksessa Kananoja, K. A., Hokkanen, Markku (toim.). *Kiistellyt tiet terveyteen: Parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa*. Historiallisia tutkimuksia. Vuosikerta. 273, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Pysyväisosoite: <http://hdl.handle.net/10138/306934>

Poropudas, Olli. *Taloudellinen kehitys ja vahva valtio: Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1913, Tansania 1961–1986*; Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, politiikan ja talouden tutkimuksen laitos, yleinen valtio-oppi. Väitös. 10.11.2012. Pysyväisosoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8327-3>.

Poropudas Olli, *Mistä Suomen talouskasvu alkoi?* Artikkel. Poliittinen talous 3 (2015):1 113–140. Helsinki: 2015.

Repo, Eino S. *Helsingin Puhelinlaitos 1882–1957*. Helsingin Puhelinyhdistys. Weilin & Göös. Helsinki: 1956

Smeds, Kerstin. *Helsingfors- Paris: Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900*. Suomen Historiallinen Seura. Vammalan kirjapaino Oy. Vammala: 1996.
[https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/167641/JU_Helsingfors - Paris 1851-1900_opt.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/167641/JU_Helsingfors_-_Paris_1851-1900_opt.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Pysyvä osoite: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000351>

Spoof, Sanna Kaisa. *Savikkojen valtiot. Jokelan tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen*. Väitöskirja. Suomen muinaismuistoyhdistys. Kansatieteellinen Arkisto 43. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä: 1997.

Stockmann, Kristian. *Jusupoffska Villan I östra Brunnsparken Och Dess Invånare: Villan Nr 8 Kallad Rauhaniemi*. Helsinki: 2006.

Stockmann, Kristian. *Sommarliv På Björkholmen*. Lauttasaari-seura. Helsinki. 2009.

Söderlund, Axel. *Helsingfors telefonförening 1891–1916*. Helsingfors Mercator Tryckeri Aktiebolag. 1916

Schönach, Paula. *Kaupungin savut ja käryt. Helsingin ilmansuojelu 1945–1982*. Väitös. Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos. Tutkimuksia 1/2008. Helsingin yliopistopaino. Helsinki: 2008. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23477/kaupungi.pdf>

Tommila, Päiviö. *Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–1850-luvuilla*. Helsinki Seura (1982). Helsinki: 1983

Tommila, Päiviö ja Salokangas Raimo. *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia*. Edita. Helsinki: 1998.

Tilastokeskus 1890. *Tehtaita ja käsityölaitoksia. Vuodelta 1890. Jälkimmäinen osa*. Suomenmaan virallinen tilasto XVII. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainossa. Helsinki: 1892. <https://www.doria.fi/handle/10024/101001>

Turpeinen, Oiva. *Helsingin seudun puhelinlaitos 1882–1982*. Helsingin puhelinyhdistys; Turun Sanomat. Turku: 1984.

Tyynilä, Markku: ”*Fellman, Isak*”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 27.2.2021)
Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä

tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004550>
(ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Westerlund, Lars (toim). *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa surmansa saaneet merimiehet*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/2004. Valtioneuvoston kanslia. Edita Prima Oy. Helsinki: 2004. Valtioneuvoston kanslia: <https://vnk.fi/julkaisu?pubid=9404>

Viljo, Eeva Maija. *Theodor Höijer: En arkitekt under den moderna storstadsarkitekturens genombrottstid i Finland från 1870 till sekelshiftet*. Väitöskirja. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki: 1985.

Viljo, Eeva Maija: ”Höijer, Theodor”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 13.2.2021) Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003400>
(ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Viljo, Eeva Maija: ”Grönqvist, Fredrik Wilhelm”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.2.2021) Julkaisun pysyvä tunniste URN: NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/libproxy.helsinki.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005694> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Voutilainen, Miikka. *Nälän vuodet: Nälänhätien historia*. [Jyväskylä]: 2017. Atena. Kirja. Myös väitöskirjana: Poverty, inequality and the Finnish 1860 s famine, Taloushistoria, Jyväskylä studies in humanities, 2016 pysyvä linkki: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6627-0>

Qvarnström, Ingrid. *Svensk Teater i Finland – i risksvensk teater*. Holger Schildts Förlag. Centraltryckeri. Helsingfors: 1946.
